

Verhandeling over de gebreken en wangesteldheden der tanden, en van het tandvleesch ... met gevallen en proeven opgehelderd / Uit het Engelsch vertaald.

Contributors

Berdmore, Thomas, 1740-1785.

Publication/Creation

Amsterdam : A. van der Kroe, 1769.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/jmkxgpz9>

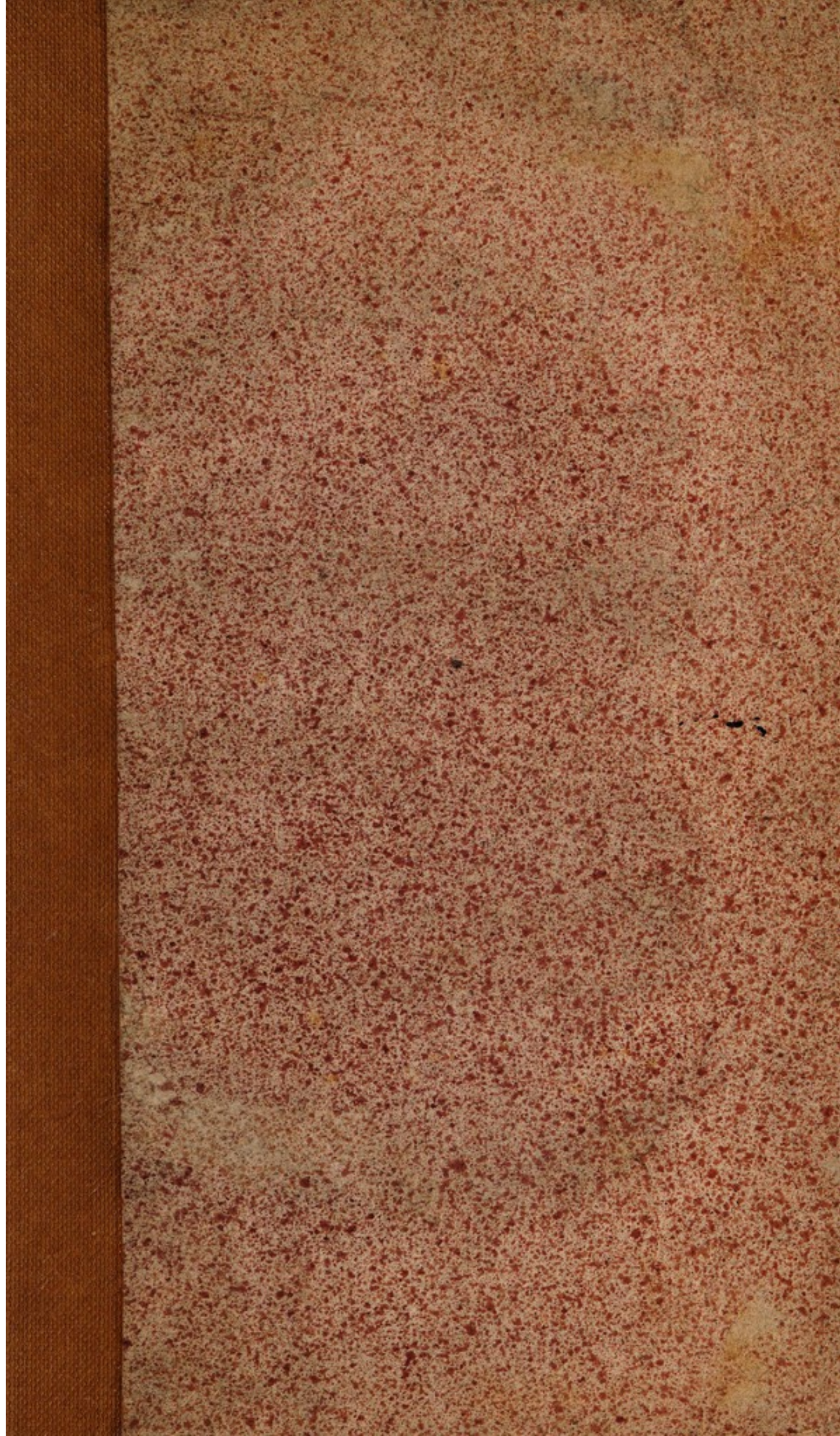
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

13333/B

K XI 18/6

VERHANDELING
OVER DE
GEBREKEN EN WANGESTELDHEDEN
DER
T A N D E N
EN VAN HET
T A N D V L E E S C H,
VERVATTENDE

De Genees- en Heel-kundige Behandeling van ieder Geval, het Toezicht op Kinderen by het uitkoomen der Tandén, en de verscheide handelwyzen welken van 't meeste nut zyn voor de Welgeregeldheid, Schoonheid en Duurzaamheid deezer Deelen in allerhanden Staat des Levens. Als ook Aanmerkingen over het Gebruik en Misbruik van Tincturen, Tand-poeders, Schuijers enz. Beoordeelingen over de hedendaagsche praktijk, waar de zelve bedrieglyk of schaadelyk bevonden wordt.

Alles met Gevallen en Proeven opgehelderd

DOOR
THOMAS BERDMORE,
Mr. Chirurgyn, en Chirurgyn-Tandmeester van
den Koning van Groot Britannie.

*Et mihi dulces
Ignoscent, si quid peccavero stultus, amici.*

HOR. SAT.

Uit het Engelsch vertaald.

Te A M S T E R D A M,
By A L B E R T V A N D E R K R O E,
op den Dam, by de Beursstraat.
M D C C L X I X.

WESTERN HISTORICAL MEDICAL

MEDICA

Ex-15

1900

ТАЗ. НОМ

VOORREDE

VAN DEN

VERTAALER.

Het is ons Land, gelyk ook op andere Plaatsen, zeer gemeen, de gebreken aan de Tand en ontstaan, en het uittrekken der Tand en aan Kwakzalvers en Landloopers, veel eer, dan aan bekwaame Heelmeesters te betrouwen. Dit is, waarschylyk, de reden, waarom voornaame Schryvers over de Heelkunde dit gedeelte der Konst, in hunne Werken, overgeslaagen, of maar ter loops verhandeld hebben; en men weinige Schriften van eenige waarde, door bekwaame Mannen, hier over, met voordagt opgesteld, in andere, en nog minder in onze taale, heeft zien in 't licht koomen, in vergelyking van andere Werken over andere stukken tot de Genees- en Heelkunde behoorende. Het Gemeen oordeelt, dat menschen die hier van alleen hun werk maaken, en breed opgeeven van hunne bekwaamheid, meer kundigheid en handigheid verkrygen, en meer te vertrouwen zyn dan gewoone Heelmeesters; en dee-

IV V O O R R E D E

zen ſchynen te vreden te wezen voorbygegaan te worden , en zich op dit gedeelte van hunne Konst weinig toeleggende , het oordeel en de handelwyze van het Gemeen te rechtvaardigen. Ondertuſſchen zouden eenige ongelukkige uitſlagen en gevolgen , van onkundige of verkeerde behandelingen der Kwakzalvers , wel eenige zodanige Lyders tot andere gedagten kunnen brengen , ten ware het vooroordeel en de onkunde , nevens de grootſpraak der gewaande Tandmeesters , dezelve aan de bezwaarlykheid van hun gebrek , en niet aan de onbedrevenheid der Kwakzalvers deedt toefchryven. De Tanden zyn , zeker , waardige deelen van ons lichaam , zo wegens de ſchoonheid als het nut van onze voeding ; en de gebreken der zelve kunnen , door onkunde , kwaalyk en verderflyk behandeld worden zo wel als alle andere gebreken en ziekten welken wy onderhevig zyn. Het is , derhalve , van belang het Gemeen te waarſchouwen , hier in met omzichtigheid te werk te gaan ; en onze Heelmeesters te vermaanen zich hier op meer toe te leggen dan de meesten tegenwoordig gewoon zyn te

te doen , om de menſchen , onder welken zy de praktyk oefenen , gelegenheid te geeven van te ondervinden , door hen beter , veiliger en gelukkiger , dan door Kwakzalvers te zyn behandeld geworden.

De Heer TH. BERDMORE , Schryver van deeze *Verbandeling over de Tand*en , een Chirurgyn , en Tandmeester van den Koning van Engeland , heeft het zo ingezien. Zich zelve door eigen oefening , opmerking en ondervinding bekwaam gemaakt hebbende , heeft hy zyne waarnemingen , ten nutte van anderen , wel willen mededeelen ; op dat de genen die lust hebben zich op de kundigheid van de gebreken der Tand^{en} , en derzelver geneeswyze , toe te leggen , hier in bekwaame aanleiding zouden vinden. Het Werk heeft hier toe ook , indedaad , alle vereiſchten , zo ten opzichte der bekwaamheid en ervarenheid van den Auteur , als der goede orde , gegronde regelen , nutte waarnemingen en klare ſchryfftyl , waar in alles wordt voorgedraagen. Hy toont dat de Leere van de Tand^{en} en derzelver gebreken tot een regelmatig ſamenſtel gebragt , en door reden en kundigheid van het beſchouwlyke , welk

hier toe nodig is, verklaard kan worden, zo wel als van andere ziekten en gebreken van ons lichaam. Hy begint van zodanigen welken meest voor het oog bloot staan, en gemaklykst gekend worden en te behandelen zyn, en gaat vervolgens tot andere meer ingewikkelde gebreken over. In zyne genezingen zoekt hy gestadig de Tand en behouden en derzelver goeden stand en schoonheid, zo veel mogelyk is, te bewaaren, verre van ligtvaardig tot vernieling of uittrekking te koomen. Het Werk is te meerdere achtinge waardig om dat het geheel kan aangemerkt worden oorspronklyk des Auteurs eigen te wezen, en geen naschrift uit Samenstelzels van gebreklyke voorgangers. Weinigen betuigt Hy gevonden te hebben welken dit verdienden, en geen van allen gevolgd te zyn. Wil men een of ander voorbeeld van byzonderheden, waar van by andere geene melding gemaakt wordt, men leeze wat hy geschreeven heeft van Tandpyn uit medelydendheid ontstaan, dat is te zeggen, Tandpyn, waar van de oorzaak schuilt in een geheel anderen, en zelfs verre afstaanden Tand, dan die waar aan de pyn gevoeld wordt. Wie heeft

heeft ook, voor den Heer BERDMORE, door wezenlyk gedaane Proeven getoond, hoe verderflyk veel geroemde Tand-poeders en Tinctuuren zyn, en hoe weinig tyds 'er nodig zy om het verglaasd der Tandén, door dezelve te vernielen? om van geen andere geheel nieuwe aanmerkingen te spreekén.

Jonge Heelmeesters zullen, derhalve, door dit uitmuntend Werkje, met opmerking, te leezen, in staat gesteld worden de gebreken of wangedaanten der Tandén met oordeel te behandelen; en zich van de beste wegen en middelen ter genezing of voorbehoeding derzelven te bedienen. Meer gevorderden zullen 'er veele zaaken in vinden, welken zy hunner opmerkinge waardig zullen oordeelen. Behalve dit zullen menschen buiten de Konst, die Tandpyn of ander ongemak aan de Tandén krygen, zo zy de moeite willen neemen deeze *Verbandeling* te doorbladeren, 'er uit kunnen leeren, zich niet zo ligtvaardig, als men gemeenlyk doet, in de handen van zwervende Tandmeesters te vertrouwen, of alles gelooven wat dezelve hun poogen diets te maaken, en zich te wagten voor

* 4

hun-

VIII V O O R R E D E.

hunne zo zeer geroemde, doch dikwils zeer
 fchaadlyke, middelen om de Tanden zui-
 ver en wit te maaken en te houden. Om
 gemelde redenen, en de fchaarsheid van
 nutte Verhandelingen over deeze ftoffe,
 heb ik geoordeelt onze Heelmeesters en
 onze Landsgenooten dienst te zullen doen,
 dit keurig Werkje in onze Nederduitfche
 taale over te brengen; wenfchende dat 'er
 door beiderleie perfoonen een nuttig gebruik
 van gemaakt worde. De kortheid en klaar-
 heid zal een iegelyk het leezen aangenaam
 maaken.

VOOR-

V O O R R E D E

V A N D E N

S C H R Y V E R.

Wanneer ik eerst voornam al mynen tyd en opmerking te besteeden aan het gedeelte der Heelkunde, welk de konst der Tand-meesters aangaat, zag ik, met verdriet, dat geen wezenlyke onderregtingen by de Schryvers van dit land, welken dit onderwerp verbandeld hebben, te vinden waren; ik poogde derhalve, tot myn eigen bevordering, zorgvuldig van myne voorgangers in dit werk, en uit de praktyk by een te verzamelen, al wat ik dagt ten nutte hier van te zullen kunnen strekken.

Na dat ik dus eenige jaaren werkzaam was geweest, bevond ik, of meende te bevinden, dat myne opmerkingen en ontdekkingen eenigermate waardig waren gemeen gemaakt te worden aan zulken, die dit werk oefenen, aan Ouders, die werk maaken van de gezondheid en schoonheid hunner kinderen, en Lyders, die ongestelddeden en wangestalten der Tanden onderbevig zyn. Ik tragtte ze derhalve in eenige orde te brengen, en besloot eindelyk ze aan de drukpers te geeven.

Het werk eigenlyk geschikt zynde voor Kon-

stenaars, welken men niet veel te leezen moet geeven, en voor *Lyders*, die ook geen grooten omflag beminnen, heb ik, met voordagt, aanbaalingen uit andere Schryvers vermyd. Ik kon indedaad, zonder van myn onderwerp af te wyken, alleen eenige weinige Fransche Auteurs aangebaald hebben, die geschreeven hebben om hunne naamen bekend te maaken, en één of twee Engelschen, die zeer kwaalyk vertaald hebben.

Kort na dat dit *Werk* aan den drukker was gegeeven, kwam 'er een' Bekendmaaking in de dagelyksche Nieuws-papieren, dat in 't kort een' *Verhandeling* over het zelfde onderwerp zou uitgegeeven worden, door een vreemdeling in het *West-einde* van de *Stad*: in verwagting van door een beoorlyk gebruik hier van onderregt en bevorderd te zullen worden, staakte ik het uitgeeeven van deeze bladen een geruimen tyd. Nu ben ik gemelyk, dat ik my te leur gesteld vinde — mischien wegens gebrek van myne bekwaamheid en onderscheiding. Uit wantrouwen dan op myn oordeel, uit eerbied voor den Schryver, en ook voor myne Lezers, denke ik zal het best zyn 'er niets meer van te zeggen.

I N H O U D

D E R

H O O F D S T U K K E N .

E E R S T E D E E L .

Hoofdst. I. Het Oogmerk van deeze Verhandeling. bladz. 1	
— II. De Orde der Verhandeling.	4
— III. De Ontleed- en Natuur-kunde der Tandén, en derzelver aangelegene deelen.	5
— IV. De Voortkomst, Groei en Wisseling der Tandén.	13

T W E E D E D E E L .

De Gebreken van de Tandén en het Tandvleesch. 18	
Hoofdst. I. Van de Tandpyn.	ald.
— II. Van Zinkingen op het Tandvleesch, en de Tandpyn hier uit ontstaande.	22
— III. Van Verstoppingen en Ontsteeking der Zenuwen en Bloedvaten der Tandén, en de Tandpyn hier uit ontstaande.	29
— IV. Van Scherpe Stoffen in de nabygelege deelen der Tandén voortgebracht, en de Tandpyn hier uit ontstaande.	33
— V Vooze Uitwassen en Zweeren van het Tandvleesch, en de Tandpyn hier uit ontstaande.	36
— VI. Afwyking van het Tandvleesch, Ontblooting van de Wortels der Tandén, en de Tandpyn hier uit ontstaande.	40
— VII. Van de Kalk der Tandén, de afwyking van het Tandvleesch en Tandpyn, door lang verzuimde Kalkagtige Aangroeiing veroorzaakt.	45
— VIII. Van de Losheid der Tandén, verandering van Stand, Uitslooting, volkome Ontwrigting en de Tandpyn uit deeze oorzaken ontstaande.	52
— IX. Van de Breuken van het Kas-gedeelte der Kaak-beenen, scherpe Splinters, gedeelten van Wortels der Tandén na de uittrekking achtergelaaten, Verpletteringen van het Tandvleesch, en de Tandpyn hier door veroorzaakt.	65
	Hoofdst.

INHOUD DER HOOFDSTUKKEN.

Hoofdst. X. Van Tandpyn veroorzaakt door zeer koude lugt, en schielyk op malkander genome heete en kou- de Vogten.	bladz. 75
— XI. Van Tandpyn uit Medelydendheid.	ald.
— XII. Van Etter-Stoffe in de Kaak-boezems ver- zameld, en somtyds in de Vooze zelfstandigheid van de Onder-kaak, en de Tandpyn hier uit voortkomen- de.	78
— XIII. Van Beenbederf en Uitwas der Beenderen welken de Tand-kassen maaken.	84
— XIV. Beenbederf van de Tandén, en de Tand- pyn hier uit ontstaande.	89
— XV. Het verlies van het Verglaasd, en de Tand- pyn hierop volgende.	97
— XVI. Van de Verbreekingen der Tandén, en de Tandpyn hier uit veroorzaakt.	98
— XVII. Van Tandpyn en andere ongesteldheden uit de laatste Tand-kryging.	101
— XVIII. Van het gebrek welk wy Stompheid der Tanden noemen.	104
— XIX. Van een tusfchenpoozende of Koortsagtige Tandpyn.	105
— XX. Van Zeerigheid, Weekheid en Bloeding van het Tandvleesch, Wormen der Tandén, Stinkenden Adem en het verlooren Gehemeite.	110

D E R D E D E E L.

Van het toezicht en de behandeling der Tandén en het
Tandvleesch, om gebreken en wanftaltigheden derzel-
ven te voorkoomen, en de schoonheid derzelven te
herstellen en bewaaren.

Hoofdst. I. Inleiding.	114
— II. Van het eerste uitkomen der Tandén.	116
— III. Het toezicht op en de behandeling van de twee- de Tandkryging.	121
— IV. Van den ongeregelden stand der Tandén, en de herstelling derzelven door binding.	129
— V. Het gebruik en misbruik van het Vylén, om de ongelykheden der Tandén weg te neemen.	133
— VI. Hoe de Tandén Wit en Glad te houden.	137
— VII. Van Zuuren uit Gewassen, Banket, gewel- dige pogingen, het flooken der Tandén en het rooken van Tabak; enz.	155
— VIII. Van het toezicht op en de behandeling der Tanden in den Ouderdom, van Konst-Tanden en Konst-Tandvleesch.	159

VERHANDELING OVER DE TANDEN.

E E R S T E D E E L.

EERSTE HOOFDSTUK.

HET OOGMERK VAN DEEZE VERHANDELING.

De Tanden te bewaaren, derzelver groei te regelen, een' menigte van kwaade gesteldheden en wangestalten, waar aan zy blootgesteld zyn, te verhoeden, zyn dingen van grooter aangelegenheid, dan men zich doorgaans verbeeldt, en verdienen met regt de oplettendheid van het Gemeen; want ongesteldheden of gebreklykheden der Tanden, hoe weinig by het gemeene volk geacht, worden onvermydbaar gevolgd van gebreken welken aandoening maaken op het geheele lichaam, en derzelver mismaaktheden zyn dikwils van aanmerklyk nadeel in het gemeene leven.

Het gene de kaauwing pynlyk of gebreklyk maakt, beneemt ons niet alleen den smaak en de aangenaamheid der spyze, maar ver-

A

hin.

hindert ook de volkome kleinmaaking en vermenging derzelven met het speekzel, welke nodig is tot de verteering; en geeft dus aanleiding tot veele ongesteldheden van de maag en darmen, terwyl het lichaam zyn gewoon voedsel ontbreekt.

Ook veroorzaaken de ongesteldheden der Tandén dikwils heftige pynen en gevaarlyke ontsteekingen, somtyds diepliggende veretteringen, welken de nabygelege deelen vernielen, en het geheele gestel aandoen, door medelydendheid, of door het bloed met bedorven stoffe te besmetten; en elk een weet hoe veele kinderen aan het uitkoomen der Tandén sterven, die door behoorlyke bystand zouden kunnen behouden worden.

De wanstaltigheden der Tandén, om dat zy veelal op een gebrek uitloopen, zyn eener ernstige oplettendheid waardig; en behalve dit 't welk verre affchynt te wezen, is het bekend dat zy dikwils niet minder gevreesd worden dan het ongemak zelf.

In het gemeene leven ziet men dagelyks, dat een geringe mismaaktheid alle houding van aanzienlyke perfoonen verachtelyk maakt; terwyl schoonheid en netheid menigmaal de zwakheden van anderen doen voorbygezien en hun gering voorkomen begunstigd worden.

Het doen van redenvoeringen op den predikstoel of voor de baali, en voornaamlyk de

de konst van in verkeerling en het gemeene leven te behaagen, zyn dingen van veel belang voor een' iegelyk. Maar hier in kan niemant uitmunten, by wien het verlies der Tandén, of blaauwe rottige stompen, ingevalle lippen en holle wangen, de woordvorming en gelukkige uitdrukking met het aangezicht bederven; wier stem de natuurlyke klank heeft verlooren, en wier gelach in plaats van blydschap en genoegen te vertoonen, alleen gebrek en wanstaltigheid uitdrukt.

De vuilheid der Tandén wordt van sommige menschen zo weinig geacht, alsze gemakkelijk is weg te neemen; maar van de schoone sexe, en de beschaafde en zindelyke mannen wordtze aangezien als een teeken van morfigheid en luiheid; niet alleen om dat zy een van de grootste sieraaden van het aangezicht wegneemt, maar ook de reuk van vuile rottige Tandén, zich met den adem vermengende, in 't algemeen zeer onaangenaam is voor iemand zelve, en somtyds zeer walglyk voor anderen in een naauwe verkeerling.

Het oogmerk van deeze korte Verhandelinge is, derhalve, deeze ongemakken tegen te gaan en weg te neemen; de konst, waar van ik myn werk maake, van uitgebreider nuttigheid te doen worden; de vorderingen, welken ik 'er in gemaakt hebbe, het Gemeen mede te deelen; en eindelyk, dezelve te ontdoen van de onverschilligheid en onverdien-

de verachting waar mede ze tot dus verre is aangezien ; voornaamelyk van zulken die, onder het denkbeeld van Tand-trekking of Tand-schraaping, alles vervatten wat nodig is aangaande dit stuk te weten of gedaan te worden, en hierom een Chirurgyn-Tand-meester, een Tand-trekkend Baardscheerder en een zwervenden Kwakzalver gelyk stellen.

TWEDE HOOFDSTUK.

DE ORDE DER VERHANDELING.

Om der kortheid en beknoptheid wille zal ik dit kleine Werk verdeelen in drie deelen.

In het eerste zal een' beschryving gegeven worden van de Tand en de deelen waar mede zy onmidlyk verbonden zyn, in hunnen natuurlyken en gezonden staat.

In het tweede zal ik spreken van de Tand en derzelver naastgelege deelen, in hunnen gebreklyken staat ; en by elk gebrek zal ik de wyzen van geneezing voegen.

In het laatste zal ik alle de verscheide middelen voorhouden welken de ongesteldheden der Tand verhoeden, en door lange ondervindinge beproefd gevonden zyn voor de welgesteldheid, geschiktheid, goede kleur, gladheid, vastheid in de kassen, en een duur-

zaa-

zaame bewaaring tot in een hoogen ouderdom.

Dit laatste gedeelte, schoon het onderregtingen zal bevatten voor elken leeftyd, zal ik echter de vryheid neemen voornaamlyk op te draagen aan vrouwen die jonge kinderen, en de gouvernantes die 'er het bestier over hebben, en werk maaken om al wat hen in de maatschappy aangenaam kan doen worden en op zich zelve nuttig is, te kweeken.

Want in den vroegen leeftyd, wanneer de Tand en een weg booren door het tandvleesch, en naderhand als de tyd van verwisseling aankoomt, hangt het meer van de moeder en voedster af dezelve goed of slegt te doen worden dan men in 't gemeen denkt: de Natuur kan dan geleid worden waar zy toegeeflyk, bygestaan worden waar zy zwak, en gemaklyk bestierd of bedwongen worden waar zy ongeregeld of uitspoorig is.

DERDE HOOFDSTUK.

DE ONTLEED- EN NATUURKUNDE DER
TANDEN, EN DERZELVER AANGE-
LEGENE DEELEN.

Een volkome kennis van het maakzel der Tand en, en deelen waar mede zy onmidlyk verbonden zyn, is de grondslag van

alle redenmaatige behandeling, zo in der zelve gebreken als uitwendige mismaaktheden.

Ik wenschte hierom wel, om der genen wille die werk maaken van Tandent te trekken, te zuiveren en andere bewerkingen op dezelve te doen, dat men deeze noodzaaklyke onderregting door schryven kon mededeelen: doch dit is onmogelyk; want hier toe worden een behoorlyke oefening der ontleedkunde, onder bekwaame Hoogleeraars, beschouwingen met eige oogen, en met oordeel herhaalde nasporingen volstrekt vereischt.

Men moet derhalve begrypen, dat ik niet voorhebbe de ontleedkunde der Tandent op deeze wyze te leeren; maar myn voornemen alleen is, zulk een algemeen denkbeeld van deeze deelen, in derzelve natuurlyken en gezonden staat te geeven, als genoeg is om een iegelyk, schoon weinig in deeze zaaken bedreeven, te doen begrypen wat hier na gezegd zal worden van den ontstelden staat derzelve, en eenigzins te oordeelen, hoe ver myne wyze van behandeling redelyk is, en waarfchynlyk van goed gevolg moet zyn.

De Tandent, in volwasfe menschen, zyn kleine beenderen van verschillende gedaante en grootte, onbeweeglyk vaststaande in hunne kassen, door een soort van geleding, welke de ontleedkundigen noemen *Gomphosis*, Spyker-geleding.

Het

Het gedeelte welk in de kas verborgen is, wordt genoemd de *Wortel*; het gene voor het gezicht bloot staat, het *Lichaam* of de *Kroon*; en de kringswyze rand of lyn, welke deeze twee deelen bepaalt en onderscheidt, de *Nek* of *Hals* van den Tand.

De *Zelfstandigheid* der Tand en is zeer verschillende van die der andere beenderen, en is vaster, witter, en waarschyntlyk niet uit laagen bestaande, of in staat om te kunnen affschilferen.

Het *Lichaam* van den Tand is bekorst met een zeer witte, effen en gladde zelfstandigheid, het *Verglaasd* genaamd, 't welk zich niet verder dan tot den hals uitstrekt, wat ook sommige ontleedkundigen hier tegen gezegd hebben: het verschilt in veele omstandigheden van het beenige gedeelte hier aan volgende, gelyk beneden breeder zal gezegd worden, en is zo hard dat men 'er vuur mede kan slaan als met een steen; met een vergrootkyker beschouwd, schynt het te bestaan uit korte gestraalde vezelen, regt voortgaande naar de oppervlakte van het gedeelte waar van zy voortkoomen, en de dikte is zelden meer dan een halve lyn, of een vier-en-twintigste van een duim.

Dit verglaasd is reeds gemaakt eer de Tand boven het tandvleesch te voorschyn koomt; het wordt dik, hard en glad tot de twintig of vyf-en-twintig jaaren, en wordt hier na

niet meer hersteld, maar vermindert allengs door het gestadig gebruik.

De *Wortels* der Tand en bestaan uit een gelkvormige zelfstandigheid; zy zyn alleen gedekt door een dun beenvlies, tot op den bodem der kassen, en dit helpt om de zelven te verbinden met de vooze beenige zelfstandigheid, welke de binnen-zyde van elke kas maakt.

De *Nek* van den Tand is rondom vast aan het vlies van het tandvleesch, 't welk zich op deeze plaatse schynt te vereenigen met het gemelde beenvlies.

De *Zelfstandigheid* van het *Tandvleesch* is gedrongen, veerkragtig, en eenigzins van maakzel als leder: het is vast aan de Kaakbeenen door middel van derzelver beenvlies: het bedekt den geheelen rand der kassen van beide Kaaken; het dringt in tusfchen de Tand en; omvangt den nek van allen, en is 'er vast mede verbonden. Het tandvleesch is, gevolgelyk, aan de buitenste en binnenste zyde der Tand en één voortgaand stuk, met zo veele openingen als 'er Tand en zyn; en het vlies welk het bedekt schynt een vervolg te zyn van dat 't welk gaat naar de lippen, wangen en de tong.

De Tand en worden, naar gelang van derzelver grootte, overvloedig voorzien van *zenuwen* en *bloedvaten*, welken door een kleine opening aan de punt van elke wortel ingaan, en

en door een naauwe buis tot aan de kroon voortgaande, door de geheele zelfstandigheid der Tand en verdeeld en verspreid worden: die opening verkleint naar maate wy in jaaren toeneemen, en raakt eindelyk geheel geslooten.

De *Slagaderen* koomen van de uitwendige slaap-slagaderen, de *Aderen* gaan in de hals-aderen, en de *Zenuwen* zyn takken van het vyfde paar.

De zenuwen van het bovenste en onderste Tand-vleesch zyn takken van de bovenste en onderste Kaak-zenuw, welke van het vyfde paar afstamt: het ontvangt ook takken van het harde gedeelte van de gehoor-zenuw, welken zich met de voorgaande op een byzondere wyze vereenigen, en gelegenheid geeven tot zekere aandoeningen door medelydendheid, waar van in het Tweede Deel van dit Werk gesproken zal worden.

Het tandvleesch dient om de Tand en te steunen, derzelver tuschenruimten te vullen, hen vast te maaken, en de wortels te beschermen voor aandoeningen van de uitwendige lugt, nattigheid van het speekzel, en scherp voedsel.

Het *Getal* der Tand en is niet hetzelfde in allen ouderdom, gelyk hier na getoond zal worden; tegenwoordig zullen wy dezelve alleen beschouwen in den volmaaksten staat.

Als de *Dentes sapientiæ*, Tand en der wysheid uitgekoomen zyn, zyn 'er zestien Tan-

den in elke Kaak, verdeeld in drie rangen; de eerste, waar onder de vier voorsten begrepen zyn, genaamd *Incisores* of *Sny-Tanden*; de tweede, de twee naastvolgenden insluitende, aan elke zyde, worden genoemd *Canini*, of *Honds-Tanden*; en de derde, waar onder de tien overigen vervat worden, vyf aan elke zyde, zyn genaamd *Molares* of *Kiezen*.

De *Sny-tanden* der boven-kaak zyn grooter en breeder dan die van de onderste; en van de bovensten zyn de twee middensten de grootsten.

De *Wortels* der sny-tanden zyn lang, scherp en enkeld; de lichaamen wigs-wyzig, aan de buitenzyde bol, en eenigzins hol aan de binnenzide, op de zyden plat, en zo geschikt, dat de scherpten met malkander een *gelykvoormige sneede* maaken.

De *Honds-Tanden* zo genaamd om derzelver uitsteeking of gelykheid met de *Tanden* van honden, en ook *Oog-Tanden*, wegens de standplaatse, staan aan elke zyde van de sny-tanden.

De *Lichaamen* van deezen zyn dikker, meer uitsteekende, puntig, en ronder aan de buitenzyde dan die der sny-tanden; ook zyn de wortels dikker, langer en puntiger. Somtyds zynze zo lang dat zy den bodem van de kaakholte doorbooren.

Van de *Maal-Tanden* of *Kiezen*, zyn de twee
eer-

eersten in elke ry klein, de twee volgende grooter, gelyk de laatsten, *Tanden der Wysheid* genaamd, ook.

Hunne *Lichaamen* zyn in 't algemeen kort, zeer dik, onregelmatig rolrond, of liever met vier zyden een weinig gerond, en eindigende in een breed stuk, meer of min voorzien met stompe punten, eenigzins als in zo veele diamanten gesneden; waarom de naam van kroon voornaamelyk gegeven wordt aan de lichaamen der Kiezen, om dat de gelykheid van deezen grooter is dan der anderen.

De kroonen van de twee kleine Kiezen zyn dikwils kleiner dan de lichaamen der Hondstanden, en hebben zelden meer dan twee, of ten hoogsten drie punten.

In de twee groote Kiezen heeft de kroon meerder uitgebreidheid, en de punten zyn drie, vier en dikwils vyf in getal.

De vyfde Kies of Tand der Wysheid heeft een' kroon byna gelyk de twee voorgaanden, doch dikwils meer gerond en met minder punten. Somtyds vindt men deezen in merklyken ouderdom nog geheel verschoolen in zyn kas.

De *Wortels* der Kiezen zyn lang, meer of min plat, in sommigen enkeld, in anderen twee, drie, of vier, doch zelden vyf in getal. Somtyds zyn alle deeze wortels onderscheiden, somtyds geheel vereenigd, en dikwils ten deele vereenigd. Zy zyn in 't algemeen

meen regt, en aan de uiteinden meer van elkander staande, dan by den nek van den tand, om datze naar het einde puntig worden; doch in sommigen staan deeze punten inwaards, uitwaards en ook op andere wyze gebogen.

De *Wortels* van de *Kleine Kiezen* vertoonen zich dikwils enkeld, zonder het in de daad te wezen; want by meerder onderzoek bevindt men dat twee wortels vereenigd zyn, als of ze aan malkander gefoudeerd waren. Soms tyds bestaat het eenig onderscheid welk men bemerkt in een geringe scheiding aan de punt.

De *Groote Kiezen* hebben verscheide wortels, in de bovenste kaak drie of vier, doch in de onderste doorgaans maar twee.

De vyfde Kies of Tand der Wysheid heeft dikwils maar een enkele wortel, doch meermaalen twee, welken kegelagtig van gedaante zyn, en zelden lang. Hierom valt deeze tand in den ouderdom dikwils vroeger uit dan eenige van de andere kiezen.

Men ziet dan, dat de Kiezen van de bovenste kaak meer wortels hebben dan die van de onderste; en dat onder het kaauwen, of als de mond geslooten is, de bovenste ry, voornaamlyk in het voorste deel, over de onderste heen schiet in plaats van op dezelve te vallen. In sommigen, echter, vallen zy op malkander; doch dan mist het zelden of zy vernielen elkander, of worden al in vroe-

ge jaaren, door de geduurige drukking en wryving afgesleeten.

Het is misfchien onnodig hier by te voegen dat de tanden dienen tot de kaauwing, een onderscheide geluidvorming en tot fieraad.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE VOORTKOMST, GROEI EN WISSELING DER TANDEN.

Als men den boog der kassen van elk kaakbeen, in verschgeboore kinderen, doorsnydt, ziet men, in elke kas, een vergadering van een zagte, witte, taaije stoffe in een klein vliezig zakje, by zyn gedeelte welk den bodem van de kas naast is, doorboord van een zenuw- en vaatagtige draad, welks vaten zich reeds verdeelen en takken verspreiden over het geheele vlies en de zelfstandigheid welke 'er in vervat is.

Dit is de Tand in zyn eersten staat, en zyn volgende voeding, groei en beenwording geschiedt door de stoffe, welke door deeze vaten aangebragt wordt.

De eerste uitkomst der Tandten buiten het tandvleesch geschiedt vroeger of later, naar gelang der gezondheid en kragt van het kind, en wordt genoemd de *eerste Tandkryging*.

Zy begint in de tweede, derde, vierde, vyfde of zesde maand na de geboorte, wordt
zel-

zelden voleindigd voor het tweede of derde jaar, en gaat byna op de volgende wyze voort.

Binnen de drie eerste of zes maanden kooft een van de voorste fnytanden in de onderkaak te voorschyn; korten tyd hier na de ander: eenige maanden laater koomen de groote fnytanden in de bovenkaak uit, beide byna te gelyk: dan volgen de twee zydelyke fnytanden van de onderkaak, en de twee kleine van de bovenste, de een kort na den anderen. Hier op breeken de twee Hondstonden door in beide kaaken; en na eenige maanden, of omtrent het tweede jaar, koomen de kleine Kiezen na malkander uit. Zo dat een kind, op het einde van het tweede jaar, doorgaans in elke kaak heeft tien Tanden, welken *Melk-tanden* genoemd worden.

De *tweede Tandkryging* geschiedt in het zesde of zevende jaar, of daar omtrent, en brengt de vier groote Kiezen voort, aan het achterste van beide kaaken.

De *derde Tandkryging* volgt in het tiende, twaalfde, veertiende of vyftiende jaar, en doet vier andere groote Kiezen voortkoomen, de een na by elk van de voorgaanden.

Eindelyk, kooft omtrent het twintigste jaar, en by sommigen nog veel later, de *laatste Tandkryging*, en geeft de vier achterste Kiezen, Tanden der Wysheid genaamd, om dat zy na de volwasfenheid uitkoomen.

Men

Men moet echter aanmerken dat deeze orde veel verandert in verschillende perfoonen en gesteldheden. Voorbeelden worden 'er gegeven van kinderen die met uitstaande Tandén gebooren waren; anderen, inzonderheid die Engelsche ziekte hebben, krygen de Tandén niet voor de vyftiende maand of nog laater; en men ondervindt dagelyks dat de Tandén der Wysheid by sommigen zeer laat of wel geheel niet koomen. Sommigen hebben meer dan het gewoone getal der Tandén op eene ry, anderen hebben de overtoligen op een dubbele ry, of op zich zelve staande zonder eenige orde, afhanglyk van een' omftandigheid, waar van wy beneden zullen spreken.

De eerste twintig Tandén of *Melk-tanden*, boven gemeld, staan in 't algemeen tot het zesde of zevende jaar. Hier van af tot het veertiende of vyftiende jaar, vallen ze na malkander uit, en worden opgevolgd door anderen, meestentyds zonder merklyke pyn, en doorgaans in de zelfde orde als in de eerste voortkomst.

De *Wisseling* der Tandén is wyslyk beschikt, en wordt op een zonderlinge wyze bewerkt. Hun zeer hard verglaasd, en de styfste der eenige zelfstandigheid, zou geene uitzetting en vrije groeiing toelaaten gelyk andere deelen van het lichaam. Na de vergrooting van het kaakbeen, zyn de eerste Tandén niet
meer

meer groot genoeg om de uitgezette ruimte van de kas te vullen; zy zouden op zich zelve moeten staan, zonder de een den anderen te steunen; en tusfchenruimten laten, welken hinderlyk zouden wezen voor de kaauwing, de spraak en gelykmatigheid van het aangezicht. Het verglaasd groeit ook niet weder als het eens verlooren is, en dit bekleedzel, welk 'er in de kindsheid aan gegeven was, zou te teder zyn voor het gebruik van een lang leven.

De Natuur heeft hierom gunstiglyk onder de Melk-tanden de beginzelen van een ander stelzel geplaatst, welken ten behoorlyken tyd een meerdere *Grootte* en *Vastheid* verkrygen dan de vorigen, en door hunnen gestadigen aandrang tegen de wortels der Melk-tanden, dezelve hun voedzel en vastigheid beneemen, en eindelyk geheel uit de kassen dryven.

In kinderen van twee of drie jaaren vindt men tien gegroeide tanden in elke kaak, tien vormzels onder dezelve, en ook de vormzels van de tien Kiezen, welken naderhand koomen.

Eer we dit Deel besluiten, acht ik het nodig hier eene waarneming te melden, welke schoon niet ondersteund met bewys van eenigen anderen Schryver, ik verzekerd ben volkome waar te wezen, en in de praktyk te pas te kunnen koomen; dat naamlyk de Kiezen

zen van de tweede tandkryging merklyk kleiner zyn dan de Melk-Kiezen waar op zy gevolgd zyn, niet tegenstaande de aangegroeide grootte der kaakbeenderen; en het gene wy gezegd hebben aangaande de vermeerderde grootte der Tandén, alleen toepaslyk is op de Sny- en Hondstenden.

T W E E D E D E E L.

DE GEBREKEN VAN DE TANDEN EN HET TANDVLEESCH.

De gebreken der Tandén tot de geringsten toe te verhandelen, alle derzelver verschéidenheden en onderverdeelingen, welken in de praktyk voorkoomen, na te gaan, zou stoffe tot een groot boek uitleveren, en de beschryving den Lezer verdrietig vallen en nutteloos zyn. Ik zal dezelve hierom onder algemeene hoofdstukken brengen, en by mal-kander voegen alle welken naby gelyk zyn in toevallen, en gelyke geneeswyzen vereischen.

E E R S T E H O O F D S T U K.

VAN DE TANDPYN.

Onder alle de gebreken waar aan het menschlyk lichaam is blootgesteld, is 'er mischien geen zo gemeen als de Tandpyn; en waar in meer misverstand plaats heeft, zo ten opzichte van de oorzaaken als de wyze van genezing; om dat de ongesteldheden, welken dezelve doen ontstaan, by uitstek

stek menigvuldig zyn; niet gemaklyk te ontdekken of na te spooren; en de menschen, by welken men zich in zodanige gelegenheid vervoegt, zeer onkundig zyn. Derzelver gemeene genezing is, den tand uit te trekken waar over de Lyder klaagt; zonder te bedenken dat de pyn dikwils op een gemaklyker wyze kan weggenomen worden; of, dat ze ontstaat uit ongesteldheden, welken door zodanig eene behandeling noodzaaklyk moet verergeren; of, datze kan ontstaan door Medelydendheid, welke ik dikwils ondervonden hebbe een gevoel van heftige pyn te veroorzaken in een gezonden Tand van de eene zyde, terwyl een rottige aan de andere zyde de eenige oorzaak was. Ja somtyds heeft een bedorven Tand heftige pyn verwekt in de tegenoverstaande van de andere kaak.

Zeker, de Tandpyn kan niet met verwagting van een goeden uitslag behandeld worden, ten zy men de oorzaaken derzelve naspooze, en hier op in de genezing naauwkeurig acht geeve. Want, schoon zy dikwils in haaren voortgang een geweldige ziekte wordt, en oorzaak van ontfteekingen, rusteloosheid by nacht, hoofdpyn, zwellingen der klieren, overvallen van opstying, ylhoofdigheid, miskraamen, koortsen, en een menigte van gevaarlyke kwellaadjen; zy is echter in haaren oorsprong alleen een toeval van een gebrek in de Tand en, het tandvleesch, het been-

vlies, of de tand-kasfen; en de wegneeming hier van zal de Tandpyn gemeenlyk doen eindigen.

Het zy wy dezelve aanmerken als een heftige ziekte, of als een *lastig Toeval*, wy worden genoopt tot naspooring en wegneeming van de oorzaaken, zo wel als van de middelen om de pyn fchielykte verligten of te doen ophouden. De *Tandpyn* kan hierom niet verhandeld worden, afgescheiden van de ongesteldheden welken dezelve gewoonlyk veroorzaaken, zonder dat gene over te slaan waarop men allermeeft moet aandringen, of zonder gelegenheid te geeven tot oneindige herhaalingen, langwyligheid en verwerring.

Wy zullen derhalve hier alleen de menigvuldige ongesteldheden, welken de Tandpyn veroorzaaken, optellen, en de kenteekenen en genezing onder elk hoofdstuk omftandiger aanwyzen.

1. De Tandpyn ontftaat dikwils uit Zinkingen, welken vallen op het tandvleesch, het nabygelegen beenvlies, en been, inzonderheid na koude gevat te hebben.

2. Uit Verftopping of Ontfteeking der zenuwen en vaatagtige deelen van den Tandzelve.

3. Uit *etterige* of *fcherpe Stoffe*, in eenige van deeze deelen voortgebragt als een gevolg van ontfteeking, uitftorting buiten de vaten, of fcherpte der vogten.

4. Uit vleeschige Uitwasfingen en Zweeren van het tandvleesch.

5. Uit het *Losgaan* van het *Tandvleesch*, door fcheurbuikige, venerifche of rottige ongefteeldheden; waar door de wortels der Tandden blootgefteld worden aan de uitwendige lugt en belediging.

6. Uit de *Kalk* der Tandden, zich uitftrek-kende langs de wortels, en het tandvleesch aandoende.

7. Uit de *Losheid* van een of meer Tandden; veroorzaakt door geweld, verlies van het tandvleesch, kwylingen of eenige rottige ziekte.

8. Uit *onverftandige Uittrekking*; waar door een Tand dikwils laag gebroken wordt, het tandvleesch verfcheurd en weggereeten, de naaste Tandden by de wortels ontbloot worden, de uitwendige zyde van de kas verbroken, en splinters gemaakt worden, welken aanhoudende pynen en ontfteeking aanbren-gen.

9. Uit fchielyke veranderingen van hitte en koude.

10. Uit *Medelydendheid* van de naaste aange-daane deelen.

11. Uit *Verzamelingen* van *Stoffe* in de *Kaak-bolten* en de veelholige deelen van de onder-kaak.

12. Uit *Beenbederf* of *Been-uitgroeiing* der beenderen welken de kassen maaken.

13. Uit *Beenbederf* van den Tand zelve.
14. Uit het *Verlies* van het *Verglaasd*, waar door het gevoelig en aandoenlyk deel van den Tand blootgesteld wordt.
15. Uit een *Breuk* van den Tand.
16. Uit het *Tandkrygen*.
17. Uit de aandoening welke genoemd wordt *Stompheid der Tand*en.

TWEEDE HOOFDSTUK.

VAN ZINKINGEN OP HET TANDVLEESCH,
EN DE TANDPYN HIER UIT ONT-
STAANDE.

De *Verdikking* der vogten, de *Krampagtige* aandoeningen der vaste deelen, de *Spanning* en overlading der vaten, welken men ziet volgen na het vatten van koude, of stremming der onzichtbaare doorwaasfeming, kunnen verftopping en ontfteeking uitwerken; en de tedere deelen welken meest blootftaan aan den invloed van de uitwendige lugt, lyden doorgaans eerst. Hier van daan zwaarheid van hooft, ontfteeking van het fnotvlies, prikkeling en vermeerderde werking van des zelfs klieren, enz. hier van daan ook een meer dan gemeene fpanning der vaten van het tandvleesch, het beenvlies der Tandden, nabygelege klieren, een meerdere toe-
vloed

vloed van speekzel, en aandoening van pyn by deeze gelegenheden.

Doch de genen die koudegevat hebben zyn niet de eenigen welken dit onderworpen zyn: want dezelfde algemeene oorzaaken, welken meer dan gemeene opvulling en aandoenlykheid in andere deelen veroorzaaken, doen het hier ook. En het is opmerkenswaardig, dat vrouwen die de Stonden niet op haaren tyd hebben, en zwangere ligt deeze foort van Tandpyn krygen, om redenen welken gemaklyk af te leiden zyn uit het gene wy reeds gezegd hebben.

Deeze foort van Tandpyn is gemaklyk te onderscheiden van anderen, door bemerking, dat eenige van de algemeene oorzaaken, welken wy nu gemeld hebben, zyn voorafgegaan; dat een gevoel van volheid in het tandvleesch, en een' ongemaklykheid, omtrent de kassen van verscheide Tandén, gevolgd is door een meer dan gemeene vloed van kwyl, en een' zwellling van het tandvleesch, zich meer of min verspreidende tot de spieren van de wang en het aangezicht van de beledigde zyde; en eindelyk, dat de pyn niet zo bepaald is aan éénen Tand, als in andere gevallen; of indien dit zy, de aangedaane Tand volmaakt gezond blyke.

Deeze Tandpyn is zeer gemeen in het winter saisoen; en de Baardscheerders vaaren hier meer dan anderen wel by, wegens de menig-

vuldige *fchoone* gezonde tanden, waar mede zy hunne vensters en uithangteekens opfchikken. Want het gemeen volk, raazend van pyn, loopt naar den winkel van den eerften Barbier Tandtrekker welke hun voorkoomt; en de Meester is aanftonds gereed met zyn *algemeen Geneesmiddel*, het instrument, zonder eenigen tyd te spillen met overwegingen of ondervragingen.

Indien deeze verkeerde behandeling geen ander gevolg hadt dan het verlies van een gezonden Tand, zou het, misfchien, naar 't oordeel van het gemeene volk, niet der moeite waardig zyn om 'er met ernst van te fpreken: doch dit is het niet al. De uittrekking van een gezonden Tand, als het tandvleesch en beenvlies gezwollen en ontftoken zyn, kan niet gedaan worden zonder dezelve dermaate te fcheuren en te kwetzen, dat 'er de kwaal door verergere, de aandoenlykheid vernieuwd en heftiger worde, en de wortels der nabuurige Tand en bloot raaken, op een tyd als zy ligtst pyn, verftopping en bederf onderhevig zyn. Hier uit blykt, dat het verlies van een nabuurigen Tand, welk doorgaans op het trekken van een gezonden volgt, in zinkingen, veroorzaakt worde door de *Operatie*, en niet door eenige befmetting, of overgang van etterige ftoffe, gelyk by deeze gelegenheden wordt voorgegeeven.

Zo is ook de gemeene wyze van fcherpe
spe.

speceryagtige dingen te geeven om te kaauwen, als gengber, *galange*, wortels van Florentynsche irias, kruidnagelen, foeli, kamfer, oranje-schillen, bladen van Peper-munte, *karwei*-zaad en veel andere prikkelende dingen, op menigvuldige manieren bereid, dikwils van zeer gevaarlyke gevolgen, niet tegenstaande de ontlasting welke zy maaken. Want men moet begrypen, dat alleen het vogt uit de *Kwyl-klieren*, en niet het gene in de *uitgezette verstopte vaten* opgehouden wordt, uitkoomt; en wyl 'er geen wezenlyke loozing uit de laatsten geschiedt, de prikkelende middelen, aan de *Zitplaats* der *Ontsteeking*, en de gerekte aandoenlyke vezelen koomende, de opvulling, spanning en pyn zullen vermeerderen.

De waare en redenmaatige wyze van genezing kan onder vier aanwyzingen vervat worden.

1. De snelheid, menigte en ontstoke gesteldheid van het bloed te verminderen.

2. De aangedaane deelen te verflappen door plaats-middelen, en somtyds door inkervingen.

3. Een' afleiding te maaken door middel van prikkeling, en ontlasting van een nabuurig deel.

4. En eindelyk, de gevoeligheid der pynlyke deelen te verminderen, door uit- of inwendige pynstillende middelen.

1. De eerste aanwyzing wordt voldaan door aderlating, buik-ontlasting, en gestadige salpeterige dranken.

2. De tweede, door den mond alaan vogtig te houden met verzagtende en verdunnende spoelingen; als een afkookzel van althea, smeer-wortel van fatirion, akelei of kweepitten, met een weinig salpeter; het aanleggen van pappen uit brood en melk, van buiten op de beleedigde wang, en gekookte of gebrade vygen van binnen; ook door scarificering van het tandvleesch: doch dit laatste moet alleen gedaan worden als de ontsteeking zeer zwaar is, en de verstopping reeds zo lang heeft geduurd, dat 'er geen hope is van verdwyning.

3. De derde aanwyzing wordt best bewerkt door blaartrekkende middelen, achter de ooren of in den nek gelegd. Sommigen zyn voor niesmiddelen en bloedzuigers, doch naar myn oordeel zonder grond.

4. Tot volbrenging van de laatste beooging, kan vrijelyk wat *Opium* gevoegd worden by de boven gemelde verzagtende vogten, en ook tegen den nacht een behoorlyke gift 'er van gegeven worden, om rust te bevorderen.

Zo veel is een Chirurgyn-Tandmeester verpligt eenen Lyder in algemeene bewoordingen te zeggen. Maar tot een tydige en behoorlyke aanlegging van deeze geneeswyzen moet een Genees- of Heelmeester geraadpleegd

pleegd worden. Want iemand die de *Paalen* van zyn beroep te buiten gaat, valt in mislagen welken nimmer vergeeten worden; of zyn raad, hoe vernuftig ook, heeft geen' achting en blyft altoos onbeloond.

In het nazien van myne aantekeningen over dit onderwerp, bemerke ik, dat zinkingen, gepaard met andere gebreken der Tand en van het tandvleesch, gemeener zyn dan de gevallen van *Enkele Zinking*. Doch wyl de beknoptheid van dit Werk, waar toe ik my bepaald hebbe, niet toelaat veele gevallen van dien aart aan te haalen, zal ik maar één geval voorhouden, 't welk ik meene meer tot leering te kunnen strekken dan eenig van al de anderen, ten opzichte van de dikmaallige weeromkomst, en de gestadige gelykheid en enkelvoudigheid der toevallen.

Een jonge getrouwde Vrouw, van eenen-twintig jaaren, kwam by my in December 1766, om een Tand te laten trekken. Haar aangezicht was zeer gezwollen aan de regter zyde, zo ook de klieren achter de ooren, en de onderkaaks-klieren; en zy kon den mond niet, zonder groote pyn, zo wyd openen, dat ik genoegzaam onderzoek kon doen. Haare Tand en waren zeer wit, geregeld en gezond, maar het tandvleesch zeer gezwollen, in 't byzonder aan de beledigde zyde, en de mond was voller van kwyl dan in den natuurlyken staat.

Op

Op eenige ondervragingen aangaande haare ongesteldheid, bevond ik, dat zy het zelfde ongemak drie of vier maalen te voren, onder een lang verloop van tusschentyden, hadt geleeden.

Zy zeide, het kwam haar aan, met een gevoel van zwaarte en drukking op dat gedeelte van het voorhoofd welk met de neuze vereenigd is: dan volgde een' *looping* uit de neuze, welke schieelyk ophieldt, en zeer ras gevolgd werdt van eenige ongemaklykheid aan het tandvleesch, en algemeene pyn aan de Tand en van die zyde, en een toevloed van helder spog. Doch het aangezicht en de klieren waren noit zo gezwollen geweest als in het tegenwoordige geval, hierom hadt zy beslooten een Tand te laten trekken, om het gevaar van eenig dergelyk ongemak in 't gevolg te voorkoomen.

Myn oordeel bepaald hebbende uit de toevallen en voortgang der ongesteldheid, en de gezondheid van alle de Tand en, welken ik met alle naauwkeurigheid onderzocht had; zeide ik haar, dat het uittrekken van een Tand haar geen' verligting kon geeven, dat het ook geen wederomkooming zou kunnen verhoeden, dat het haar veel pyn zou aandoen, en gevaarlyke gevolgen kunnen hebben, terwyl de deelen tegenwoordig zo opgezet waren.

Na

Na veel over en weerspraak haalde ik haar over, om een groote spaansche-vlieg-pleister in den nek te leggen, want achter de ooren wilde zyze niet hebben. Ik ried, van haaren Apotheeker een verkoelende purgatie te laaten haalen, en ryklyk Water-gruel met wat Salpeter te drinken.

Zo dra de Spaansche-vlieg-pleister begon te loopen, verminderde de pyn, en na twee dagen was de zwelling al byna geheel verdweenen. Tien dagen hier na kwam zy my bedanken; en omdat zy sedert niet meer aangefproken heeft, denke ik dat zy het ongemak niet weder zal gekreegen hebben.

DERDE HOOFDSTUK.

VAN VERSTOPPING EN ONTSTEEKING DER
ZENUWEN EN BLOEDVATEN DER TAN-
DEN, EN TANDPYN HIER UIT ONT-
STAANDE.

De ontsteltenissen der Zenuw van een Tand, zyn niet gemaklyk te ontdekken, hierom moeten wy, om deeze soort van Tandpyn na te spooren, ons meer bedienen van ontkennende dan stellige teekenen.

Het is zeker, dat overal waar vaten en zenuwen zyn, verstopping, ontsteeking en pyn kan plaats hebben. In langduurige Tand.
pyn

pyn, derhalve, welke tot geen andere oorzaak kan gebragt worden, en niet verzeld is van eenige teekenen, welken dezelve onderscheiden van alle andere ongesteldheden, in dit Werk vermeld, mogen wy ons met regt tot deezen verborgen oorsprong wenden, en liever een redelyke en waarfchynlyke gedagte, dan geen denkbeeld altoos van dezelve maaken.

Deeze foort van Tandpyn wordt verligt door een *tegenstrydigen indruk* en *pynstillende middelen*. Scherpe kaauw-middelen, voornamelyk bestaande uit dingen op bladzyde 25 gemeld, zyn dikwils van veel dienst; want de aandoening welke zy maaken op de nabuurige zagte deelen, wendt dikwils het gevoel af van de ontstelde zenuw; en mischien rigt de ontlasting, welke 'er door gemaakt wordt, den loop der vogten naar de klierige en oppervlakkige deelen, in plaats van op de beledigde zenuw te dringen. Het *branden* van het oor met een heet yzer wordt ook, als een middel van *strydigen indruk*, gedaan; en zo men de Schryvers, en eenige hedendaagsche vertellingen mag gelooven, met zeer goed gevolg.

My aangaande, ik ben niet voor deeze behandeling. Ik weet datze dikwils vrugteloos is gedaan; en waarze verligting heeft gegeven, zy was maar voor een oogenblik: want dezelve hangt af van de schrik en ongesteldheid

heid van geest, natuurlyk volgende op het denkbeeld van branding, meer dan van eenige verknogtheid der zenuwen. En ik heb, in myn eigen praktyk, menschen zien verligt worden van de pyn, op het verschynen van den Heelmeester, en door de vreeze voor de Operatie, immer zo dikwils als iemand kan voorwenden, door het wezenlyk gebruik van het brandyzer genezing bewerkt te hebben. Ik zou derhalve noit raaden eenen Lyder met zulk een onzeker middel te paaijen; wyl 'er redenmaatiger en kragtiger kunnen te werk gesteld worden; als blaartrekken de pleisters achter de ooren of in den nek, en uit- en inwendige pynstillende middelen. En als deeze niet voldoen, kan men eindelyk tot de uittrekking overgaan.

Met eerbied voor de kragten van den *Zeilsteen*, en eenige *Beleezingen* of *Bezweeringen*, waar van zwervende Kwakzalvers en Bedriegers zo onbeschaamdelyk roemen, hope ik, dat een verstandig lezer het met my eens zal zyn, in dezelve met verachting aan te zien, en medelyden te hebben met de onnozele menschen, die zich zo ligt en zo groflyk laten bedriegen.

Als de ontsteltenis der zenuwen van een Tand lang geduurd heeft, verspreidt zy zich doorgaans langs het lichaam van de groote zenuw, tot in de zelfstandigheid van het tusschen.

fchenscheidzel (*), en de zenuwen van het beenvlies, welk de wortel ontvangt; en dan maakt de geringste beweging, drukking of aanraaking van den Tand, door een hard lichaam, een gevoel van pyn. In deezen staat is het gebrek gemaklyk te onderscheiden, en het instrument moet niet gebruikt worden, voor dat de bovengemelde middelen behooryk en met geduld beproefd zyn. Schoon ik de moeite gedaan hebbe, om veele gevallen aan te teekenen van pynen, my in de praktyk voorgekoomen, waar by zich geen' *zichtbaar* gebrek aan de Tand en Tandvleesch deedt zien, zal ik evenwel bekennen niet zeker te wezen, dat de oorzaak zodanig zy als ikze heb opgegeeven; en ik zal my niet vermeeten te zeggen, of de geneezing, in eenig geval, 't welk my tot hier toe is voorgekoomen, met goed recht, moet toegeschreeven worden aan de kaauwmiddelen welken ik had aangeraaden, dan aan het geval, of *alleen* aan de *Natuur*. Ik zal hierom geene van zodanige gevallen aanhaalen, tot dat ik meerder zekerheid hebbe.

(*) *Diploe.*

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN SCHERPE STOFFE IN DE NABYGELE-
GE DEELLEN DER TANDEN VOORTGE-
BRAGT, EN DE TANDPYN HIER UIT
ONTSTAANDE.

Het *Tandvleesch*, *Beenvlies* en de *Bloedvaten* der Tand en tand-kassen kunnen verstop-
ping en ontsteeking ondergaan, en zullen der-
halven fomtyds door etterige stoffe overlaaden
worden, welke of door een lang verblyf op
deze deelen, of byzondere scherpte in zekere
omftandigheden, de zenuwen tergt, de wor-
tels der Tand en aangrypt, en langduurige pyn
veroorzaakt.

Dit gebrek is gemaklyk te kennen uit de ver-
fchyning van de etterige stoffe, de afwyking van
het tandvleesch van de Tand en, welke hier door-
gaans by is, en den stinkenden adem, welke
de Lyder dikwils zelf gewaar wordt.

Het wordt geneezen door één of meer in-
fnydingen te maaken tot op den bodem van de
holte, waar in de stoffe ligt, en een vryen
uitgang in het laagste gedeelte derzelve te be-
zorgen. De wond moet dikwils verbonden
worden met prikkelende balsemieke middelen,
als de balsiem Copaibe, of Tinctuur van Myr-
rhe, in een dot plukzel; en alsze byna ge-
heeld is, de mond vier of vyfmaal op een dag
ge-

gewasfchen worden met eenige famentrekken-
de fpoeling, als een afkookzel van de wortel
van Tormentil, of Bistort enz. om het nieuw
gegroeid tandvleesch vast te maaken en te ver-
fterken. Als de pyn zwaar is, moet men by
de verbanden, zo wel, als by de famentrek-
kende fpoelingen, pas gemeld, wat fmelting
van Opium of Kamfer voegen.

Een Tand op zodanig een' wyze aangedaan
moet nooit getrokken worden voor dat een be-
kwaam Chirurgyn verklaard hebbe, dat zyne
konst te kort fchiet: want daar is altyd groote
waarfchynlykheid van genezing zonder verlies
van den Tand; en zonder behoorlyke waarne-
ming en behandeling, zal de zelfde ftoffe, waar-
om de uittrekking van éenen Tand is gedaan,
de nabuurige op dezelfde wyze aandoen.

Kinderen zyn, op den tyd van de tweede
tandkryging, dit gebrek meer onderworpen
dan andere menfchen; want de aangroeijende
Tand lydt dikwils zo veel tegenftand van de
Melk-tanden welken 'er boven ftaan, dat 'er
ontfteeking koomt, die niet zelden tot veret-
tering overgaat.

Eenige maanden geleeden werd ik verzogt
een kind van negen jaaren te koomen zien, 't
welk twee of drie weeken geplaagd was ge-
weest van, gelyk de oppasfers het noemden,
Tandpyn, met een' zwellling van de wang, en
wat koorts. By het onderzoek van den mond
vond ik een groote menigte ftoffe in een boe-

zem

zem opgehoopt , van de buitenſte zyde van de kleine kiezen aan de linker zyde , naar beneden tot aan den hoek van de kaak. Ik opende denzelven ten eerſte met een gemeen *Tandvleesch-lancet* ; de pyn verminderde terſtond , en met behoorlyke verbanden volbragt ik de genezing in minder dan veertien dagen. Uit zulkeen' oorzaak gebeurt het dikwils , dat de ſtoffe , als ze lang verwaarloosd wordt , zich een weg maakt naar buiten , en leelyke lidtekenen nalaat , welken nooit verdwynen.

Wanneer een onvoorzichtig gebruik van kwik geweldige ontſteekingen en verzweeringen aan het tandvleesch heeft veroorzaakt , voor dat de beſmetting van het pok-gift is uitgedreeven , maakt de ſtinkende rottigheid der vogten in deeze deelen , gepaard met het venerisch *vergift* , de ſtoffe , welke 'er uitloopt , zo kwaadaartig , dat de geringſte zweeren zich dikwils verſpreiden over het geheele tandvleesch , en zelfs diep in de naaſte zagte deelen.

By zulke gevallen heb ik dikwils zwaare Tandpynen gezien ; doch vermids zy eigenlyk het deel van den Chirurgyn waren , heb ik my zelden met derzelver genezinge bemoeid.

Van alle ongeſteldheden maakt de ſcheurbuik de grootſte vernieling aan de Tand en het tandvleesch : want zy veroorzaakt niet alleen zweeren in de zagte deelen , maar grypt ook het vliezig bekleedzel der kaſen aan , vernielt

de zenuwen aan den grond, en berooft de Tand-
den de voeding, waar door zy een kwaade
kleur krygen en los worden.

Zodanige gevallen koomen dagelyks voor; en
men moet begrypen dat, schoon enkele zweeren
van het tandvleesch geneezen kunnen worden
als ze op bovengemelde wyze behandeld wor-
den, men 'er hier niet mede te regt raakt: want
de pyn kan niet weggenomen worden door de
zweeren te geneezen, om dat de voornaame oor-
zaak verder af is; en geen aangelegde midde-
len op het tandvleesch kunnen de Tandenvast
maaken of de pyn wegneemen, zó lang een
bedorve stoffe omtrent de wortels schuilt en
de kassen verknaagt.

Hier is het, derhalve, noodzaaklyk de losse
Tanden uit te trekken; en de *Operateur* zal al-
toos bevinden dat derzelver wortels met de
bedorve stoffe omvangen zyn, 't welk de uit-
trekking raadzaam en noodzaaklyk maakt.

VYFDE HOOFDSTUK.

VOOZE UITWASSEN EN ZWEEREN VAN HET
TANDVLEESCH, ENDE TANDPYN HIER
UIT ONTSTAANDE.

Tandpyn uit vooze Uitwasfen en Zweeren
van het tandvleesch ontstaande is ligt te
onderscheiden, om dat de oorzaak uitwendig
en zichtbaar is, voor een iegelyk die eenige
ken-

kennisfe heeft van de Heelkunde, of maar van den natuurlyken staat der deelen.

Wanneer zy hunnen oorsprong hebben uit een algemeene ongesteldheid van het lichaam, moet deeze eerst in acht genomen en door bekwaame middelen tegengegaan worden; dan moet men de uitwassen door het mes of de schar wegneemen, en de wond moet verbonden worden als Bladz. 33 gemeld is; want oliën of verzagtende middelen zyn niet goed voor het tandvleesch, schoon ze wel op spierige deelen kunnen gebruikt worden, ook kunnen ze in den mond niet wel verdraagen worden.

Zweeren van het tandvleesch, *als ze de Tanden niet raaken, of holten maaken*, hebben alleen nodig, in 't begin, met balsemieke middelen behandeld te worden, en naderhand met samentrekkende, als Tinctuur van Myrrhe, Sanguis Draconis, Tormentil, Bistort enz. De pyn by deeze gelegenheden gevoeld, en Tandpyn genaamd, om dat ze zich door de verknogtheid der zenuwen en vliezen, tot de Tanden verspreidt, moet gestild worden door middelen met Opium en Kamfer: wanneer de ontsteeking en raauwheid groot zyn, moeten verzagtende spoelingen, als een afkookzel van kwee-pitten, gerste-water, of melk en water, met eenige druppel van Tinctuur van Opium, gestadig in den mond gehouden worden, tot dat de staat der deelen zodanig zy, dat men tot de bovengemelde middelen konne overgaan.

Nademaal de *Uittrekking* van een Tand, in zulk een geval, eer gevaarlyk is, dan dat zy iet zou vermogen tegen de pyn, moeten zy die dit Handwerk oefenen, altyd eerst den mond overal wel onderzoeken, eer zy met het instrument gereed zyn; en als 'er zodanige verschynfelen zyn als wy gemeld hebben, den Lyder verzenden naar een Heelmeester, tot wien zo'n geval eigenlyker behoort dan tot een Tandtrekker.

Als de uitwasfen van het Tandvleesch lang verwaarloosd, en tot merklyke grootte zyn aangegroeid, worden de vaten, welken 'er voedsel aan verschaffen, ook naar gelang uitgebreider, en dan heeft de geneezing haare moeilykheden.

Een voornaam man, omtrent vyf en zestig jaaren oud, hadt op een verdrietige en zieklyke reize uit de Oost-Indiën, geduurende de drie laatste maanden der reize, pynlyke zweeren gekregen aan het tandvleesch, voornaamlyk van de boven-kaak. Kort na dat hy was t'huisgekoomen hadt hy 'er geen ongemak meer van; maar na verloop van drie of vier maanden bemerkte hy een' zwelling aan het tandvleesch, aan de binnenzijde van de kleine kiezen van de boven-kaak, aan de regter zyde, welke hem eenige pyn maakte, en van dag te dag grooter werdt. Denkende *dat ze tot haar hoogte zou koomen* (gelyk hy zich uitdrukte) en dan gelyk de voorgaande zweeren, van zelfs verdwynen, verwaarloosde hy het uitwas nog twee of drie maan-

maanden, waar door het zo groot werdt als een Okkernoot, zeer pynlyk en de spraak verhin- derde. Iemant van myne bekenden vermoede- dende dat het veroorzaakt wierdt door eenig gebrek aan de Tandén, want ze waren alle wankleurig en vuil, riedt hem, my te laten roepen. Ik verklaarde hem dat het aanstonds zelfs met de oppervlakte van het tandvleesch moest afgesneden worden, waar toe hy zich terstond overgaf, en my verzogt het te doen. Na een samentrekkende spoeling gereed ge- maakt te hebben, volbragt ik de Operatie met een *kromme bistouri*. Het bloedde sterk, en het samentrekkend vogt, welk ik hem in den mond liet houden, stuitte het bloed geenzins. Ik was genoodzaakt hem een stuk *Agaricus* van bekwaame grootte aan te leggen, met een dikken drukdoek van linnen 'er tegen, welken ik den Lyder deedt vasthouden twee uren lang. Toen wilde ik het afneemen, om dat hy op deeze wyze niet kon eeten of slaapen, doch het bloedde wederom, hoewel niet zo sterk als te vore, en ik vond nodig een ander stuk, niet zo dik als het voorgaande, aan te leggen; en dit werdt zo gelaaten tot dat het den volgenden dag afviel. Drie of vier dagen werdt zyn mond gestadig gewasfchen met sa- mentrekkende mondsपोelingen; waar na ik best oordeelde het aan de natuur over te laten. Doch hy kwam na vyf of zes dagen weerom, en zeide, het uitwas begint weder uit te schie-

ten; ik bevond dit ook: en niet tegenstaande het menigvuldig gebruik van gebrand Aluin en Roomfche Vitriool, verliepen 'er zes weken eer het begon te verminderen, en zich tot genezing te fhikken.

Hadt zich eenige ftoffe ontdekt aan den grond van het gezwel, toen het was weggefneden, zou ik het been bloot gemaakt en onderzocht hebben; maar wyl de genezing volgde na dat het uitwas voor de tweedemaal was weggenomen, bleek hier uit dat het been niet was aangedaan.

ZESDE HOOFDSTUK.

AFWYKING VAN HET TANDVLEESCH, ONTBLOOTING VAN DE WORTELS DER TANDEN, EN DE TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Scheurbuikige, pokkige en rottige ziekten maaken de vogten fcherp en het famenftel der vaste deelen broos.

Het tandvleesch wordt in zodanige gevallen ras aangedaan, om dat het meest bloot ftaat voor geweld en belediging, als ook voor de uitwendige lugt, welke veel doet tot rotting; behalven dat de geneesmiddelen, in Venerifche kwaalen doorgaans toegediend, zelden nalaaften ontfteeking en zweeren van dit deel te veroorzaaken.

De

De wortels der Tandén worden dikwils ontbloot zonder eenig gevoel van pyn, inzonderheid als het tandvleesch langzaam is afgeweeken, en de wortels, by deelen, traspwyze na malkander bloot geraakt, verdord en verdroogd, en de zenuwen hier door beroofd zyn van derzelver gewoone gevoeligheid. Doch het kwaad is hierom niet minder te vreezen, om dat de Tandén ligt bederf krygen, gedeelten van de spyze in de tusfschenruimte vatten en houden, een stinkenden adem verwekken, los worden, en by een geringe gelegenheid geheel uit de kassen gestooten worden.

Tandpyn uit deeze oorzaak ontstaande, wordt gemaklyk gekend door in den mond te zien, en door ontdekking dat de Lyder eenige van de gemelde ongesteldheden heeft, of niet lang geleeden heeft gehad. Als de ontblootte wortels bederf gevat hebben is de uittrekking de eenige genezing; want de beenige zelfstandigheid der Tandén maakt noit afschilfering, en wordt niet wederom vast aan het tandvleesch of beenvlies als ze zo aangedaan is; al wordt de bedorve oppervlakte gezuiverd door steeking, schraaping, of op eenige andere wyze (*).

Doch wyl het geval niet dikwils zodanig is, en

(*) Eenige praktizyns zyn van een ander gevoelen, inzonderheid de schrandere Heer MARCH. Hierom geve ik dit alleen op als een besluit uit myn eigen ondervinding.

en de wortels van veele Tandén, van voren menigmaal lang bloot staan zonder eenige merkelyke wankleurigheid of gebrek, moet het ongemak en de pyn op een ander kragtdadiger en redenkundiger wyze weggenomen worden.

Deeze wyze is ten deele genees- ten deele heelkundig: de eerste bestaat in de oorspronglyke en algemeene ongesteldheid van het lichaam tegen te gaan, door behoorlyke geneesmiddelen, en den mond dikwils te spoelen met samentrekkende en rottingweerende vogten; als, een aftrekzel van Roozen, Betonie, Granaat-schillen, wortelen van Tormentil en Bistort, ligt zuur gemaakt met sap van Oranje-appels, Limoenen of Zuring. De heelkundige behandeling raakt het gebrek meer onmiddelyk, en bestaat in het aangedaan tandvleesch te steeken en in te kerven, en de buitenste tedere huid van het zelve te vernielen, zo dat 'er een versche uitfchieting, een verlenging van zelfstandigheid, en zodanig een' vastheid, welke de gewoone aandoening van het kaauwen kan verdraagen, veroorzaakt worde. Wanneer het zyne vastigheid met de Tandén heeft verlooren, of wanneer het dezelve niet naauw omvangt, is het van veel dienst een lap weg te snyden; dan zal het nieuw tandvleesch zich aan den Tand heften, of ten minste, denzelven naauwer omvangen. Gedurende den tyd welke tot genezing op deeze wyze noodig is, kan men eenige rustmiddelen,

len, smelting van Kamfer, of eenige druppen van de falpeterige æther, in een gemeene spiritus, met behoorlyke toezicht en op bekwaame wyze, laten gebruiken, om de Tandpyn te verzagten of weg te neemen.

Ik wil hier mede zeggen, dat men het een of het ander van deeze middelen kan gebruiken; want het is niet gemaklyk te bepaalen, dan door beproeving, welke van deezen in eenige Tandpyn best zy. Want ik heb bevonden dat Opium de Tandpyn verzwaarde, welke naar de Kamfer luisterde, en zo anders om, waar de Kamfer miste verligting te geeven, de Opium zulks deedt, zonder dat ik kan zeggen wat hier van de rede zy.

Een' *Afwyking* van het tandvleesch in fcheurbuikige ongesteldheden is zeer gemeen; en wordt maar zelden geneezen, als ze lang geduurd heeft, al wordt de fcheurbuik, welke 'er oorzaak toe heeft gegeven, volkomelyk weggenomen; om dat weinige menschen hier van aangedaan, het gebrek van zo veel belang beschouwen als het verdient, en te weinig geduld hebben, om herhaalde operatiën, hoe gering ook, te ondergaan, of lang aan te houden met iet 't welk in korten tyd geen merklyke verandering tot verbetering maakt.

Ondertusfchen meene ik, als de Lyder het geene hem geraaden wordt, stipt volgt, en de algemeene ongesteldheid van het lichaam door bekwaame middelen verbeterd is, de Chi-

rur-

rurgyn. Tandmeester zelden zal misfen in deeze gevallen wel te flaagen.

Voor zes maanden kwam een ambagtsman by my, om zyne Tandten fchoongemaakt te hebben; en hy vroeg met een om een *Tinctuur tot genezing van het tandvleesch*, want het zyne, zeide hy viel weg.

Ik onderzocht zynen mond, en vond de fnytanden van beide kaaken geheel bloot tot aan het uiterfte van de wortels. Na eenig gefprek, bemerkte ik, dat hy eenige jaaren geleeden, aan de Scheurdbuik was geweest, doch daar van geneezen door een bekwaam Doctor, die hem onder andere dingen, het bad te Margate had aangeraaden. Ik zeide, dat geen *Tinctuur* hem kon geneezen, maar als hy zich wilde onderwerpen, dat zyn tandvleesch vyf of zes maalen na malkander gefneden wierdt, en zulke mondspoelingen wilde gebruiken, als hem van tyd te tyd zouden gegeven worden, Ik myn best wilde doen.

Hy was gewillig mynen raad te volgen, en ik begon terftond met de kalkagtige korst welke zyne tanden bedekte, af te ligten. Hier na fcarificeerde ik het tandvleesch by den rand, op verfcheide plaatfen, en fneed het weeke vlies welk het uiterfte bedekt, geheel weg, om de naast ondergeleege vezelen gelegenheid te geeven vryer uit te fchieten. Na deeze bewerking gebod ik hem den mond, vyf of zesmaal op een dag, te wasfchen met een vogt
fa-

samengesteld uit prikkelende balsamen, en over weinige dagen eens weerom te koomen. Onder deezem tyd zette zich het tandvleesch tot genezing, doch het was niet merklyk aangewasfen; Ik wreef hierom zyne Tandem schoon met een bekwaam poeder, en deed wederom inkerving enz. als te vore. Hier na begon het tandvleesch zich uit te breiden langs de Tandem; doch de voortgang was zo traag, dat de scarificeering tot de vyfde of zesdemaal moest hervat, en het gebruik van balsemieke waschingen gestadig aangehouden worden, welken ik somtyds wat veranderde, om den tegenzin voor te koomen. Dus werdt eindelyk na verloop van zes weeken, het tandvleesch volkomelyk hersteld, en is sedert gezond gebleven, door aanhouding met samentrekkende waschingen en schuivering.

Van de Afwyking van het tandvleesch door de Kalk, wordt in het volgende Hoofdstuk gesproken.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

VAN DE KALK DER TANDEN, DE AFWYKING
VAN HET TANDVLEESCH EN TANDPYN,
DOOR LANG VERZUIMDE KALKAG-
TIGE AANGROEIJING VEROOR-
ZAAKT.

In koortsige ziekten, en als het kwylvogt niet vryelyk wordt uitgestort, gelyk wanneer
wy

wy slaapen, of de naaste spieren niet in beweging zyn, zien wy een taaije geelagtige zelfstandigheid zich aan de Tand en zetten, welke, in 't begin, waarschy nlyk niets is dan kwyl, in verscheide laagen verdikt, en *inzonderheid* aan de Tand en zittende, om dat dezelve zonder veerkragt en beweging zynde, gelegenheid laten van verblyf, en niet gelyk de zagte deelen, vogtigheid uitgeeven om de verdikking en aankleeving te beletten.

Deeze taaije stoffe is het bed, waar in zich kalk- of aard-deeltjes neerleggen, 't zy by malkander gekoomen uit het kwylvogt, of rottige overblyfsels van spyze, tusfchen de Tand en gelaaten, of uit beide: zy is zagt en geelagtig, zomtyds donker bruin, en miskleurt het wit en gladde verglaasd, welke 'er naast onder is. Wanneer ze lang in deezen staat verwaarloosd wordt, maaken de daaglyksche bykomst van nieuwe stoffe, en de gestadige vervlieging der vloeibaarste deelen, haar dikker, harder, en vaster aan het verglaasd; zo dat de kalk eindelyk een gemeene zelfstandigheid met het zelve maakt, en somtyds zo hard wordt als een steen.

De miskleurigheid en wanstaltigheid der Tand en zyn niet de eenige kwaalen welken hier uit ontstaan; want by voortgang dringt de kalk tusfchen de Tand en en het tandvleesch in, veroorzaakt ontsteekingen en pyn, vernielt derzelve samenhang, maakt uitwasfen, zwee-
ren

ren en voosheid, doet het tandvleesch afwyken, en het zelve eindelyk door gestadige drukking verflappen en bederven: het gevolg is, dat de Tandén niet wel gesteund worden, de lugt en scherp voedzel dezelve kunnen aandoen beneden het verglaasde deel; hier uit Tandpyn, bederf, loswording, en dikwils een stinkende adem. Alle deeze onheilen zyn vrugten van slofheid en verwaarloozing, want zy kunnen gemaklyk voorgekoomen, en nog versch zynde spoedig geneezen worden.

De wyze om die voor te koomen zal hier na geleerd worden, en de genezing verschilt naar gelang van het gebrek. Want 'er zyn veele soorten van kalk, zeer verschillende in kleur, dikte, hardheid en vastzittendheid, van het zachte huidje, 't welk zig by nagt, of in zieke menschen aanzet, tot de uitgebreide steenagtige zelfstandigheid, welke dikwils als ééne korst alle de Tandén van beide kaaken, en een groot gedeelte van het tandvleesch, bedekt.

Deeze zachte stoffe, welk zich by nagt aan de Tandén zet, is gemaklyk weg te neemen, door de Tandén dikwils te schuieren en te waschen, en tegen den nagt te zuiveren van de overblyfsels van de spyze, welke 'er ligt na den eeten tuschen kunnen zitten.

Een ligte miskleurigheid van het verglaasd wordt gemaklyk verdreeven door de Tandén te wryven met eenige schelp-poeders, hier toe by-

byzonderlyk bereid, en welken het verglaasd niet bederven, gelyk die welken gemeenlyk met den naam van *Tand-Poeder* verkogt worden. Doch ze moeten maar gebruikt worden tot dat het verglaasd gezuiverd en glad gemaakt zy; dan maar by gelegenheid nu en dan eens herhaald worden, wanneer het dagelyks gebruik van een tand-schuijer niet genoeg is om de Tandén voor nieuwe dergelyke vuilworing te bewaaren, of als dit verzuimd is.

De *kruimelende* of *harde schilferige Kalk* moet weggenomen worden door byzondere werktuigen, welken de Chirurgyns-Dentisten hier toe gebruiken, beginnende van het tandvleesch, en het zo naar boven inlaagen van de Tandén opligtende; want als de kalkagtige stoffe hard en dik is, is het schraapen verdrietig en niet voldoende. Wat het werktuig dan heeft overgelaaten, of het vuile welk nog is blyven zitten, en de zuiverheid van het verglaasd bezwalkt, moet door de onschaadelyke Tand-poeders, boven gemeld, afgewreeven worden.

De ontsteeking van het tandvleesch, door de kalk veroorzaakt, is somtyds zeer heftig, en eischt verzagtende middelen, als op bladz. 26. Als het verlaagd of weggevallen is, moet de groei en samenvoeging aan den hals van den Tand, na de wegneeming van de Kalk, bevorderd worden, op de wyze als bladz. 42. Doch als de kalkagtige stoffe zich tusfchen de
Tan-

Tanden en het tandvleesch zo ver heeft ingewikkeld, van de openingen welken het tandvleesch maakt, tot doorgang van de Tand, te verwyden, moet van elke van voren, een gedeelte weggesneeden worden; want zonder dit zal het de Tand niet wederom naauw omvatten, om dat hy aan den hals, door het wegneemen van de Kalk dunner is geworden.

De behandeling der wonden, na deeze Operationen, is dezelfde als op bladz. 33 gemeld; en de pyn welke kooft by deezen ontblootten staat der Tand, onder de genezing, wordt gemaatigd en verligt door middelen met Kamfer en Opium, geestryke wasfchingen, en dikwils allerbest door het gebruik van Peper-muntwater (*), met eenige druppel van falpeterige æther 'er bygedaan.

Eer wy dit Hoofdstuk eindigen, moeten wy onzen Lezer zeggen, dat het verglaasd in sommige menschen, door deszelfs geheele zelfstandigheid, wankleurig is; in welk geval de afneeming van de Kalk alleen de gebreken van het tandvleesch kan voorkoomen, maar niet de Tand wit maaken.

Zonder hier van kundig te zyn, houden sommige menschen, die kwaalyk geraaden zyn, aan met het gebruik van Tand-poeders, conserven, tinctuuren en schraapingen met werktuigen, lang na dat de Kalk weg, en wel tot dat

(*) *Menta Piperitis.*

dat het verglaasd zelf geheel vernield is. Het gevolg hier van is, dat zy door de geringste indrukzelen van hitte of koude, zoet of zuur enz. aandoening lyden, en zelden vry zyn van Tandpyn.

Het is aanmerklyk dat de voortkomst van Kalk immer zo zeer (indien niet meer) afhangt van de gesteldheid van den Lyder, als van verwaarloozing, ruw verglaasd, of ongelyke Tandden; want terwyl sommige menschen, zonder eenige zorgdraaging, altyd witte, gladde en zuivere Tandden zonder Kalk hebben, groeitze by anderen in groote menigte; en by eenigen is de voortkomst van zulk een steenagtige stoffe zo schielyk en menigvuldig, dat het iemant ongehooflyk zou dunken, zo hy het niet in verscheidene gevallen ondervondt.

Omtrent een jaar geleden kwam een Heer van de Bank, niet meer dan drie-en-twintig jaaren oud, by my, om my te spreken over zyne Tandden, welken hy zeide van een byzonderen aart te zyn, en hem gestadig pyn te verwekken.

Ik vond dezelve geheel als in de Kalk begraven, waar door elk stelzel tot één stuk was vereenigd, zo dat geen onderscheiding, tuschenruimten der Tandden, of derzelver gedaante of grootte kon gezien worden. De steenige korst strekte zich uit over een groot deel van het tandvleesch, aan den binnen- zo wel als aan de buiten-zyde en drukte het zelve

zo hard, dat dit hem de pyn hadt gemaakt waar over hy klaagde. De dikte van boven was niet minder dan een halven duim, en de korst, welke de buitenzyde der snytanden van de onder-kaak bedekte, was zo dik datze de lip merklyk vooruit drong.

Om dat de Tandén ligt door de koude aangedaan worden, als de kalkagtige samengroeiingen van gewoone dikte zyn weggenomen, en het geval van deezen jongen Heer vry wat tyd zou vereischen, oordeelde ik het veiligst en best deeze zo menigvuldige Kalk, met bekwaame tusfchenpoozingen, af te ligten. In veertien dagen had ik alles weggenomen, alle dagen een weinig, en dan de Tandén met een schuijer in Tand-poeder gestoken, volkomen zuiver en wit gemaakt. Zy waren natuurlyk ver van malkanderen afstaande, en het tandvleesch was zeer gepletterd en weg gedrongen door de gestadige drukking van de Kalkagtige korst: ik scarificeerde het op verscheide plaatsen by den rand, en ried den Lyder een Tand-schuijer twee of driemaal op een dag te gebruiken, om de Tandén schoon te houden, den aangroei en de stevigheid van het tandvleesch te bevorderen. In tien of twaalf dagen vond ik dezelve zo ver hersteld, dat ik zeide 'er niets meer gedaan behoefde te worden, dan in 't vervolg de Tandén schoon te houden, en het tandvleesch te schuijeren.

Na verloop van een half jaar kwam hy we-

derom by my, en ik vond zyn Tanden met een nieuwe korst van gelyke natuur als te vore bedekt, zo dik als een halve kroon. Dit was te meer te verwonderen, wyl hy my zeide, dat hy niet verzuimd hadt zyne Tanden te schuieren, gelyk ik hem had geraaden: Na deeze tweede aangroei ook weggenomen te hebben, oordeelde ik het nodig hem een dagelyks gebruik van Schelp-Tand-poeders, en een Ilyver schuier aan te beveelen.

Dit is niet het eenigste geval in zyn foort welk ik gezien hebbe; doch is het aanmerkelijkst, wegens den ouderdom van den Lyder, en de schielyke hergroeiing van de steenige stoffe.

De ontwrigtingen der Tanden, en andere ongemakken uit de Kalk ontstaande zullen in het volgende Hoofdstuk overwogen worden.

AGTSTE HOOFDSTUK.

VAN DE LOSHEID DER TANDEN, VERANDERING VAN STAND, UITSTOOTING, VOLKOME ONTWRIGTING EN DE TANDPYN UIT DEEZE OORZAAKEN ONTSTAANDE.

De Losheid der Tanden wordt veroorzaakt door afwyking van het tandvleesch, kalkagtige samengroeiingen, uiterlyk geweld, of verslapping en vernietiging van de samen-

heg-

hegtende vliezen en vaten, gelyk in zekere ongesteldheden en den ouderdom. Zy wordt door aanraaking ligt ontdekt; en de genezing is meer of min bezwaarlyk, naar gelang de Tandén beweeglyk zyn, en naar de natuur der oorzaaken waar uit zy is ontstaan.

Als ze veroorzaakt is uit verlies van het tandvleesch, als in scheurbuikige, venerifche of rottige ziekten, moet men dezelfde behandeling te werkstellen als op bladz. 42 gemeld is. De losse Tandén moeten vast en steevig gemaakt worden door middel van *Goud-Draat*, of een *zyden koord*, en men moet verdagt wezen eenigen tyd 'er niet op te drukken, door het kaauwen of met de tong. Men moet aanhouden met famentrekkende wasfchingen en het tandvleesch te schuieren, lang na dat het vernieuwd of geheeld is. En de Tandpyn welke geduurende de genezing, van tyd te tyd kan weeromkoomen, moet verligt worden door pynstillende middelen, als boven gemeld zyn.

De losheid der Tandén wordt veroorzaakt door de *Kalk*, wanneer deeze tusfchen de Tandén en het tandvleesch indringt, derzelver famenhegting verbreekt, zich uitftrekt tot aan de wortels, en door drukking het tandvleesch vernielt.

Zodanig eene losheid is ligt te kennen voor een iegelyk die weet wat kalk is, en welke nadeelen zy kan aanbrengen; zy wordt geneezen door de Kalk weg te neemen, en het tand-

vleesch te behandelen als op bladz. 42 gezegd is; de losse Tand en vast te maaken met een draad; en de pyn welke by deeze losheid en ontblooting van een Tand is, moet verligt of weggenomen worden door pynstillende middelen boven gemeld.

Als een Tand los geworden is door uiterlyk geweld, evenwel niet uit zyn kas is gedreeven, zyn een draad alleen en eenige famentrekkende wasfchingen, om het tandvleesch te versterken, genoeg ter genezing. In dit geval bedaat de pyn te gelyk met de losheid der Tand en; zo zy echter in 't begin heftig is, moeten pynstillende middelen aangewend worden.

Wanneer de losheid van een Tand veroorzaakt wordt door een verflapping van de famenbindende vliezen, kan hy noit wederom regt vastgemaakt worden: met het tandvleesch in te kerven, het gebruik van famentrekkende mond-spoelingen, behoorlyke bindingen en het vermyden van alle geweld of kragt in het kaauwen op den zelve, kan zulk een Tand nog veele jaaren maatic vast en gezond gehouden worden.

Een veranderde stand der Tand en geschiedt op meer dan eene wyze, zy wyken naar binnen, naar buiten, naar eene zyde, of worden rond gedraaid in hunne kassen, zo dat de scherpten kruisling staan tegen de overigen. Dit

is een gevolg van losheid, geweld, of het verlies van een naasten Tand.

Wanneer een Tand zyn natuurlyken stand heeft verlooren, zonder uit zyne kas geweeken te zyn, uit oorzaake van voorgaande losheid, moet hy wederom regt gezet, en in zyne plaats wel vast gehouden worden door een draad, eenige weeken lang; de oorzaak der losheid moet weggenomen, en het tandvleesch rondom den zelven versterkt worden, door samentrekkende middelen. De zenuw van den Tand is in zo'n geval doorgaans afgebroken, en de Tand-pyn, welke hier by gevoeld wordt, ontstaat uit de drukking van de punt des wortels op de verscheurde zenuw in den grond: men moet hierom zo weinig drukking maaken als mogelyk is; en als de ongemakkelykheid blyft duuren, na dat hy vry vast in zyn' kas is geworden, moet hy boven een weinig afgevyld worden, op dat de tegenoverstaande Tand hem niet konne raaken.

Het zelfde kan gezegd worden van Tand en die door geweld naar binnen, naar buiten, of op zyde gedreeven zyn.

De Tand en die van stand veranderd zyn, en op zyde wyken, in gevolg van het verlies van eenen naasten, kunnen wederom regt gezet, of ten minste, voor een geheele ontwrigting behoed worden, door de tuschenvoeging van een *Nagemaakten Tand*, welke hen zal steunen, en met den tyd volmaakt wederom in hunnen

vorigen stand herstellen, als hy maar wel bevestigd is.

Als het gebeurt, dat de overhelling van twee Tand en naar de tusfchenruimte, waarfchynlyk niet van eenige loswording derzelven zal gevolgd worden, zyn fommigen van gevoelen, dat het best is dezelve hunne buiging maar te laten doen, om dat ze de ledige tusfchenruimte kan helpen vullen, en de naastftaande op gelyke wyze door middel van een draad nader gebragt kunnen worden, zo dat men, na verloop van eenige maanden, weinig zien kan dat een Tand verlooren is. Doch deeze Praktyk dunkt my geheel onraadzaam; wyl de tusfcheninvoeging van een Konst-tand beter voldoet voor het gebruik en fieraad.

Het fponsagtig weefzel van het been, welk de kaffen der Tand en maakt, en het vaatig vlies of beenvlies, welk hunne wortels omvangt, geeven aanleiding tot een byzondere ontwrigting der Tand en in zekere omftandigheden.

Door ondervinding blykt, dat de drukking der Tand en tegen malkander, onder het kaauwen, de voornaame oorzaak is, welke hen zo lang in hunne plaats en houdt, de fponsagtige beenen der kaffen belet vezelen uit te fchieten, en zulk een kleine holte te vullen, de poging wederftaat van het beenvlies, voornaamlyk omtrent de punt van den wortel, welke het gewislyk heeft om den Tand uit te ftooten,

ten, wanneer zyne vaten gezwollen of overlaaden zyn, door zinking, ontsteeking, of op eenige andere wyze.

In zulken, derhalve, die een Tand verloren hebben, en de tegenoverstaande Tand van de andere kaak hier door van de gewoone drukking en tegenstand beroofd is, ondervindt men, dat deeze laatste zich dikwils verheft boven de gemeene ry, en wordt in 't algemeen ondersteld in langte aan te groeiën, tot dat de Lyder gewaar wordt dat hy niet meer vast staat in zyn kas, en dan begrypt men dat hy uit zyne natuurlyke diepte is uitgestooten. Wanneer een Tand op deeze wyze verre boven de ry is opgereezen, en door lang zo geweest te zyn, of door eenige geringe belediging is los geworden, moet men den zelven vast en onbeweeglyk maaken door een draad, eenige weeken lang, en zeer dikwils famentrekkende mondspoelingen gebruiken, tot dat hy wederom wel vast zy geworden; dan moet men hem afvylen laager dan de anderen, om hem te behoeden voor verdere belediging onder het kaauwen, en de pyn te voorkoomen, welke in dit geval, onder het kaauwen, dikwils zeer heftig is, door de drukking van de kaak op de uitsteekende Tand, en de geweldige aandringing op de verrekte of verscheurde zenuw op den bodem van de kas.

Wanneer de Tand boven zyne gewoone hoogte is uitgestooten, doch vast en onbeweeglyk

D 5

blyft,

blyft, moet het verhevenfte gedeelte afgevyld worden: Wanneer het geval nog versch is, en de uitftooting niet zeer aanmerklyk, maakt een Konst-Tand, in de tegenoverftaande open plaatfe, dat is te zeggen, van den verlooren Tand, wel vastgezet, zulk een' tegenwerking en drukking onder het kaauwen, dat hy niet meer naar buiten zal ryzen.

Ik weet, 'er zyn menfchen die tegen het gebruik van nagemaaakte Tandten inbrengen, dat het een foort van verwyfdheid en malligheid is. Doch zo zy de nadeelen van het verlies van een Tand, voor het kaauwen, de fpraak en het aanzien, verachten; zy behooren te bedenken, dat wyl een Konst-Tand de de ontwrigting en het verlies van een tegenoverftaanden natuurlyken kan voorkoomen, de praktyk op rede is gegrond, en van aanbelang voor iemand die verlies of ongemak fchroomt, gelykze begeerlyk is voor de genen die wanftaltigheid vreezen.

De *Ontwrigting* van een Tand, noeme ik als hy gedeeltelyk, of geheel, uit den bodem van zyn' kas is gereezen.

De *Ontwrigting* volgt op een lange verwaarloozing van de losheid der Tandten, of is veroorzaakt door geweld; in beide gevallen wordtze, onder ons, zelden te regt gebragt, om dat het gemeene volk niet weet dat zo iet kan gedaan worden; hierom trekken zy den zo ontwrigten Tand uit en werpen hem weg.

De

De konst van den Heelmeester en een langduurige ondervinding hebben geleerd, dat een Tand, welke ten deele of geheel uit zyn kas is gedreeven, in zyn vorigen stand en vastigheid kan hersteld worden, en voor gebruik en sieraad strekken tot den hoogsten ouderdom: mids de volgende omzichtigheden en onderregtingen behoorlyk in achtgenomen worden, zo van den Heelmeester als van den Lyder.

Wat den Heelmeester belangt, hy moet bedenken, zich niet te haasten met de herstelling te onderneemen of genezing belooven, wanneer de ontwrigting gevolgd is op een lang verwaarloosde losheid, verlies van tandvleesch, of hoogen ouderdom: want een Tand welke lang los is geweest, heeft doorgaans een korte wortel, een ondiepe kas, en kwaad tandvleesch: al 't welk belet dat hy wederom wel vast gemaakt kan worden. Als het Tandvleesch ook verlooren is, blyft de heritelde Tand zelden vast, of genoeg gesteund; en in oude menschen worden de kassen op den bodem vol, de rand van de kas krimpt weg, het tandvleesch trekt zich in, en de Tand welke eens ontwrigt is geweest, kan hierom in 't eerst niet vastgezet, en in 't gevolg de nodige ondersteuning niet erlangen. In zodanige gevallen verkieze ik nagemaakte Tandten voor een' onderneming welke geen gewis gevolg belooft.

Men moet ook bedenken, dat de herstelling alleen kan geschieden met de voorste Tandten, wel-

welken een enkele wortel hebben ; of met zulke Kiezen, welken regte kegelvormige wortels hebben, en gemaklyk wederom gaan in het bed waar uit zy gedreeven waren.

De herftelling kan met de meeste hope van goed gevolg gedaan worden in jonge menfchen, en zulken van middenbaaren ouderdom welken gezond tandvleesch hebben.

In jonge lieden moet een ontwrigte Tand, als hy ten eerfte herfteld is, tot op den bodem van de kas ingedrongen en dan eenige weeken beveiligd worden door een draad: hier by moeten een langen tyd menigvuldige famentrekende mondfpoelingen gevoegd worden om het tandvleesch te verfterken.

Doch als by een volwasfen perfoon, een Tand geheel uitgestooten is, of geen Chirur-gyn by de hand, om hem aanftonds weder in te brengen, maakt de zwellling der vaten, en het uitgelopen bloed, dat hy niet zo diep kan inzinken als hy geweest is; en wyl eenige uitfteeking boven de overige Tand en hem in 't gevolg zou bloot ftellen aan belediging en pyn, heeft men bevonden nodig te wezen, een weinig van de punt der wortel af te nemen, dezelve wel glad te maaken, de opening, waar in de zenuw was geplaatst geweest, met goud of lood te ftoppen; dan moet dezelve voorzichtig ingebracht, en met een goud-draat of zyden koordje aan den naasten Tand vast-

vastgemaakt, en het Tandvleesch behandeld worden als op bladz. 42.

By bejaarde menschen moet een gaatje gedrild worden door een Tand, op zyde, naby den rand van het tandvleesch, eer hy herplaatst worde; hier door moet het goud-draat of zyden koordje doorgesteeken worden, om den Tand zo veel te beter te vestigen.

Als de Tand en zeer dicht aan malkander hebben gestaan, is het doorgaans noodzaaklyk iet van den genen welken hersteld moet worden, op zyde af te vylen, om te gemaklyker in de tusfschenruimte te kunnen vallen.

Op deeze wyze kunnen ook Tand en, welken door een Tandmeester zyn uitgetrokken, met goed gevolg wederom ingezet worden; en het is geen mislag in de praktyk een Tand uittrekken en weer in te zetten; want de Tandpyn ontstaat dikwils uit beenbederf en ontsteldheid der zenuwe; en deeze laatste moet vernield worden eer men verligting konne bekoomen. Dit kan in het geval, nu voor ons, alleen geschieden door het uittrekken: het bedorven gedeelte moet dan weggevyld worden, of zo de Tand hol is, moet hy gelyk geschraapt en toegefteld worden als op bladz. 60, dan met goud, lood enz. gevuld, en zo schieelyk als mogelyk is, op de voorgemelde wyze weder ingebracht worden, na dat men het geklonterd bloed, welk in de kas mogt zitten, heeft weggenomen:

Na

Na alles wat hier over gezegd is, acht ik het nodig, ter oorzaake van de ongeveinsde waarheid, en voorkooming van opdringing, als of ik de bedriegerijen, welken daaglyks voorkoomen, wilde begunstigen, hier by te voegen, dat de goede uitslag in alle deeze gelegenheden, schoon genoegzaam om toekomstende beproevingen en de behandeling van eerlyke en kundige mannen te rechtvaardigen, geenzins zo algemeen is als de buitenspoorige verzekeringen en beloften in de aankonding-briefjes van bedriegers. In de allergunstigste omstandigheden is het minder dan één tot één, dat een Tand eens getrokken of uitgestooten oit weder vast zal worden.

Van allen welken ik hersteld gezien heb, of zelf hersteld heb, zyn de meesten zo ver van vast te zitten, datze gemaklyk met de vingers kunnen uitgetrokken worden; zelden kan een Lyder verdraagen 'er mede te kaauwen; en waar herstelde Tand en eenige jaaren vastgebleeven zyn, denke ik dat het afgehangen hebbe van naauwkeurig gepast te zyn in de kassen, en de goede gesteldheid van het Tandvleesch, en niet van eenige vernieuwde samenhegting met het beenvlies of het been van de kaak.

Hier by staat nog aan te merken dat zulke herstelde Tand en dikwils zeer veel ongemak, pyn en ontsteeking veroorzaaken: waarom ik deeze behandeling niet aanraade dikwils of zonder.

der onderscheid te doen, en ik doeze in myne praktyk niet dikwils: doch ik weet wel dat 'er zyn die 'er yverig werk van maaken, en tot de zodanigen verzende ik myne Lyders, die het willen beproeven, schoon ik weigere my 'er mede te bemoeijen.

De Tandpyn welke op ontwrigtingen volgt is van den aart der ontsteeking, of ontstaat uit de ontblooting van de zenuw; de eerste moet behandeld worden als gezegd is op bladz. 20 en 37 en de laatste wordt verligt door pynstillende middelen.

Indien dit aangezien wordt als een opregte verklaring der waarheid, en als de taal van een man, wiens belang het is de onvolmaaktheden en gebreklykheden van zyne konst te bedekken; indien een Tand pas uitgetrokken, enterstond weder in zyn' kas gezet, zo wel gevestigd dat het door de konst niet beter kan gedaan worden, meermaalen mist vast te worden dan een goed gevolg te hebben, en doorgaans verzeld wordt van ongemak en pyn, indien niet van heftige ontsteeking; wat zal men zeggen van de zodanigen die voorgeeven, iemants gemis te kunnen vervullen met de Tandden van een ander mensch; met Tandden welken in hondert maalen niet eens wel kunnen passen; en dus ongelyk op de kas zullen drukken, en onvermydlyke pyn en ontsteeking verwekken.

De weinige voorbeelden, waar in het gelukt,

lukt, zyn zekerlyk niet genoeg om het gevaar op te weegen; en waren deeze menſchen wel onderregt in de konſt van het Tandmeesterſchap, zy zouden gewislyk de heeling van de kas, en het gebruik van een nagmaakten Tand, of een menſchen Tand, waar van de wortel afgevyld is, en bekwaam gemaakt om de holte wel te vullen, beter achten: want dit zal geen van de ongemakken aanbrengen, welken op de andere praktyk volgen, en die niet alleen onzeker, onvoldoende en in 't algemeen gevaarlyk, maar ook zeer kostbaar is; want men kan niet denken dat een jong menſch een goeden gezonden Tand zal verkoopen, zonder zich voor zyn verlies en pyn wel te laaten betaalen.

In veele gevallen, waar in men meent dat deeze overplanting van Tand en wel gelukt is, geloove ik vry zeker, dat men een nieuwe kroon gepast heeft op een oude wortel, of den uitgetrokken Tand weer ingezet, als boven gezegd is, en den Lyder diets gemaakt, dat een nieuwe Tand van een ander, met oogmerk uitgetrokken, in plaats gezet was om zich te vestigen. Voorbeelden van beiderleie bedriegery zyn my meer dan eens onder het oog gekóomen.

 NEGENDE HOOFDSTUK.

VAN DE BREUKEN VAN HET KAS-GEDEELTE DER
 KAAK-BEENEN, SCHERPE SPLINTERS, GEDEELTEN
 VAN WORTELS DER TANDEN NA DE UITTREK-
 KING ACHTERGELAATEN, VERPLETTERIN-
 GEN VAN HET TANDVLEESCH, ENDE TAND-
 PYN HIER DOOR VEROORZAAKT.

De behendigheid van lieden die zich beroe-
 men een Tand te wippen, eer 'er een an-
 der het oog op hegt, zou waardig zyn gevolgd
 te worden, indienze niet gemeenlyk verzeld
 ging met het uittrekken van Tand en welker
 ongesteldheden gemaklyk geneezen kunnen wor-
 den, of met het verlies van menigen gezonden,
 door het haastig en verkeerd aanzetten van
 het instrument, of met een en ander van de on-
 heilen in het opschrift van dit Hoofdstuk ge-
 meld.

Hier by koomt, dat de instrumenten welken
 gemaklykst aangezet en meest gebruikt worden
 door Tandtrekkers, op de nadeeligste wyze
 werken, en de meeste kragt doen op de ver-
 breeking van de buiten-zyde van de kas, en
 het tandvleesch kwetzen en verscheuren, in
 plaats van den Tand regt opwaards te doen
 uitkoomen.

Onder deeze onbehoorlykheden werkt de
 schielijke aanzetting der kragt van de Opera-
 teur byna op de zelfde wyze, als een zwaare

zydslag van een hamer zou doen, dat is te zeggen, hy slaat den Tand uit, maar trekt hem niet op een veilige wyze.

De zwervende kwakzalvers, die hoog opgeeven van deeze handigheid meer dan de Baardscheerders of gemeene Tand-trekkers, laten het hier by nog niet, want zy wippen niet alleen een Tand uit *eer de Lyder kan omzien*, maar zy doen ook hun best om het volk te doen gelooven, dat zy het doen zonder een instrument, of door *Verzweering*; hierom moeten zy zodanige instrumenten gebruiken welken gemaklykst in de hand verborgen kunnen worden, en niet welken de veiligsten zyn voor den Lyder.

Hier aan moet men voornaamlyk toeschryven de oorzaaken van de menigvuldige breuken der kassen, en zelfs grooter deelen van het vaster gedeelte van de kaak, benevens veel andere onheilen in dit Hoofdstuk gemeld.

Als het gebroken stuk groot is, en niet afgescheurd van zyne vasthegting aan het tandvleesch, moet het aanstonds in zyn' plaats hersteld, en in zyn behoorlyken stand gehouden worden door een drukdoek, tusfchen het zelve en de wang vast ingestoken, na dat dezelve in een zachte balsamieke tinctuur natgemaakt is. Zo het gebroken stuk reeds grootdeels van zyne verknogtheid met het tandvleesch is afgescheurd, moet het geheel weggenomen, het tandvleesch te regt geschikt, en de wond behan-

handeld worden als boven. Doch als de breuk niet groot is, is alleen nodig eenige splinters welken uitsteeken, en de heeling van het tandvleesch waarschyntlyk zouden beletten, weg te neemen.

Nademaal een Tand somtyds vast groeit aan de kas, zo dat hy met dezelve één stuk maakt, moet men begrypen, dat een breuk, in dit geval, geen misflag is van den Operateur. Als ook een verborgen beenbederf van de kaak Tandpyn heeft doen ontstaan, en naby het beledigde deel, een Tand is uitgetrokken, is de Operateur niet te beschuldigen, als 'er een aanmerklyk stuk van het bedorven been mede weg koomt: want hier is de breuk onvermydbaar, en in plaats van nadeelig te zyn, is dit de eenige weg tot een volmaakte genezing.

Als de Operateur na geringe breuken van den rand van de kas, verzuimd heeft, de scherp-puntige splinters, welken opgereezen zyn, weg te neemen, groeit het tandvleesch hier over heen; en wyl het gestadig door dezelven gekwetst wordt, staat het bloot voor ontsteeking en pyn, welken niet ophouden voor dat de splinters uitgezwooren, of door een Heelmeester, met behulp van zyne instrumenten zyn weggenomen. De pyn wordt, in dit geval, dikwils toegeschreeven aan eenig gebrek van den naasten Tand, en men heeft 'er veelen uitgetrokken eer men de waare oorzaak ontdekt hadt.

De zelfde misflagen in de verkiezing van instrumenten, en het kwakzalverig haastig gebruik van dezelve, zyn ook de gemeenste oorzaaken, dat een gedeelte van den wortel, na het uittrekken, wordt achtergelaaten; en ik geloove dat met de schuine kragt van sommige instrumenten, en de schielyke snap van den Tand-trekker 'er aangegeeven, zelden een Tand geheel zou doen uitkoomen, indien de buitenste rand van de kas niet zagt ware en meegave.

De Tandpyn ontstaande uit een gedeelte van een achtergelaaten wortel, wordt best en oogenbliklyk weggenomen door het uittrekken van de stomp.

Als de Lyder ongenegen is tot deeze tweede Operatie, kan de pyn somtyds weggenomen worden door de zenuw te branden, of het insteeken van een klein lapje linnen, in zuivere olie van Kaneel bevochtigd, in het holle gedeelte van den stomp, of door een brokje beslag samengesteld uit Opium, Kamfer, en zuivere olie van Peper-munte.

Deeze pynstillende en onderhoudende middelen slaagen dikwils zeer wel, en hier mede winnen sommige menschen in de stad veel geld voor het geneezen van de Tandpyn, door voorgewende geheimen, en alle kunnen ze getuigenissen van de goede gevolgen geeven.

Het zy de zenuw vernietigd is door het branden, door een scherp vogt, of haar gevoel

ver-

verftompt door pynstillende middelen , de wortel verliest zyne vastheid in de kas , wordt na eenigen korten tyd opwaards geftooten , los , en ligt uitgetrokken.

Zeker , een wortel van een Tand wordt , ten allen tyde , gemaklyk uitgetrokken , ten zy hy aan het kaak-been ware vastgegroeid , 't welk zeer zelden gebeurt ; en niets is onwaaragtiger dan het gemeen denkbeeld , dat ftompen bezwaarlyk weg te neemen zyn , en dat het zonder graaven en booren (gelyk zy het noemen) niet kan gefchieden.

Wie dan zulk een Operatie doet en aanziet voor een meesterftuk , toont zyne neuswysheden en bedriegt het Gemeen , door iet op te geeven als van groot belang , waar toe naauwlyks meer dan geringe bekwaamheid vereischt wordt.

Als het tandvleesch gevat wordt tusfchen de hiel van het instrument , welk men gewoonlyk gebruikt , en den Tand welke uitgetrokken moet worden , wordt het doorgaans gepletterd en gefcheurd , en in de breuken van het kaak-been , zyn de kwetzingen dikwils zeer groot. De kas geneest in elk van deeze gevallen niet zo fchielyk als naar gewoonte , de deelen ontfteeken en gaan fomtyds tot verettering over ; de zenuw in den grond , en de ontblootte wortels van de naaste Tanden worden blootgefteld aan de lugt en andere beledigingen , op een

tyd als zy ligt prikkeling, pyn, verftopping en beenbederf kunnen krygen.

De geneeswyze bestaat in het tandvleesch in zyn' plaats te herftellen, de ontfteeking te weeren, het deel ter heeling te bereiden, het zelve te befchermen tegen de uitwendige lugt en overblyfzels van spyze, de pyn te verzagten, en eindelyk in het gebruik van famentrekkende middelen; van welk alles gehandeld is in verfcheide voorgaande Hoofdstukken.

Het is niet te verwonderen, dat fomtyds een zwaare bloedftorting volgt op verbreeking van het kaak-been, of diepe kwetzingen van het beenvlies of Tandvleesch, of zelfs op de enkele uittrekking van een Tand. Want zo in een van deeze gevallen maar eenige flagaderen afgebroken worden, naby de zelfftandigheid van de beenige buis, door welke zy loopen, en aan welker omtrek zy onbeweeglyk gehegt zyn, kunnenze zich niet intrekken en fluiten om het bloeden te fluiten, gelyk de veerkrachtige famentrekbaare vaten in fpietige deelen, maar blyven een gefladigen ftroom uitgeeven; en alle gewaande ftoppende en famentrekkende middelen kunnen niets doen, als de deelen geene vryheid hebben om zulke indrukzelen te volgen.

Bloedftorting door het enkel uittrekken van een Tand, wordt best gefluit door de kas vol te ftoppen met plukzel, agaricus, fpons of kurk; dan kleine drukdoeken hier over te leggen,

gen, tot dat alles hooger koome dan de naaste Tand; en eindelyk, door den Lyder te beveelen, zyn' kaaken op malkander te houden, en alles vast in de kas te drukken.

Een bloedstorting uit kwetzing van het tandvleesch of beenvlies is niet gevaaelyk of aanhoudend, en vereischt alleen eenige stoppende dingen, als aluin-water, brandewyn enz. By een kleine breuk van het kaak-been heb ik in sommige gevallen zwaare en aanhoudende bloedingen zien ontstaan, terwyl in andere en groote breuken weinig bloed kwam, gelyk in het volgende geval.

Omtrent vyf jaaren geleeden ging een jong vrouwsperfoon, van twintig jaaren, by een zeker Barbier-tandmeester in deeze stad, om de achterste Kies van de boven-kaak aan de regter zyde te laten trekken, wegens de geweldige Tandpyn welke hy haar veroorzaakte. Hy zette zyn instrument aan met groote vaardigheid, en deedt een groot geweld om de Kies uit te haalen, doch te vergeefs. Verdrietig over de mislukking, poogde hy de Lyderes te beweegen hem een tweede proeve toe te staan, haar verzekerende dat hy met een ander instrument wel zou slaagen. Zy bewilligde eindelyk: hy zette zyn instrument wel vast, en met al zyn' kragt werkende bragt hy de beledigde Kies uit, te gelyk met een stuk van het kaak-been, zo groot als een walnoot, en drie naaste Kiezen.

De geweldige verrekking der spieren van de kaak maakte hier op aanstonds groote pyn en ontsteeking van dezelve, en deeze gevoegd by de ontsteeking ontstaande uit de breuk en verscheuring verspreidde zich dermaate tot de spieren der zwelling, dat zy twee uren na de Operatie naauwlyks iet kon slikken.

Doch de ontsteeking en pyn waren niet zo vreeslyk voor de Lyderes als de mismaaktheid welke waarschyntlyk stondt te volgen: zy pleegde raad met haare vrienden: en men zondt in het afzyn van den Heer GREEN, om my; en haar onmidlyk hebbende gaan zien, hoorde ik de historie van het geval, drie uren na dat het gebeurd was, gelyk ik verhaald heb.

Na dat ik de kwetzing beschouwd en het afgebroken stuk onderzocht had, zeide ik, dat 'er niets te doen was dan den groei van het tandvleesch over het gebroken been te bevorderen; en na de genezing der deelen, de ledige holte met een nagemaakt stuk te vullen, om de wang te steunen, en te beletten dat 'er onder het kaauwen spyze in bleef zitten. Dit scheen de verwagting der vrienden te ontschieten: zy vroegen of 'er geen mogelykheid was om de Kiezen weer in te zetten? en ik geloove dat zy my in die hope ontboden hadden. Ik antwoordde, dat ik het in dit geval onmooglyk oordeelde, maar zy wel zouden doen 'er een beroemd Heelmeester over te spreken. Zy be-

berustten echter in myn antwoord, en verzogten my de Lyderes te geneezen.

De heftige ontsteeking van de keel, en het aangezicht, noodzaakten my aanstonds Jaderlatingen en buikopenende middelen te werk te stellen, en hier door, benevens eenige salpeterige dranken, waren deeze toevallen in minder dan drie dagen overmeesterd. De wond verbond en vulde ik met drukdoeken, als boven van de breuken gezegd is, en het deel was in een maand geneezen; geduurende deezen tyd viel 'er niets aanmerklyks voor dan een uitloop van slym uit de kaak-boezem, de tien eerste dagen, welke het verband en de stoffe uit de wonde 'er leelyk deedt uitzien.

De jonge vrouw wilde naderhand geen nagemaakt stuk ingevoegd hebben, en voelt nog altyd eenige moeiljkheid in het zwelgen.

Wanneer 'er onder het uittrekken van een Tand splinters koomen, vallenze gemeenlyk van zelfs weg, of noodzaaken den Lyder door de schielyke en aanhoudende ongemaklykheid, dezelve door een Heelmeester te laten wegneemen. Somtyds echter gaat het anders, en zy maaken geen merkelyk ongemak voor dat 'er deelen door gedrukt en door de scherpe punten gekwetst worden, waar van ik een byzonder voorbeeld gezien hebbe, niet onwaardig hier te melden.

Zeker Heer hadt de tweede Kies van de bo-

ven-kaak aan de linker zyde laten trekken door een *Tand-trekker* in deeze ftad, en hadt eindelyk het ongeluk met zyn wang eenigzins, fchoon zagt, tegen den fchoorsteen-mantel te ftooten. Eenige uren hier na voelde hy een kloppende pyn in het tandvleesch, juist over de plaats waar de uitgetrokken Kies geftaan hadt. Den volgenden dag verspreidde zich de pyn tot de naaste Tanden, en werdt heftig: hy zondt om my, en verzogt dat ik een Tand zou uittrekken, of anders doen wat ik nodig oordeelde om zyne pyn weg te neemen. Ik vond zyne Tanden volmaakt goed, en fchoon de ontfteeking niet aan een byzondere plek was bepaald, merkte ik evenwel datze voornaamlyk en meest uitpuilende was op de plaats boven gemeld. Wyl de ftoot welken hy hadt gekreegen, te gering was geweest om zodanige verfchynzelen te veroorzaaken, indien de deelen te vore geen gebrek hadden gehad, beftoot ik aanftonds, dat te vore eenige splinters zouden zyn verwekt, welken met de punt tegen het tandvleesch fttaande, het zelve by deeze gelegenheid gekwetst hadden: ik maakte derhalve een kruiswyze fneede tot op het been, en den splinter gevonden hebbende, welken ik 'er dagt te zullen wezen, nam ik hem met een mond-vlym weg: hier na klaagde de Lyder niet langer over pyn, en de wond genas zonder moeite:

TIENDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN VEROORZAAKT DOOR ZEER
KOUDE LUGT, EN SCHIELYK OP MAL-
KANDER GENOME HEETE EN KOU-
DE VOGTEN.

Tandpyn uit een van deeze oorzaaken ontstaande is zelden heftig of aanhoudende, in dit Land [Engeland] behalve by tedere vrouwsperfoonen, die een afgescheiden zittend leven leiden, en zulken die het verglaasd bederven door het gebruik van tinctuuren, conferven of poeders, of de Tand en te veel te laten vilen.

Deeze Tandpyn wordt ligt onderscheiden, om dat de Lyder de oorzaak altyd weet en zegt; en zy wordt geneezen door den mond vol warm water te houden zo lang als men kan; of *Geestig Peper - munt - water*, of zo dit niet by de hand is, met eenige *Brandewyn*.

ELFDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN UIT MEDELYDENDHEID.

Die eenige kennis heeft van de ziektekunde (*) van ons gestel, zal zich niet verwonderen dat een rottige of ontstelde Tand
hef-

(*) *Pathologie*.

heftige pyn veroorzaakt in een' gezonden aan de andere zyde, of die tegen over hem staat in de andere kaak. Want het is zeer bekend, dat het bederf aan een Tand, in sommige menschen, een geweldige pyn in 't oor verwekt; dat prikkeling in de neuze, byzondere en verafgeleegene spieren in een stuiptrekkende beweging brengt; dat een' ontsteeking van het middenrif pyn in het bovenste van den schouder verwekt; dat zekere aandoeningen van de maage pyn in 't hoofd doen ontstaan; met één woord, zodanige gebreken door medelyden (*), komen ons dagelyks menigvuldig voor.

Deeze soort van Tandpyn zal het verlies van menigen gezonden Tand veroorzaakt hebben by de *bandige* Tand-trekkers, die het instrument doorgaans zetten tegen den Tand, welke hun door den Lyder wordt aangewezen, en roem stellen in hem uit te wippen *eer zy weten waar hy is*, gelyk zy spreken. En hier in ben ik versterkt, niet alleen door voorbeelden van zulk een verkeerde praktyk, welken my zyn voorgekoomen, maar door twee gevallen, waar in ik door de ongezeglykheid van de perfoonen, gezonde Tandten moest trekken, tegen myn begrip en wille.

Indien de Operateur niet zeer roekeloos en onkundig is, wordt de Tandpyn uit medelydendheid ligt onderkend, door op te merken dat

(*) *Sympathetic affections.*

dat de pynlyke Tand 'er gezond en wel uitziet, terwyl een ander op een andere plaats in dezelfde kaak, of in het hier op sluitende gedeelte van de andere kaak, bedorven is.

De ongesteldheid van den gebreklyken Tand is beenbederf of holte, welke moet gevyld, gebrand, gezuiverd, met scherpe, gekamferde of pynstillende middelen aangeraakt, of met lood of goud gevuld worden, naar de omstandigheden vereischen.

Doch indien men hier mede niet slaagt, en de pyn van den gezonden Tand blyft aanhouden, moet de bedorven uitgetrokken worden; want het is opmerklyk, dat door dezelfde werking waar door de pyn van een bedorven Tand tot een verafstaanden wordt overgebracht, ook de ontfeldheid en het bederf overgezet wordt, ten zy de oirspronglyke oorzaak ten regten tyd worde weggenomen.

Tandpyn welke ontstaat uit ontfteeking, of ander gemeen gebrek der deelen, welken 'er onmidlyk naast zyn, wordt behandeld zo als hier van in eige Hoofdstukken gesproken is, en eischt geen byzondere aanmerking, om dat ze niet zo zonderling is, of zo ligt verkeerd begrepen wordt, als waar van wy nu gesproken hebben.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

VAN ETTER-STOFFE IN DE KAAK-BOEZEMS
 (*) VERZAMELD, EN SOMTYDS IN DE
 VOOZE ZELFSTANDIGHEID VAN DE
 ONDER-KAAK, EN DE TANDPYN
 HIER UIT VOORTKOMENDE.

De beenderen welken den *Kas-boog* van de opperkaak uitmaaken, vormen by hunne samenhegting met andere beenderen van het hoofd eenige hollen, welken Kaak-boezems genoemd worden; deezen zyn bekleed met een vlies, waar in menigvuldige vaten en klieren, en zy bevatten eenige slym, welke door de neuze ontlast wordt.

Het vliezig bekleedzel van deeze hollen kan ontsteeking, zinking of verettering ondergaan, gelyk andere deelen; en de etter-stoffe, hier door voortgebracht, alsze te deezer plaatse lang verblyft, wordt scherp, maakt verknaging van de naaste beenderen, en heftige pynen, welken de Lyder Tandpyn noemt, om dat de zitplaats der pyn naby de wortels der Tandden is.

Deeze Tandpyn kan van anderen onderkend worden door de volgende teekenen.

Als ontsteeking, spanning en pyn van de vliezige zak voorafgegaan zyn, eer de etter
 ge.

(*) *Maxillary Sinuses.*

gemaakt is, begint het ongemak met een diepe kloppende pyn, meer of min heftig, in de aangedaane deelen. Eenigen tyd hier na wordt een aanhoudende knaagende pyn gevoeld, als ware zy aan de wortels van de naaste Tandén, dikwils verzeld van pyn in het oog-hol en het oor. Die te eenigen tyd gemeene Tandpyn gehad hebben, worden ligt gewaar dat deeze van een anderen aart is, datze gestadiger is, minder afneemende en weder verheffende door aandoening van koude of hitte, of van eenige geneesmiddelen in den mond gehouden.

De eenige wyze van genezing van deeze Tandpyn, is, het uittrekken van een' Tand regt onder het aangedaane deel, en de bodem van de kas met een driekante priem te doorbooren tot in den *Boezem* of *Kaak-holte*, om de bedorven stoffe een vrijen uitgang te geeven. Hier na moeten dagelyks balsamieke, geestryke en afveegende vogten ingespuut worden, om al wat zou kunnen overblyven af te spoelen, en eenige dagen lang een goede verettering te maaken, tot dat de pyn bedaare, en de goede hoedanigheid der stoffe toone, dat de *Natuur* het overige wel zal redden. Onder tusfchen moet men wat plukzel, met eenige zagte balsam bevoogtigd, in de kas steeken en houden, om den toegang van de uitwendige lugt te weeren.

Een werkman van gezonde gesteldheid en bykans veertig jaaren oud, kreeg in eenig krakkeel

keel een geweldigen slag op de regter zyde van de boven-kaak, dicht by de neuze en mond. Hier op kwam terftond een zwaare ontfteking, met een kloppende pyn in het deel, en eenige koorts; en na zeven of agt dagen werden 'er zweeren gemaakt tufchen het been en de bekleedzelen, en 'er werdt etter-ftoffe verzameld in de kaakholten, welke een diepe en geftradige knaagende pyn verwekte. Hy ver-voegde zich by een Chirurgyn, doch al wat gedaan werdt verminderde zyn ongemak niet: want de etter-holten werden van tyd te tyd grooter, en liepen onder het tandvleesch naar alle zyden, onder de fpieren welken op het kaakbeen gelegen zyn, en in de holte van de neuze, zo dat de etter het regter neusgat uitliep, als de wang gedrukt werdt, ook kwam 'er iet uit kleine gaatjes in het tandvleesch. De Meester die hem in deezen ongelukkigen ftaat hadt bediend, verzondt hem, omtrent een jaar geleeden, aan een beroemd Chirurgyn om verderen raad in te neemen.

Deez' ontdekte aanftonds de waare oorzaak en den ftaat van het gebrek; hy vondt goed my te ontbieden, en wy oordeelden het nodig ten eerfte een of twee Kiezen te trekken. Dit gefchiedde zo gemaklyk dat ik vermoedde dat het kaakbeen aangefteeken zou zyn; en wyl 'er een groote opening zou moeten wezen tot de affchilfering van het been en de ontlasting van den etter uit zo menige deelen, be-
flood

floot ik nog een derde Kies te trekken, eer ik de bodems van de kassen, tot in de kaak-boezems doorboorde. Doch met het uittrekken van deeze Kies werdt alle andere moeilykheid voorgekoomen, want 'er kwam een groot stuk van het kasgedeelte mede uit, waar door een groote opening gemaakt werdt tot in de kaak-boezems, uit welke terstond twee of drie lepelen vol etter liepen, zo stinkend dat de reuk naauwlyks was te verdraagen.

Dus een opening gegeven zynde aan de stoffe, welke tusfchen de zagte deelen en het kaakbeen, zo wel als in de kaak-boezems opgehouden was geweest, was de loozing, tien of twaalf dagen, zo overvloedig, dat ze den Lyder op het uiterfte bragt; want hy was reeds lang te vore uitgeteerd, en verzwakt door een uitdroogend koortsje, en de weinige kragt welke hy nog hadt, was byna niet genoeg om de ontlasting by deeze gelegenheid te wederstaan. Met het goede toeverzicht evenwel van den Heelmeester die hem bediende, en een' behandeling als wy boven hebben aangewezen, was hy in twee maanden volmaakt hersteld. Hadt deeze Lyder in 't begin goeden raad aangetroffen, de stoffe zou vrijelyk ontlast zyn, en het gebrek misfchien geen tien dagen geduurd hebben.

Wyl de kaak-boezems gemeenschap hebben met de neuze, en derhalve niet kunnen aangemerkt worden voor bykooming van uitwen-

dige lugt bevryd te zyn, is het te verwonderen hoe lang 'er somtyds etter-stoffe in verschuilt, zonder zo fcherp te worden van het been te vernielen.

Voor twee maanden ontboodt my een juffrouw van middenbaare jaaren, die alle uitgevente geheimen voor Tandpyn gebruikt hadt, om mynen raad in te neemen over een geweldige pyn, welke zy drie of vier maanden geleeden hadt, dan meer dan minder, in alle de kiezen van de bovenkaak, aan de linker zyde. Zy voegde 'er te gelyk by, verzekerd te wezen, dat haare Tand en gezond waren, en derhalven geenen wilde laten trekken.

Na dat ik in haar' mond gezien, en haar geval in alle omftandigheden, waar van ik veele, korthedshalve, ongemeld laate, overwogen had, was ik genoodzaakt haar te zeggen, dat zo zy niet ten eerfte een Tand wilde laten trekken, het uittrekken van twee of drie, na verloop van cenigen tyd, niet genoeg zou zyn. Wanneer ik haar een begrip gegeven had van het geval, en het gevaar van uitftel had voorgehouden, onderwierp zy zich gereedlyk. Ik trok de eerfte Kies, en ftak met een priem het been aan den grond van de kas door tot in de kaak-boezem. Hier uit liep een weinig etters; ik spoot wat tinctuur in van Myrrhe en Aloë, en ftopte de kas losjes met kleine zagte drukdoekjes, welken om de drie of vier da-

dagen vernieuwd werden, en hier na was 'er niets meer nodig.

Hier uit blykt, dat ophooping van stoffe, in de kaak-holten, spoedig moeten ontlast worden; en het is, in 't algemeen, beter in zulke gelegenheden schielyk te wezen, en het verlies van een Tand te gedoogen, dan door wysmaaking en tydverkwisting de gezondheid en het leven van den Lyder gevaar te laten loopen.

Doch men moet aan de andere zyde ook niet vergeeten, dat de natuur fomtyds onverwagte genezingen bewerkt; en onze bereidvaardigheid tot Operatien en kragtige middelen moet ons niet onoplettende doen worden op de pogingen en verschynzelen, welken verbetering belooven, zonder eenigen bystand van de konst.

Ik heb een geval gezien, waar in, na alle toevallen, de etter zich door de neuze ontlastte, welke een onaangename reuk veroorzaakte, en den neusdoek deedt verschieten: en het is niet onmooglyk dat etter, dus vergaderd, fomtyds weder opgenomen en in den onloop der vogten gebragt worde.

Verzamelingen van etter in de vooze zelfstandigheid van de onderkaak, ontstaan zelden uit een inwendige oorzaak, maar doorgaans uit plaatslyke gebreken van de naaste deelen, welken, langen tyd, kwaalyk behandeld of verzuimd zyn. Wanneer in zweeren van het tand-

vleesch, *beenbederf*, *etterige bolligbeden der Tand*en en dergelyke gevallen, de scherpe stoffe lang gelaaten is te schuilen op het been, of in de tand-kas, volgen 'er onvermydlyk verknaagingen, diepe holten, en vernieling van de beenige zelfstandigheid.

De toevallen, in dit geval, zyn gelyk aan die van het voorgaande, en de genezing is uit het gene boven gezegd is gemaklyk te begrypen.

DE RTIENDE HOOFDSTUK.

VAN BEENBEDERF EN UITWAS DER BEENDEREN WELKEN DE TAND-KASSEN
MAAKEN.

De beenderen, welken de kaaken samenstellen, kunnen beenbederf en uitwas (*) krygen, zo wel als die van andere deelen; en de pynen welken hier by koomen, zich tot de Tand^en uitstreckende, wordt 'er over geklaagd als Tandpyn.

Het been-uitwas is gemaklyk te ontdekken door iemand die weet dat uit zulk eene oorzaak Tandpyn kan ontstaan; want de Tand^en, welken de Lyder zegt hem pyn te maaken, zyn genogzaam gezond, en het kaakbeen vertoont hier omtrent, op het gevoel en het gezicht, eene verhevenheid, welke, door het beenvlies tegen-

(*) *Exostosis*.

gennatuurlyk te spannen, oorzaak is van de pyn.

Die geen' kennisfe hebben van de natuur en verschillende ongesteldheden, welken Tandpyn kunnen veroorzaaken, oordeelen dikwils verkeerdelyk in deeze gevallen; en hunne dooling word zelden ontdekt voor dat verscheide Tandten, de een voor en de ander na, met ongegronde hope op verligting van pyn, zyn uitgetrokken. Noch uittrekking, noch pynstillende of uitwendige middelen vermogen hier iet. De zachte deelen over het been-uitwas moeten, tot op het been, kruislings doorgesneeden worden; dan moet het uitwas met een mes, brandyzer of een tang weggenomen, en de wond behandeld worden gelyk Chirurgyns gewoon zyn als 'er eenig been bloot is.

Wanneer een been-uitwas van het kaakbeen pyn verwekt, welke alleen gevoeld wordt in het beledigde deel, en zich niet zo tot de Tandten uitstrekt dat de Lyder haar Tandpyn noemt, wordt de uitpuiling dikwils aangezien voor een gebrek aan het tandvleesch, en gevolgelyk met weekmaakende middelen behandeld enz. om het *tot rypheid te brengen*, gelyk men het noemt; waar door het van dag tot dag meer uitgroeit, en den Lyder eindelyk dringt anderen raad te zoeken, na dat hy lang met vergeeffche en herhaalde geheimen gemarteld is.

Niet lang geleeden viel een zodanig geval onder myne handen, waar in de pyn aanstonds bedaarde na dat het tandvleesch doorgesneeden

en het beenig uitwas weggenomen was ; en het deel was in minder dan zes weeken geneezen , schoon het uitwas , in de eerste drie weeken , dikwils eenige nieuwe opwelling maakte.

Van beenbederf in het kaakbeen , veroorzaakt door de ophouding van scherpe stoffe , oorspronglyk voortgebragt in de tand-kassen , of verzwoore holten van het tandvleesch , heb ik in het twaalfde Hoofdstuk gesproken. Hier meene ik zulk een beenbederf , 't welk schynt te beginnen in de *zelfstandigheid* van het been , of ten minste in het beenvlies , en die deelen vernielt , voor dat uitwendig eenige opening of stoffe kan ontdekt worden.

Dit gebrek wordt gekend aan een gestadige knaging en diepe pyn , en de aanhoudende ontsteeking der zachte deelen , over hetzelfde gelegen , welke , met verloop van tyd , paarsheid en verzwearing aanbrengt.

De zachte deelen moeten kruiswyze doorgesneden , en het been , in dit geval zo wel als in het voorgaande , bloot gemaakt worden. De bedorven korst moet , op verscheide plaatsen , geheel doorgessteeken worden , tot dat het instrument stuit op het gezonde been. Dan moet een' afschilfering worden bevorderd , en de wond , ten bekwaamen tyd , geneezen worden , gelyk de Heelmeesters gewoon zyn zodanig een te behandelen , waar na de Tandpyn doorgaans ophoudt.

Uit deeze twee gevallen , en meer anderen
in

in dit kleine Werkje gemeld, kan de Lezer gemaklyk een begrip maaken van de verkeerdheid en bedrieglykheid der voorgeevinge, van allerhande Tandpyn te geneezen door *uitwendige middelen*. Hy kan zien, dat wy niet laten dezelve, onder den naam van *Verzagtende*, aan te raaden, alsze, naar waarschyndheid, eenig nut zullen doen; doch het is onweerspreekbaar, dat de meeste Tandpynen door zulk een behandeling niet kunnen geneezen, en eenigen gevaarlyk worden voor de gezondheid en het leven van den Lyder, indien men den tyd verspille met geheimen, welke waargenomen moest worden om den voortgang van het oorspronglyk gebrek te voorkoomen.

Deeze aanmerkingen moeten inzonderheid gepast worden op het beenbederf van het kaakbeen, welk op een lang verwaarloosde pokkige besmetting en het misbruik van Kwik volgt; om dat de pyn, by deeze gelegenheden ontstaan, doorgaans toegeschreeven wordt aan den ontstelden en verzworenen staat van het tandvleesch en beenvlies, en weinig onderzoek wordt gedaan, of ze van minder gemeene en minder vermoede oorzaken afhange. Dus worden hier alleen pynstillende en plaatsmiddelen te werk gesteld, en de waare oorzaak van de pyn onaangeroerd gelaaten, tot dat de verrotting en het bederf zich zo verre verspreiden van het geheele kasedeelte te vernielen, en den Lyder alle zyne

Tanden doe verliezen, zo hy geen gevaar loopt het leven 'er by in te fchieten.

Een Heer van omtrent vyf. en. veertig jaaren, tegenwoordig onder de behandeling van een uitmuntend Heelmeester, wiens vriendschap ik dikwils ondervonden hebbe, vondt goed, voor eenigen tyd, my te ontbieden, om te fpreken over zyne Tanden en tandvleesch, welken hy zeide al lang pynlyk en ontfteld geweest te zyn, niettegenftaande menigvuldige middelen van deezen en genen welken hy gebruikt hadt:

Ik vond het tandvleesch en het beenvlies hier by, van de onderkaak, geheel vernield, de Tanden hadden een kwaade kleur, en waren met een ftinkende ftoffe omgeeven. De bovenfte ry was ook aangedaan, doch niet zo erg.

De oudheid van het gebrek, de ftaat der zachte deelen, de verplaatzing van de pyn uit de Tanden tot het vaste gedeelte van het kaakbeen, en de kleur van het bloote kas gedeelte, toonden baarblyklyk, dat dit laafte door bederf was aangeftoken.

Uit hoofde van deeze verfchynzelen en den kundigen raad van den gemelden Heelmeester, plaatfte ik myn instrument om de derde Kies, welken in het ergfte deel van het been ftondt, uit te trekken. Dit gefchiedde met veel gemak, en 'er kwam te gelyk mede een groot ftuk van het bedorven been en vier Tanden

in

in hetzelve. Het deel is nu byna geneezen, onder de behandeling van den Chirurgyn, waar aan de Lyder zyn geheele genezing te danken heeft. Doch het is te vreezen, dat nog een dergelyke Operatie nodig zal zyn aan de andere zyde, om zyne verwaarloozing, van het bederf zo ver te laten gaan, eer hy de regte hulp zoekt.

Ik geloove in de daad, was dit geval, van eerst af, in bekwaame handen gekoomen, een insnyding van het tandvleesch en doorbooring van het ontstelde been, of ten ergste, de uittrekking van een Tand, zou het gebrek ten einde gebragt hebben; mids de pokkige ongesteldheid op den zelfden tyd naar behooren behandeld ware geworden.

VEERTIENDE HOOFDSTUK.

BEENBEDERF VAN DE TANDEN, EN DE
TANDPYN HIER UIT ONTSTAANDE.

Een *beginnend Beenbederf* wordt ontdekt door vlekken van een doodsch witte, geele of bruine kleur, doorgaans verzeld van eenige geringe scheuren en doorbooring van het verglaasd; een verdere staat vertoont zich door blaauwheid of oppervlakkige zwartheid, en de hoogste trap van het zelve, door verlies van zelfstandigheid.

Zonder aanmerking op den byzonderen staat

van het gebrek, wordt het ook gekend aan de wyze waar op het zich voortzet, en het deel van den Tand welk het aangrypt: want fomtyds vernielt het den Tand fchielyk, met een natte en paarfche rotting, en dan wordt het genoemd een *nat beenbederf*: op andere tyden werkt het langzaamer, en het aangedaane deel is geel, verdroogd en verdord; dan wordt het genoemd een *droog beenbederf*.

De eerfte foort grypt den Tand, *doorgaans*, aan in 't midden van deszelfs bovenfte oppervlakte, en loopt fchielyk voort tot de holte waar het lichaam van de zenuw plaats heeft. De andere tast de Tand en op zyde aan, maakt minder pyn, gaat langzaamer voort, koomt niet zo dikwils, en haar voortgang wordt lichter gefluit.

De Kiezen verliezen, wegens de wryving op malkander, onder het kaauwen, het verglaasd van haar bovenfte oppervlakte eerder dan eenige andere Tand en; en krygen daarom lichter het beenbederf, welk de Tand en regt naar beneden hol maakt, de zenuw en de vaten bloot ftelt, en fomtyds eenige weelige uitwasfen van dezelve doet voortkoomen, welken fommigen, ten onregte voor wormen van de Tand en aanzien, en veroorzaakt den gefladigen uitloop van ftinkende ftoffe uit de ontblootte vaten, welke het *nat beenbederf* uitmaakt. Het is opmerklyk, dat de bovenfte Kiezen dit bederf lichter krygen dan de onderften, en de *Kiezen*
der

der *Wysheid* eerder dan eenige der andere Kiezen.

Spleeten, doorbooringen en witte of geele vlekken van het verglaasd moeten onaangeraakt gelaaten worden; want men ziet de Tand in zulk een staat veele jaaren blyven, zonder eenige der ongemakken welken op een geheele ontblooting van de beenige zelfstandigheid volgen, als het verglaasd weg gevyld is; maar wanneer deeze ongesteldheid van het verglaasd schielyken voortgang maakt naar paarsheid en wezenlyk bederf, moet ze behandeld worden als hier na zal gezegd worden.

Over een oppervlakkig beenbederf, als het niet schielyk voortgaat, moet men zich niet bemoeijen, om dat het niet geweerd kan worden zonder het verglaasd te vernielen, en zulk een' geneezing dikwils meer kwaad doet dan het gebrek zelf: want zy maakt het beenig gedeelte van den Tand bloot, en geeft gelegenheid tot pyn en nieuwe ontsteltenissen by alle geringe gelegenheden, terwyl het oppervlakkig beenbederf, als het aan zich zelve wordt overgelaaten, zonder toeneeming of ongemak veele jaaren zo kan blyven, gelyk men dikwils ziet.

Somtyds gaat het echter schielyk voort om de zelfstandigheid van den Tand te vernielen, en moet geheel weggevyld worden. Dan moet de beenige oppervlakte, welke door de Operatie ontbloot is, gedekt worden met een lapje
lin-

linnen in eenigen balsam gedoopt; of indien dit niet voegzaam kan aangelegd worden, met een stuk gom Tacmahac, gom Juniper, Ambergris of Mastik, wel vast aangevoegd.

Op andere tyden grypt het de geheele kroon van den Tand aan, aan alle zyden, inzonderheid als het verglaasd versleeten of afgevyld is; en schoon het den Tand niet schielyk vernielt, het maakt hem onbekwaam om de minste drukking of koude te verdraagen.

Scherpe, speceryagtige, gekamferde en pynstillende middelen beneemen wel de pyn welke nu en dan gevoeld wordt; maar zo dezelve dikwils weeromkoomt, met heftigheid, en de teergevoeligheid van de aangedaane Tand en gestadig het kaauwen aan die zyde verhindert, moet hy uitgetrokken worden, anders zullen de naaste Tand en met Kalk begroeijen, om datze geen' werking doen.

Als het *nat* of *paarsch beenbederf* de bovenste oppervlakte van een' Tand aangrypt, moet dit aanstonds, door bekwaame werktuigen, weggenomen worden: zo het reeds tot in de holte is ingedrongen, waar het lichaam van de zenuw en de bloedvaten geplaatst zyn, en zware pyn maakt, moet de zenuw vernield worden door een *beet yzer* welk hier toe bekwaam gemaakt is. Dan moet een weinig plukzel met *olie van Kaneel*, voor twee of drie dagen, in de holte gesteecken worden, om het gedeelte van de zenuw welk, in den grond, door het brandyzer

zer niet mogt geraakt zyn, te verschroeijen, en het rottig vogt te verbeteren. Hier na moeten de gebrande en bedorve deelen weggenomen en gezuiverd, de holte, *zo het nodig is*, een weinig verwyd, en met goud of lood gevuld worden, enz.

By de genen die het brand-zyer schroomen, en het niet willen gedoogen, kan een drup geest van Vitriool of Salpeter, aan 't eind van een stilet, voorzichtig in de holte gebragt worden: een drup zeepzieders loog, of een stukje van de helfche steen, of gemeen droog bytmiddel is hier toe ook bekwaam, doch geen van allen zo goed als het brand yzer; om dat derzelve werking niet zo gemaklyk, en waarze behoort, kan bestierd, of de kwyl belet worden de bytende eigenschap te verftompen. Als de pyn reeds heftig is, en het brand-zyer niet kan te werk gesteld worden, verschroeit de olie van Kaneel of Nagelen, in de holte gebragt, de zenuwen op een zagter wyze dan bytende dingen, en beneemt de teergevoeligheid, na verloop van eenige dagen, zo verre, dat men instrumenten kan gebruiken, om de holte te verwyden, de bedorve deelen weg te ruimen, en met goud of lood op te vullen; om in 't gevolg den toegang van de lugt, het invallen en verblyf van spyze, en den verderen voortgang van het gebrek te beletten.

Als het goud of lood, op deeze wyze, niet verdraagen kan worden, moet men eenige van
de

de taaije harfige zelfstandigheden, boven gemeld, gebruiken, tot dat de deelen minder gevoelig geworden, of aan zulk een gevoel beter gewend zyn. En men moet, in 't algemeen, in acht neemen, dat het goud, lood of de gom niet uitpuile boven de gemeene hoogte.

Wanneer het beenbederf verwaarloosd is, zo dat de beenige zelfstandigheid van de kroon byna vernield is, moet de overige verglaasde huid afgevyld worden, tot op het tandvleesch; dan kan de kroon van een Menschen-Tand, van bekwaame *gedaante* en *grootte*, konstig over de natuurlyke stomp gezet, en aan dezelve vastgeschroefd worden, om zo hegt en goed voor het gebruik te wezen als een der andere Tandén.

Deeze wyze van doen is niet verzeld met eenig ongemak, mids ze behoorlyk verrigt worde, zo alsze door den schranderen Heer MARCH wordt geoefend, de zenuw vernield zy, en de schroef niet te diep indringe op de wortel, en de wortel zelf niet reeds los zy. Waarom ik dezelve altyd te werk stelle, en beter oordeele dan de onzekere overplanting van een anderen tand, al is de Lyder gewillig zich den prys te troosten welken een goede uitvoering hier aan verdient.

Ik heb gemerkt dat sommigen dit willende nadoen, een omgeklonken spykertje gebruiken, in plaats van een schroef, en den Lyder doen
ge-

gelooven, dat zy hem, in een oogenblik, een goeden en wel gevestigden Tand hebben gegeven, terwyl zy alleen een nieuwe kroon op den voorgaanden stomp gezet hebben. Doch een omgeklonken spykertje is niet te verkiezen, want het houdt niet zo wel.

Wanneer de zenuw niet volkomelyk kan vernield, en de schroef niet zonder pyn kan verdraagen worden, moet de kroon, welke men ingevoegd hadt, op zyde, byna met het tandvleesch gelyk, doorgedrild, en dan, wel geplaatst zynde, vastgemaakt worden met bandjes, door deeze gaten gestoken, en aan de naaste Tand en gehagt.

Het beenbederf grypt somtyds de Tand en aan, en veroorzaakt Tandpyn op eene wyze welke niet gemaklyk is te ontdekken: dat is, het begint in het zydelyk deel van een Tand, waar het geheel verborgen en bedekt is door die 'er naast staat.

Deeze soort van beenbederf maakt dikwils schiekyker voortgang, en doet veel kwaad aan de Tand en eer het uitwendig gezien wordt; men moet 'er hierom met zorgvuldigheid op toezien, en het bytyds tegen gaan, door het deel, waar men het denkt te schuilen, bloot te vyl en, en de bedorven korst geheel weg te neemen. Want schoon het best is de vyl spaarzaam, en met omzichtigheid, te gebruiken in alle andere gevallen, dit vereischt haar zonder verlies van tyd; op dat de rottige en besmetten-

de

de stoffe geen schuilplaats gegund worde, en de naaste Tandén aangrype, en 'er ruimte zy voor den schuier of Tand-stooker, om de overblyfzelen der spyze weg te neemen, welken het bederf ligt voortzetten.

Nademaal een beenbederf ligt van den eenen Tand tot den anderen kan voortloopen, en dikwils groote voortgangen maakt zonder eenige pyn te verwekken, moeten zy, die gaarne hunne Tandén zuiver behouden, dezelve, ten minste drie of viermaal in 't jaar, laten onderzoeken; want dan kan de Tand-Heelmeester zulk een kwaad in zyn opkomst afknypen, en best oordeelen over de natuur en behoorlyke behandeling van elk der zelve.

Als men den Lyder heeft dietsgemaakt, dat de Tandpyn uit beenbederf door uitwendige middelen kan geneezen worden, gelyk veele zulke bekendmakingen in deeze stad gedaan worden; en hy zich aan geen redelyke en vermogende handelwyzen, waar van boven gesproken is, wil overgeeven, moeten wy ons vergenoegen met pynstillende en gekamferde klompjes, of tinctuuren, op het bedorven deel te plaatsen, of het gebruik van olie van Kaneel of Nagelen, olie van Terpentyn, of eenig speceryagtig scherp vogt, om het gevoel van de zenuw te vernietigen. Eindelyk, als het bederf zich zo ver in de zelfstandigheid van de wortel heeft uitgebreid, aldaar etter is voortgebragt, en waarschynlyk in zulke hol-

lig-

ligheden zal opgehouden worden , waar geen nieuwe kroon kan vastgemaakt worden , en de pyn aanhoudt , zelfs na dat de zenuw gebrand is , is de *uittrekking* de laatste toevlugt.

VYFTIENDE HOOFDSTUK.

HET VERLIES VAN HET VERGLAASD, EN
DE TANDPYN HIEROP VOLGENDE.

Een Verlies van het verglaasd wordt ligt door het oog ontdekt, en wordt veroorzaakt, fomtyds door inwendige ongesteldheden, ook wel door zuure vrugten en suiker-gebak; dikwils door lange versflyting, doch, in deeze stad, meest door het vylen en gebruik van zekere Tand-poeders, conferven en zuure tinctuuren, tot zuivering van de Tandten te koop geveild.

Wat ook de oorzaak moge zyn, het verglaasd, eens verlooren, wordt nimmer hersteld, gelyk wy boven reeds gezegd hebben; en al wat gedaan kan worden tegen de Tandpyn, uit zulk eene ontblooting van de naakte zenuwagtige beenige zelfstandigheid der Tandten, is, onderhoudende middelen te gebruiken, of, ten eersten het instrument te werk te stellen. Tot het eerste kunnen gekamferde, ætherische en pynstillende middelen, alsze wel uitgekoozen zyn, met nut gebruikt worden, om voor een tyd te verligten: te gelyk moet dan het gebruik

van fcherpe poeders , en bytende tinctuuren geheel aan een zyde gezet, en onmaatige hitte of koude, fuikergebak en fcherpe vogten zorgvuldig vermyd worden, om redenen, welken in het derde Deel van dit Werk breeder zullen gegeven worden.

ZESTIENDE HOOFDSTUK.

VAN DE VERBREEKINGEN DER TANDEN, EN
DE TANDPYN HIER UIT VEROORZAAKT.

Nademaal de verbreeking van een Tand veroorzaakt wordt door eenig uiterlyk geweld, en 'er verlies van zelfftandigheid by is, kan men ligt weeten wanneer Tandpyn uit deeze oorzaak ontftaat.

De behandeling moet gefchikt worden naar de uitgebreidheid, de ftreek en gedaante van de breuk, de toevallen welken 'er bykoomen, en de verkiezing en omftandigheden van den Lyder.

Indien het afgebroken ftuk van den Tand klein is, neemen fcherpe oliën, pynftillende en gekamferde middelen de gevoeligheid van de ontblootte beenige zelfftandigheid weg, en verzagten de pyn, tot dat gewoonte, of verdorring der zenuwen welken naast aan de oppervlakte geleegen zyn, de daaglykfche aandoeningen van de lugt, koude en hitte voor den Lyder verdraaglyk maaken: ook is het goed
het

het deel eenigen tyd te bedekken met eenige harsagtige dingen te vore gemeld.

Als de breuk fchuin is, en eenige fcherpe uitfteekende hoeken nalaat, welken de lippen of tonge ligt zouden kwetzen, moetenze weggevyld worden.

Wanneer de geheele kroon, of, het grootfte gedeelte van dezelve is afgebroken, moet de zenuw vernield en een nieuwe kroon aangevoegd worden, als boven bladz. 94 gezegd is. Zo de Lyder geen zin heeft in de kosten en omflag hier van, en geen pyn of ongemak aan de ftomp voelt, kan men hem van zelfs laten uitvallen. Maar als de pyn aanhoudt, of, by alle geringe omftandigheden weeromkoomt, is de uittrekking de eenige genezing, en deeze moet niet lang uitgesteld worden; want de gevolgen van zulk een uitftel maaken dikwils veel moeite, en de nodige Operatie ondoenlyk zonder het verlies van een naasten en gezonden Tand.

Een jong vrouwsperfoon heftige Tandpyn lydende, zondt om een Tand-trekker, een half jaar geleeden, en begeerde haar den laaften Tand van de bovenkaak, aan de regter zyde, uit te trekken, want daar in was eigenlyk de pyn. Hy zette zyn inftrument aanftonds aan, en trok, zo zy toen geloofde, den Tand geheel uit. Doch de pyn bleef duuren, en verzwaarde zeer door de geringfte aandoening van koude lugt of spyze.

Omtrent een' maand na de Operatie kwamen de kwaade gevolgen van een gevatte koude by de voorgaande ongemaklykheid; de pyn nam toe, het tandvleesch zwol, een zwaare ontsteeking bezette de spieren van het aangezicht en den hals aan de beledigde zyde, de onderkaaks-klieren werden hard, pynlyk en zeer groot. Deeze toevallen duurden eenige dagen zonder vermindering, en bragten een' verzameling van etter voort in de aangedaane klieren. Zy ontboodt een Chirurgyn; hy spoorde den oorsprong naar van de ontsteltenisse, en begrypende dat de genezing niet zou konnen geschieden, zonder het wegneemen van den stomp, welken hy vaststelde 'er nog in te wezen, vondt goed my 'er by te verzoeken. Inmiddels hadt hy niet verzuimd een' opening beneden aan den hals te maaken, om den etter, welke in groote maate opgehoopt was in de bovengemelde klieren en spieren, uit te laten. Wanneer ik de Lyderes kwam zien, was de ontsteeking, welke lang in de spieren van de wang en kaak was geweest, nog niet veel verminderd, de mond kon niet wyd genoeg geopend worden om 'er een' vinger in te brengen, of den toestand der deelen te beschouwen, en ik moest my, in het doen van onderzoek, behelpen met een krom gebogen *Tand-stilet*, door 't welk ik my verzekerde, dat in de Operatie, door den Tand-trekker, de stomp was achtergelaaten, en dit de eenige oor-

oorzaak van alle de toevallen, eenstemmig met het oordeel van den Chirurgyn. Om dat de kaaken niet wyd genoeg geopend konden worden om het instrument, in behoorlyke rigting, aan te zetten, en het onmooglyk was den stomp uittetrekken, zonder den naasten Tand, welke in den weg stondt, uit te neemen, trok ik ze beide uit, voor dat ik myn' hand te rug haalde. Veertien dagen hier na de Lyderes wederom bezoekende, bevond ik dat de ontsteeking, kort na de Operatie, was verminderd, en de ontstelde klier was reeds aan 't geneezen; doch zy zeide my, dat zy een zwaare Roos over haar geheele aangezicht hadt gekreegen, en hier door in gevaar van haar leven was geweest, eenige dagen na de Operatie.

ZEVENTIENDE HOOFDSTUK.

VAN TANDPYN EN ANDERE ONGESTELDHE-
DEN UIT DE LAATSTE TAND-KRYGING.

Om herhaaling te vermyden, oordeele ik het best de behandeling van de ongesteldheden uit de Tandkryging, in jonge kinderen, uit te stellen tot het derde Deel van dit Werk, en zal hier, derhalve, alleen spreekken van het uitkoomen der laatste Tand.

De Tanden der wysheid, wylze aan het uiteinde groot en breed zyn, en het tandvleesch

in de volwasfenheid dik en hard is, breeken niet door zonder merklyke zwelling en spanning van deeze deelen. Ook groeit de Tand der wysheid van de eene kaak wel zo ver uit dat hy gelyk fta met de naaste Tand en, lang voor dat de tegenoverftaande Tand der wysheid door het tandvleesch is uitgekoomen; hier door wordt het tandvleesch onvermydlyk gekneusd en gekwetst, zo dikwils als de Lyder wil kaauwen; en dit, nevens de omftandigheden boven aangemerkt, veroorzaakt heftige en fomtyds verre gaande ontfteekingen van het tandvleesch en de fpieren van het aangezicht, Tandpyn, en niet zelden ettergezwellen welken van buiten doorbreeken.

Niets wordt gemaklyker gekend dan deeze ongefteeldheid, om datze koomt in zekeren ouderdom, en zelden zonder dat de Lyder, door de traspwyze voortgangen, begrypt dat een nieuwe Tand 'er oorzaak van zy.

Als de Tand byna doorgebroken, het tandvleesch zeer opgezet, en de ontfteeking niet zwaar of uitgebreid is, kan de pyn fchielyk weggenomen worden door het tandvleesch, tot op den Tand, door te fnyden, met een *grootte kruiswyze* fneede, om de fchielyke wedervereeniging te voorkomen. Maar als de zwelling zeer groot is, en de ontfteeking zich heeft uitgebreid tot de wang, het aangezicht, en de fpieren welken de kaaken fluiten, zo dat ze niet wyd geopend konnen worden, moet men
ader-

aderlaatingen , buikopeningen en verzagtende pappen te werk ftellen en aanleggen, en de mond moet gewasfchen worden met verdunnende vogten, tot dat hy genoeg geopend konne worden voor het instrument, en de deelen tot hunnen *natuurlyken ftaat* wedergekeerd zyn. Dan moet een kruiswyze sneede gedaan worden, wel groot en diep genoeg, met een bistory of lancet, om den Tand een vrijen doorgang te maaken. Ik zeg, dat de deelen, voor deeze Operatie, eerst wederom tot hunnen natuurlyken ftaat moeten gebragt zyn, om dat een' ontfteeking, de zagte fpieren van de wangen en die de kaaken fluiten, meer aandoet dan het tandvleesch, en dezelve uit haar natuurlyke plaatfe dringt, zo verre, dat ik een Lyder kenne, die een merklyke sneede in de wang, na by den Tand, hadt gekreegen, welken men gemeend hadt in het opgezette tandvleesch te doen. De doorsnyding van het tandvleesch moet groot en voldoende zyn, of het zal ligt weder toegroeijen; of eenige kleine vezelingen, welken het mes ontslipt zyn, en nog over den Tand gefpreid liggen, nu meer spanning lydende dan te vore, zullen de pyn en ontfteeking nog een merklyken tyd doen duuren.

AGTIENDE HOOFDSTUK.

VAN HET GEBREK WELK WY STOMPHEID
DER TANDEN NOEMEN.

Onze taal heeft geen eigenlyken naam voor dit gebrek der Tandén, nogtans is het zeer bekend en koomt zeer dikwils voor, inzonderheid in kinderen, die veel zuure of wrange vrugten eeten.

Men heeft ook opgemerkt dat het ontstaat uit sommige inwendige ziekten, moeder-kwaalen, galagtige en rottige ziekte en een lang aangehoudene kwyling: doch het ergst en langst duurend hangt af van een verlies van het verglaasd.

Deeze pynlyke aandoening wordt voornamelyk gevoeld als men wil kaauwen; en, ten zy men toesta dat de harde zelfstandigheid der Tandén zeer gevoelig is van zekere prikkelende dingen, terwyl ze geen' aandoening heeft van andere indrukzelen, welken ons even sterk schynen, kan men bezwaarlyk reden geeven hoe dit gevoel veroorzaakt worde. Dit tot het tandvleesch te brengen, verklaart niets, want zekere geluiden hebben dezelfde uitwerking, en het gebrek kan, als het uit inwendige oorzaken ontstaat, dikwils verholpen worden door de toppen der Tandén met een droogen doek te wryven; en de stompheid der Tandén, in kinderen, wordt weggenomen door Zuuring-
bla.

bladen op dezelfde wyze te gebruiken, welken, schoon zuur en wrang, het ongemak door het eeten van zuure en wrange appelen, aalbeziën, kruisbeziën of andere vrugten nagebleeven, wegneemen.

De stompheid der Tandén, uit inwendige oorzaken, wykt te gelyk met de oorzaak welke dezelve hadt voortgebragt, en behoort derhalve geheelénal tot de Geneeskunde. Als ze ontstaan is uit het gebruik van zuure en wrange vrugten, moetze geneezen worden door het kaauwen van Zuuring-bladen; die uit het verlies van het verglaasd voortkoomt, voornaamelyk in koud weder, wordt verligt door warm water een tyd lang in den mond te houden, of, het gebruik van geestryke en scherpe dingen, en de Tandén te behoeden voor de aandoeningen van de lugt, koude, gesuikerde of zuure spyze.

NEGENTIENDE HOOFDSTUK.

VAN EEN TUSSCHENPOOZENDE OF KOORTS-
AGTIGE TANDPYN.

Dikwils ziet men dat een Tandpyn op gezette tyden weeromkoomt, en de zelfde tusfschenpoozingen maakt als een afgaande koorts.

Het denkbeeld van tusfschenpoozing en het

geeven van de Koorts-Bast zyn zo verknogt in de hedendaagsche praktyk, dat ik honderdmaalen een tusfchenpoozende Tandpyn met dit middel, eenige maanden, heb behandeld gezien, welke naderhand, in drie minuuten, geneezen werdt door het uittrekken van een bedorven Tand.

Ik zal my niet verftouten te zeggen, dat zich nimmer een tusfchenpoozende koorts onder zulk een' gedaante heeft vertoond, onafhangelijk van eenige plaatslyke ongesteldheid der pynlyke Tand; ik zal ook niet onderneemen te verklaaren, hoe de pyn van een bedorven Tand, op gezette tyden, kan ophouden en weeromkoomen. Dit kan ik met zekerheid zeggen, dat ik nimmer gehoord hebbe van een aanhoudende tusfchenpoozende Tandpyn welke door de Bast van Peru geneezen was; of eenig voorbeeld heb gezien, waar de pyn niet kon gebragt worden tot eenige meer waarfchynlyke en baarblyklyke oorzaak, dan waaraan ze in 't algemeen wordt toegescreeven; en ik heb 'er veelen geneezen, waar de Bast zonder uitwerking was geweest, door het uittrekken van een bedorven Tand; fomtyds op de plaats van de pyn, ook wel in de tegenoverige kaak, of op een merklyken afstand in dezelfde kaak. En ik ben van gevoelen, dat een tusfchenpoozing en regelmatige wederkeering van de pyn, op gezette tyden, geen byzonder merk of aanwyzing is van eene koorts wel-

welke door de Bast moet geneezen worden: want de natuur van het menschelyk gestel houdt zekere vaste tyden van werking, en schynt de gewoonte zeer onderworpen te zyn. Wy worden hongerig en slaaperig op gezette uren: vallende ziekten, razerny, en sommige overvallen van opstyginge koomen op gezette tyden weerom: Benaauwde borst, schreeuwend de hoest, en de uitdroogende koorts zyn op gezette uren hevigst. Wonden geeven de meeste pyn, en de ziekten worden, in 't algemeen, erger tegen den avond; waarom zou de pyn van een bedorven Tand niet ook zekeren regel, in afgaan en aankoomen, kunnen houden?

De gemeenste oorzaak der misvatting in dit geval, is, dat de Tand en, op de pynlyke plaats, geheel vry bevonden worden van eenig plaatslyk gebrek, en de Meester, onkundig zynde dat een bedorven Tand, op eenigen afstand, zodanige toevallen kan veroorzaaken, geen verder onderzoek doet, maar besluit dat de tuschenpoozende Tandpyn behandeld moet worden als een afgaande koorts.

Een' Mevrouw, dertig jaaren oud, kreeg, in den winter van het jaar 1766, pyn in de Tand en van de onderkaak, welke zich gelyklyk verspreidde over de geheele ry, doch zonder eenige merklyke ontsteeking. Zy ontboodt haaren Apotheeker, deedt verslag van haar ongemak, en voegde 'er by, dat zy reden hadt

te

te denken dat een koude 'er de oorzaak van ware. Hier op te veel vertrouwend nam hy het gebrek voor een' zinking, of een *vogt op het tandvleesch gevallen*. Hy gaf derhalve buikopenende en verkoelende middelen, en leidde spaansche - vlieg - pleisters achter de ooren. Dit werdt tien dagen vervolgd zonder eenig goed gevolg; behalve dat de pyn nu tusfchenpoozend wierdt, over dag week, maar zich tegen den nagt, met verdubbeld geweld, verhief, en haar de rust benam. Deeze verandering bemerkt hebbende, kwam hy met de Lyderes overeen in te denken, dat hy de oorzaak, in 't begin, verkeerd begreepen hadt; en wyl het ongemak zich, nu, onder deszelfs eigen gedaante vertoonde, 'er geen twyfel ware of het zou door de *Kina* fchielyk geneezen worden. De *Kina* werdt gegeven onder allerhande gedaante, een maand lang; de pyn bleef duuren, de Lyderes wilde geene medicynen meer gebruiken, maar vondt goed my te laten koomen.

Het duurde eenigen tyd eer ik iet aan haare Tand en of het tandvleesch kon ontdekken, waar aan zulk een hardnekkige en heftige pyn kon toegeschreeven worden. Bemerkende evenwel dat de Tand en vuil, en, op veele plaatsen de tusfchenruimten geheel met een beslag vervuld waren, om datze geene werking gedaan hadden, want de Lyderes hadt, van het begin van haar ongemak, geen harde spyze konnen kaauwen, oordeelde ik het nodig dezelve wel

wel te reinigen, en naauwkeurig te onderzoeken, eer ik bekende de oorzaak van haare klagten niet te begrypen. Bezig zynde met de laatste Kies te zuiveren, haakte het instrument in een kleine opening van bederf, digt by de naaste Tand aan de buiten-zyde, en toen zag ik baarblyklyk den grond van alles wat ik boven verhaald hebbe.

De Lyderes gezegd hebbende wat ik nu dagt, was zy driftig, en wilde den bedorven Tand ten eerste uitgetrokken hebben. Ik was gereed, de pyn hieldt op eenige minuten na de Operatie, en is sedert niet weeromgekoomen.

Wyl zulke gevallen van tusfchenpoozende Tandpyn dagelyks voorkoomen, heeft my dit meer stoffe van opmerking gegeven, dan eenig ander in myn praktyk; want het is niet gemaklyk te verklaaren, hoe een geheele ry tanden, zo lang, van pyn aangedaan kan worden uit zulk een geringe oorzaak, daar een zeer uitgebreid bederf dikwils gezien wordt geene pyn altoos te veroorzaaken. Ook is de gelykheid tusfchen dit geval, en de aanhoudende koortfen welken in afgaande veranderen, zeer byzonder, voornaamlyk wyl de zelve was ontstaan na eene behandeling, welke zulk eene uitwerking in koortzige gevallen kan veroorzaaken. De bestendige verheffing van de pyn tegen den nagt is ook zeer zonderling. De moeilykheid welke my ontmoette in de ontdekking van de plaatse van het gebrek, moet
hen,

hen, die in zodanige gevallen geroepen worden, leeren, dat niemand een gering bederf aan de zyde van een Tand kan ontdekken, ten zy de deelen wel gezuiverd zyn, en hy bekwaame gereedschappen hier toe gebruike, en zyn wyze van onderzoek met meer naauwkeurigheid geschiede dan in 't gemeen gedaan wordt. Want de meesten doen niets meer dan de Tand en van boven te bezien, en bekommeren zich niet wat aan de zyden, onder het beslag, welk altyd is by gebreken welken het kaauwen beletten, verhooien mogt zitten.

TWINTIGSTE HOOFDSTUK.

VAN ZEERIGHEID, WEEKHEID EN BLOEDING VAN HET TANDVLEESCH, WORKEN DER TANDEN, STINKENDEN ADEM EN HET VERLOOREN GEHEMELTE.

Zeerigheid, voosheid en bloeding van het Tandvleesch ontstaan, gemeenlyk, uit Scheurbuik, pokkige besmetting, of rottige koortsen, en worden geneezen door de algemeene behandeling van de oorspronglyke ziekte, een aanhoudend gebruik van samentrekkende en rottingweerende middelen, en ook door scarificeeringen, als het nodig is, de overlaade vaten ruimte of de scherpe stoffe uittogt te geeven.

Het

Het gebruik van de schuier wordt van sommigen, die uit bespiegeling redeneeren, in deeze gevallen veroordeeld; maar de ondervinding leert, dat niets meer tot de herstelling en vastheid van het tandvleesch doet dan menigvuldige schuivering en zuivering.

Wormen der Tandén, schoon 'er door sommige Schryvers van gesproken wordt, worden in de praktyk niet gezien; maar vooze uitwasfen uit de holligheden van bedorve Tandén, welken ook nog heden voor wormen aangezien worden, ontstaan dikwils, en moeten door het brandyzer tegengegaan worden.

Een stinkende adem volgt gemeenlyk op uitwendige vuiligheid der Tandén, bederf en etterige holten derzelven, scheurbuikig of verwooren Tandvleesch, en een lang verblyf van kleine brokjes spyze in de tusfchenruimten, veroorzaakt door de afwyking van het Tandvleesch, het gebruik van harde Tand-ftookers, en een kwaaden ftand der Tandén. De genezingen zyn gemaklyk af te leiden uit het gene van elk deezer in 't byzonder gezegd is.

Ontfteltenissen der Tandén, zo wel als meer algemeene van het geheele lichaam, veroorzaaken fomtyds een beenbederf aan de beenderen van het verhemelte; het gevolg hier van is, dat de spyze, onder het kaauwen, de neuze kan ingaan, en de spraak ongevallig wordt. Deeze beenderen eens verlooren zynde hergroei-

groeijen nimmer, een konst-verhemelte is de eenige genezing.

Dit wordt naar de konst gewerkt en op verscheide wyzen ingevoegd, overeenkomstig met de uitgebreidheid, staat en andere omstandigheden van de tegennatuurlyke opening. Doch, wyl ik, al aan, de de beschryving van instrumenten, uitvindingen en Operatien vermyd hebbe, zal ik my, tegenwoordig, over dit konststuk niet breeder uitlaaten.

Eer wy deeze korte schets der behandeling van de gebreken, welken de Tand en de naastaangeleegde deelen onderworpen zyn, eindigen, is het nodig aan te merken, dat ik, om gemaklyk verstaan te worden, dezelve gesta dig beschreeven en overwogen hebbe, in den enkelvoudigsten staat, zonder te spreek van de vereenigingen en samenvoegingen derzelve, welken in de praktyk voorkoomen, en de dubbelzinnigheid der kenteekenen, welken ik by elk soort heb opgegeeven, als twee of drie gebreken, vereenigd, de gewoone orde verwerken, en nieuwe verscheidenheden voortbrengen.

De Lezer zal gelieven aan te merken, dat met de regelmaatige verschyninge, welke wy de gebreken hebben toegeeigend, niet beoogd is meerder zweem van zekerheid aan het onderwerp te geeven dan het verdient, of hem te doen gelooven dat hy de dingen juist zo zal bevinden, als wy dezelve in elk geval voor-
ge-

gesteld hebben, of dat hem geen anderen zullen voorkoomen dan waar van wy gehandeld hebben. Het oogmerk is alleen geweest hem aanleiding te geeven tot regelmaatige denking en redeneering, hem met kundigheid van zaken en praktikaale ontdekkingen te voorzien, en een rigtsnoer om hem te leiden door de ongeregeldheden, ingewikkeldheden en twyfelingen, welken in de praktyk voorkoomen.

DERDE DEEL.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAN HET TOEZIGT EN DE BEHANDELING
DER TANDEN EN HET TANDVLEESCH, OM
GEBREKEN EN WANSTALTIGHEDEN
DERZELVEN TE VOORKOOMEN, EN
DE SCHOONHEID DERZELVER TE
HERSTELLEN EN TE BEWAAREN.

INLEIDING.

Eer ik voortga om te leeren hoe gebreken en wanstaltigheden der Tandén voorgekoomen kunnen worden; eer ik onderneeme my aan te kanten tegen de verkeerde en gevaarlyke behandelingen welke tegenwoordig algemeen zyn; of te verklaaren hoe de moeite en kosten welken gewoonlyk besteed worden, om de schoonheid der Tandén te bewaaren, met meer nut en redelykheid kunnen aangelegd, en binnen zodanige bepaaingen gebragt worden, welken beter met de gelegenheid van het Gemeen overeenkoomen, moet ik de vryheid neemen my op te draagen aan de opregtheid en billykheid van het Gemeen, en te verzoeken dat myne pogingen mogen aangenomen worden met *toegeeflykheid*, gelyk ik dezelve voorgedraagen hebbe met een *goed oogmerk*. Want ik ben niet onkundig aan welke jaloezie en

en haat zich iemant bloot ftelt, die eene konst herftelt, en openhartig onderregt, welke zo weinig geacht is geweest als deszelfs handhaavers, en door een deel looze en *vrekkige* menfchen, in veele voorgewende geheimen t'onder gehouden is; en de bedriegeryen zoekt te weeren, waar door enkele geldzugtige perfoonen veel winst weeten te doen; ik moet verwagten dat hunne vyandfchap en boosaartigheid my op de hielen zullen volgen, als of ik een merklyken tak van kostwinning bedorven had.

Doch ik hope dat myne edelmoedige en befcheide Lezers zullen bedenken, dat iemant die zulk een ding onderneemt, naar regtmatigheid verpligt is te zeggen wat fchaadelyk zo wel als wat nuttig is; zy zullen begrypen, dat hy niet uit beginzels van eigen belang alleen werkt, die leert hoe de menfchen menige onheilen kunnen vermyden, welken de voornaame bronnen zyn van zyn eigen voordeel; die zich ftelt tegen nuttelooze kosten, afkneveling en bedriegery; die geene geheimen van byzondere uitfteekendheid voorgeeft; of, de ligtgeloovigen eigenaartige famenftellingen of onbekende middelen opdringt; en eindelyk die arbeidt om te doen zien, dat zyne konst een onderwerp is van oefening voor fchrandere menfchen, en geen handwerk van kwakzalvers, lyfknegts of geheim-venters: wenfchende, door zyn voorbeeld, anderen aan te moedigen, om hunne vorderingen, van tyd te tyd

gemaakt, op de zelfde opregte en gulhartige wyze in 't licht te geeven, gelyk door Genees- en Heelkundigen van naame gedaan wordt.

Nademaal de goede gesteldheid en schoonheid der Tandén, grootdeels, afhangt van het toezigt en de behandeling derzelven in de vroege kindsheid, zullen wy dit Deel beginnen met de eerste tandkryging, hier na zullen we spreken van de tweede, en vervolgens van de onregelmaatigheden der Tandén,

Van de herstelling derzelven door binding.

Van het gebruik en misbruik der vyling.

Hoe men de Tandén wit en glad kan houden.

Van zuure dingen, banket, uiterlyk geweld, de Tandén te stookén, het rooken van Tabak enz.

Van het toeverzigt op de Tandén in den ouderdom, En

Van konst-stelzels der Tandén.

T W E E D E H O O F D S T U K.

VAN HET EERSTE UITKOOMEN DER TANDEN.

Van de derde maand tot het tweede jaar moet men het uitkoomen der Tandén verwagten, met eenige ongemaklykheid, pyn en ontsteeking van het tandvleesch, wegens de gestadige spanning waar in het gehouden wordt, en

en onophoudelyke prikkeling door de fcherpe punten onder het zelve.

Zo 'er, geduurende deezen tyd, eenige algemeene koortfge ongefteeldheden, of eenige andere oorzaak, welke de ontfteeking van deeze deelen, en aandoenlykheid van het zenuwgeftel kunnen vermeerderen, bykoomen, gaat de ontfteeking tot zweeringen over, en verfpreadt zich tot de fpieren van het aangezicht, de kwyl-klieren en andere deelen, en maakt ettergezwellen en veel andere ongefteeldheden. Hier van koomen kwyling, flaapeloosheid, hoofdpyn, pyn in de ooren, zwellling der oorklieren, uitdroogende koortfen, engelfche ziekte, ftuipen, braaking, en zelfs de dood van byna de helft der kinderen, welken voor het tweede jaar fterven (*).

Doch zonder van myn tegenwoordig onderwerp af te wyken, men ziet altyd dat het doorkoomen der Tandentontfteeking maakt, en de ontfteeking, als ze heftig is en verwaarloosd wordt, zweeringen en ettergezwellen veroorzaakt, en deezen niet alleen de groeijende

(*) Die van de doodlykheid der ziekten oordeelen naar de lyst der gestorvenen, zullen misfchien denken, dat deeze rekening wat te veel vergroot is. Doch men moet weten, dat de oorzaaken des doods, welken aan ftuipen toegefchreeven worden, hier onder behooren, om dat deezen allermeeft ontftaan uit het doorkoomen der Tandentontfteeking, in deezen tyd des levens.

de Tand en kunnen beledigen , maar ook de tedere beginzel-deelen welken 'er onder gelee- gen zyn om een tweede uitkomst der Tand en te doen volgen.

Hier uit blykt , dat een' behandeling van de eerste tandkryging , van aanbelang is voor de gezondheid en het leven van het kind , en de welgesteldheid en de schoonheid van alle Tan- den , welken reeds by het zelve gegroeid zyn , of naderhand zullen koomen ; en niets zo ver- keerd en dwaas dan te meenen , dat de eerste Tand en geen toezicht vereifchen , om datze maar tot het zevende jaar duuren.

Het is derhalve zeer nodig met zorgvuldig- heid toe te zien op elke doorbreeking van de Melk-tanden , de ontsteeking te maatigen , de pyn te verligten , en alle beletzelen te wee- ren.

Hierom moet het lichaam door zagte pur- geermiddelen opengehouden worden , als het nodig is , en tegen den nacht moet men eenige rust-middelen geeven , als de pyn het slaapen belet ; en voor alle dingen moet het tand- vleesch worden doorgesneeden , op de plaats welke meest verheven en opgezet is door de aandrang van den groeienden Tand. Deeze doorsnyding moet vroeg geschieden , by de eerste verschyning van ontsteeking of koorts , mids de Operateur verzekerd zy , zo door den ouderdom van het kind , als andere omstandig- heden , ligt af te leiden uit het gene in het eer-

eerste Deel van dit Werk gezegd is, dat de Tand zyn volle beslag heeft, en niet verre af is van het bovenste van het tandvleesch. Want het is met het ongemak te beuzelen, en een' beschroomdheid welke alleen uit gebrek van ondervinding ryst, de operatie uit te stellen, gelijk gemeenlyk gedaan wordt, tot dat het tandvleesch zeer hoog en met een punt opgezet is, want dan is het grootste gevaar en de pyn over, en de natuur is in staat om zich te redden.

In het doen van deeze insnyding is eenige oplettendheid nodig, dat men ze doe overeenkomstig met de regt opgaande lyn van den Tand; anders zal ze van geen nut zyn, en de Tand zal een anderen gang maaken. De sneede moet ook gemaakt worden naar de lyn van het scherpe van den Tand, en groot en diep genoeg, om niet ligt wederom te sluiten, en, op dat 'er geen ondoorgesneede vezelingen overblyven. Hier na moet het tandvleesch gestadig bevogtigd worden, met wat melk en hier onder eenig afkookzel van Maankoppen, om de gevoeligheid en de pyn te stillen; en wyl men bevindt dat een merklyke loozing van kwyl verligting geeft, kan men 'er by gelegenheid een weinig china-oranje-sap bydoen, zo dra het, zonder pyn in de gesneede deelen te verwekken kan, gebruikt worden.

Wat de gewoonte belangt van de kinderen te doen kaauwen op koraal was en dergelyke lichaa-
men, ik ben van gevoelen datze altoos schaade.

delyk of nutteloos is. Want als het tandvleesch niet ontstoken is, moet het werk geheel aan de natuur overgelaaten worden, en niet aan de ongeduldige en grillige neiging van een kind, 't welk alleen door het gevoel van een tegenwoordig oogenblik gedreeven, het tandvleesch tegen het scherpe van den Tand verbryzelt, en onsteekingen maakt, welken mischien niet zouden ontstaan zyn, indien men het werk langzaam en ongevoelig hadt laten voortgaan.

En wanneer de deelen reeds ontstoken zyn, moet zulk een' drukking, terging en kwetzing derzelven, als het byten op een hard lichaam, alle ongemak vermeederen. Hierom ben ik 'er voor, om alles aan de natuur over te laten, wyl zy toegeevend is, of, op eens een ruimen doorgang te bezorgen, als boven gezegd is, wanneer het nodig is. Ik meen ook, dat de Minnen zeer onvoorzichtig doen, die het tandvleesch met haare nagels of een zestsuivers stuk, tragten door te snyden; en niets is verkeerder dan het gemeen denkbeeld dat dit veiliger zy, dan met een lancet het zelve te doorsnyden: het is hierom te hopen dat zulk eene manier van doen niet zal in stand blyven.

DERDE HOOFDSTUK.

HET TOEZICHT OP EN BEHANDELING
VAN DE TWEEDE TANDKRYGING.

Het is opmerklyk dat de eerste Tandenzelden of noit wankleurig, kwaalyk geplaatst of eenige pyn onderworpen zyn, behalve als zy het tandvleesch doorbooren. Maar met de tweede Tandenzelden gaat het anders; want de beginzel deelen, onder de Melk-tanden gelegen, lyden dikwils iet, en worden zelfs vernield door de ontsteekingen, verzweeringen en andere ongemakken, door het uitbreken der eerste Tandenzelden veroorzaakt: want in hunnen teederen en indrukbaaren staat, krygen zy dikwils klooven en scheuren, door de drukking van de Melk tanden, worden in hunne groei verhinderd, uit hunne natuurlyke rigting gedrongen en fomtyds in de kassen verdraaid, zo dat zy tusfchenruimten laaten, waar in kleine brokjes spyze kunnen vallen en rotten, en tot kalkgroeiing, been-bederf enz. aanleiding geeven.

De tweede tandkryging vereischt derhalve geen minder toezicht dan de eerste, en zeker, menigvuldige opmerking op der zelve voortgang.

Na het zesde jaar, worden de Melk-tanden allengs gedrongen door het stelzel onder de.

zelven, hunne wortels worden vernield door de geftadige drukking, en dan wyken de lichaamen gemaklyk, doorgaans zonder pyn. Zyn de wortels van de Melk tanden eens fterker en harder dan gewoonlyk, en het opvolgend ftelzel zagt en week, dan behouden de Melk-tanden hunne plaatfen en duuren tot den ouderdom toe: zo de nieuwe groei fterk is, maar de Melk-tanden te hard en vast, om uitgeftooten te worden, neemt zy een anderen loop, glydt dezelve voorby, en koomt door het tandvleesch, aan de buiten- of binnen-zyde, maakende een dubbele ry in een of beide kaaiken; fomtyds langs de geheele voorfte bogt, fomtyds alleen dubbel op een of twee plaatfen. En dit is de waare oorzaak van leelyke *overtollige Tand*en, of *dubbele ryen*. Somtyds veroorzaakt de tegenftand der Melk tanden alleen klooven, of beschadigt de gedaante van het opvolgend ftelzel. Doch het gemeenfte kwaad, uit het verwaarloozen der tandkryging, is de ongelykheid of onregelmaatige ftand der *Tanden*, welke gebeurt als de Melk-tanden door de opvolgende worden uitgeftooten, niet zonder vooraf zulk een fchuinen tegenftand gedaante hebben, van hen uit de nette en geregelde orde, waar in de natuur dezelve zou geplaatst hebben, te hebben uitgedreeven.

Het is bekend dat eenige van de voorfte *Tanden* vroeger koomen dan de anderen; en wy hebben te vore aangemerkt, dat de voorfte

fte Tanden by het uitkoomen veel grooter zyn dan de Melk-tanden van dezelfde plaatse, daar ten zelfden tyde de eerste en tweede kies van de eerste tandkryging grooter zyn dan die van de tweede, welken hen opvolgen. Hier van daan koomt het dat een voorste Tand van de tweede uitkomst, niet alleen moet werken tegen den genen welke onmidlyk boven hem staat, maar tegen een of beiden der naasten: en zo deeze nog niet in staat zyn van uitgestooten te worden, of te lang in gelaaten worden, zal de uitbreekende Tand of uit zynen weg gedreeven worden, of eenige wangestalte krygen, door in een al te naauwe ruimte door te koomen. Deeze, zeg ik, zyn de waare oorzaaken van oneffe, ruwe en wanschiklyke Tanden. Waren de ouders en oppassers wel onderregt van de aangelegenheid van zulk een vroeg toeverzicht als ik aanraade, ik ben wel verzekerd dat de gewoone verwaarloozing by deeze gelegenheid geen duur zou hebben, en men niet meer zo veel oneffe, kwaalyk geplaatste en wankleurige Tanden in volwasfene menschen zien zoude als tegenwoordig.

Zodanige wanstaltigheden worden ligt voorgekoomen, maar niet zo gemaklyk geneezen; want als een kind, op zyn zesde of zevende jaar, gesteld wordt onder het opzicht van iemand die behoorlyke kennis van de ontleedkunde en de natuur en voortgang van deeze tandwisseling heeft, zal hy gemaklyk kunnen zeggen welke

Tan-

Tanden men eerst te wagten hebbe; en hy zal uit het gevoel, den stand en kleur van de Melk-tanden weeten te oordeelen, ofze terstond moeten weggenomen, dan veilig nog wat ingelaaten kunnen worden. Dit kan ook zelfs van de ouders en gouvernantes met eenige zekerheid beslooten worden, op de volgende wyze.

De tweede uitkomst der Tanden geschiedt byna met een gelyken voortgang als de eerste, en uit het gene, in het eerste Deel van dit Werk, gezegd is, is gemaklyk af te leiden, welken Tanden men eerst te verwagten hebbe en op toezien moet, en welke de gemeene tusfschentyden zyn tusfschen de volgende doorbreekingen van de overigen, duurende alles zes of zeven jaaren.

Nu gebeurt het wel dat de wortels van de Melk-tanden weg en vernietigd zyn door de drukking van het onderste stelsel, lang voordien tyd van de wisseling; want als de dingen naar het gewoone beloop gaan, verwacht men dat een Melk-tand, omtrent den gewoonen tyd van uitvalling, wat losser wordt in de kas, dan een Tand wiens wortel lang is en wel gesteund wordt. Ik wil niet zeggen, dat hy op deezen tyd zeer los zal wezen, of dat zyne beweging met het oog zal kunnen gezien worden, als hy met de vingers voor- of achter-waards gestooten wordt; maar dat een naauwkeurige aanraaking zulk eene wankeling zal ontdekken,

ken, welke een lang-worteligen en vasten Tand niet eigen is.

Op deeze wyze, zeg ik, kan men weeten wanneer een Melk-tand zynen wortel verloorren heeft, wanneer hy waarfchynlyk de groei van den genen die beneden hem ftaat niet zal verhinderen, of hem een kwaade rigting doen neemen, en hoe lang het geval veilig aan de natuur kan overgelaaten worden.

Doch als men, op den gewoonen tyd van deeze tweede uitkomst der Tandten, geene losheid kan voelen, zelfs niet in de voorfte fny-tanden, welken doorgaans eerst uitvallen, is dit een teeken, dat de groei van het onderfte ftelzel niet met kragt vordert, en de vastheid van de Melk-tanden, de voortftootende magt der anderen overmeestert.

In dit geval bevordert een voorzichtige en tydige uittrekking van de Melk tanden, met behoorlyke tufchentyden, een fchielyker groei van het onderfte ftelzel, en een netten ftand van het zelve, om dat alle fchuine drukking of tegenftand weggenomen is.

Sommige menfchen die het toezicht op hunne kinderen, ten behoorlyken tyd, aan een Chirurgyn-tandmeester hebben aanvertrouwd, en het nut, welk zy 'er van verwacht hadden, niet hebben gezien, zullen hier tegen inbrengen, dat de uittrekking van de Melktanden en alle zorgvuldigheid van een Tand-meester van gering belang is. Het is hierom nodig aante-
mer-

merken, dat het gebrek van een goeden uitkomst niet moet toegeschreeven worden aan de algemeene onvermogenheid der konst, maar aan de beschroomdheid van den konstenaar, of zyne onkunde van het gene op bladz. II. gezegd is. Een ding waar op men voor deezen tyd noit behoorlyke acht heeft gegeven, of zelfs door eenigen Schryver of Praktizyn, zo veel ik weet, van gesproken is.

Indien het gene ik by die gelegenheid gezegd hebbe, voor waarheid wordt gehouden, is het klaar dat de gemeene handelwyze, van een enkelen Melk-tand uit te trekken, om ruimte te maaken voor den jongen Tand onder hem, niet genoeg is tot verzekering van een goeden uitslag: want, wyl de voortanden van de tweede voortkooming, wegens derzelver meerdere grootte, zich moeten en inderdaad uitbreiden naar de Kiezen, is het, om de vrye en regelmaatige groei van een voorsten sny-Tand te bevorderen, volstrekt noodzaaklyk, niet alleen den Melk-sny-tand, welke boven hem staat, maar ook den zydelyken sny-Tand, welke ten deele boven hem staat, weg te neemen, en zo vervolgens met de overigen. Ik zegge, waar men dit wel in acht neemt, zal de Lyder of Tand-meester nooit misfen wel te slaagen.

Hier omtrent is echter groote omzichtigheid nodig; want men moet begrypen, dat de beginzel-deelen van een tweede stelzel, in
som-

sommige gevallen, door voorgaande ongesteldheden vernield zyn; en dan is het beter de Melk tanden te laten blyven, welken somtyds tot een hoogen ouderdom duuren, dan den Lyder van zulk een waardig sieraad te berooven.

Zodanige gevallen zyn ondertusfchen zeldzaam, gemeenlyk strekt zich die niet verder uit dan tot één Tand, en kan den bekwaamen Tand-meester niet ligt in eenigen misflag doen vallen; want de eerste Tand uitgetrokken zynde, toont door den staat van zyne zenuw en wortel, of 'er een ander onder is dan niet; en zo de leere van een derde stelzel van *stamina* eenige waarheid heeft, geeft dit de beste gelegenheid voor dezelve, om tot rypheid te koomen.

Wanneer de Melk-tanden omtrent het zesde of zevende jaar, na gelyk en wel gestaan te hebben, onregelmatig en scheef beginnen te staan, is het baarblyklyk, dat het volgende stelzel hunne wortels niet op stoot in een regte rigting, en dat zulk een schuine werking en tegenstand, het nieuw stelzel waarschyndlyk ongeregeld zal doen voortkoomen, gelyk die reeds in de gewrogte ongelykheid zichtbaar is.

Zo dra dit bemerkt wordt, het zy in het vyfde of in het agtste, of eenig tusfchenlopend jaar, moet ieder Melk-tand, welke zo van zyn natuurlyken stand afwykt, terstond worden

den uitgetrokken, op dat de jonge Tand beneden niet langer scheef gedrongen worde, maar vry in behoorlyken stand kan uitkoomen.

In het uittrekken van deeze Tand en moet men vooral gebruik maaken van behoorlyke werktuigen, en ze met omzichtigheid aanzetten, als de eenige veiligheid om de wortel en den rand van de kas niet te breeken, het tandvleesch niet te scheuren of te pletteren; want eenige misflag hier in brengt den jongen uitkoomenden Tand in gevaar, welke ligt ontsteld of vernield kan worden door ontsteeking, of etterige stoffe in de tandkas en de omvangende vliezen gevallen.

Op deeze wyze kunnen wy in vroege jaaren bewaard worden voor het gemis van Tand en, dubbele ryen, overtollige Tand en, welken of schuin tegen de lippen, naar buiten, of naar binnen tegen de tong staan, en hier door zweeren en gestadige ongemaklykheid en mismaaktheid veroorzaaken. Dus kunnen wy, in 't algemeen behoed worden voor ongestelde, afzichtige en miskleurige Tand en; want deeze zyn gevolgen van ontsteekingen, verzweeringen, drukking en verstopping, welke wy nu geleerd hebben voor te koomen. En eindelyk beletten wy hier door dat gebrek van gelykheid en regelmaatigheid der Tand en, welk het aangezicht niet alleen zyn grootste sieraad beneemt, maar ook aanleiding geeft tot wankleurige kalk-groeiing, en menigvuldige kwaalen.

VIER.

VIERDE HOOFDSTUK.

VAN DEN ONGEREDELDEN STAND DER
TANDEN, EN DE HERSTELLING DER-
ZELVEN DOOR BINDING.

De onregelmaatigheden der Tand-
den menigvuldig gezien, waar geene van
de gemelde voorzorgen zyn in acht genomen,
en de tweede zo wel als de eerste uitkomst der
Tanden verwaarloosd is, als een ding van geen
belang. Dikwils is het hierom nodig door *konst*
te verbeteren, wat in 't begin gemaklyk hadt
konnen voorgekoomen worden.

Kwaalyk staande Tand-
den wederom in een
goede orde te brengen in alle tyden van leven,
wordt in openbare bekendmaakingen, alle da-
gen, met de grootste verzekering beloofd, door
veelen die zich voor Tand-meesters uitgee-
ven; en ik vreeze dat veele menschen zulke
aankondigingen gelooven, en iemand als een
onweetenden veroordeelen, die staande zou
willen houden dat het onmooglyk ware. Ik
zal evenwel vry uit bekennen, dat ik deeze
vernuftige praktyk, in *volwasfe menschen*, nimmer
ondernomen hebbe of wil onderneemen, om
redenen welke ik zal geeven, na dat ik eerst
de verscheide manieren van het te doen zal
aangewezen hebben.

De eerste is een goud-draat of zyden koordje

aan beide zyden van den naasten Tand te brengen, op zulk een' wyze dat ze drukken op dien welke eenigzins buiten den regel staat, in eene rigting welke kan dienen om hem regt te doen staan.

De tweede is, een dun veerkragtig gouden plaatje, van breedte als een horologie-veer, vast te maaken aan die zyde van den Tand, welke meest van de regte lyn afwykt, en de einden van het zelve vast te maaken aan de Tand en van elke zyde, zo dat de bogt van de veer den scheef staanden Tand te rug in zyn' plaats drukke. Deeze manier kan te werk gesteld worden waar een of meer Tand en naar binnen wyken, zo wel als waar zy naar buiten overhellen.

De volgende wyze is niet zo gemaklyk, en bestaat in de Tand en wederom in hunnen stand te wrikken door een kromme tang, en 'er dan een draad om te doen.

De laatste is, hen in orde te vyl en.

In de jaaren van volwasfenheid weet men, dat de Tand en zo diep en vast staan in de zelfstandigheid van het kaakbeen, dat 'er veel kragt nodig zou wezen om dezelve uit hunne plaats te wringen, en dat geender beenderen, in zulk een tyd, een zachte drukking zal involgen, gelyk de teedere groeiende beenderen van kinderen zullen doen. En hoe is het mooglyk, zonder toegeev ing van de beenige zyden der kassen, of de steen-harde zelfstandigheid der Tand en,
een

een Tand welke naar buiten over staat, of naar binnen overhelt, wederom regt te doen worden? Ondersteld zynde dat het doenlyk ware; indien de buigzaame beenderen van kinderen een langen tyd vereischen tot zulke veranderingen, hoe veel tyd zal hier toe dan wel nodig zyn? hoe sterk zal de drukking niet moeten wezen? wie zou zulk eene ongemaklykheid zo lang kunnen verdraagen? Als men de waarheid zal zeggen, zulke stellingen zyn inbeeldingen en raaken de praktyk niet; en dergelyke beloften zyn gegrond op onkunde, of worden voorgegeeven om te bedriegen.

Dezelfde aanmerkingen moeten ook gepast worden op de tweede manier, of zulken, die zich beroemen een veerkragtig plaatje met goed gevolg gebruikt te hebben.

Wat de derde belangt, deeze is een' behandelings waar tegen het niet nodig is zich te verzetten: want men kan niet denken dat een bejaard mensch zich zo ligt iet zal laten diets maaken, of de pyn zo weinig ontzien, van zich aan die proeve over te geeven. Ondersteld zynde dat het anders ware, het is bekend dat een Tand, in een volwasfen mensch, geen merklyke verandering van stand kan ondergaan, zonder uit de kas opgeheeven te worden; zo dat, als de Operateur hem in een regte lyn brengt, hem te gelyk te hoog ophigt; hy vernielt zyne vastigheid, stelt hem bloot voor losheid, pyn, bederving, en maakt hem on-

bekwaam om de gewoone drukking onder het kaauwen te kunnen verdraagen, een kwaad grooter dan het geheel verlies van een Tand.

Aangaande het vylen der Tand en tot een behoorlyke gedaante, grootte en stand; ik weet dat het alle dagen gedaan wordt, en zal 'er breeder van spreken, na dat ik eerst eenige gevallen heb opgegeeven, waar in de herstelling der Tand met veiligheid kan gedaan worden, en welken tot een voorwendzel strekken van de vergrootte berigten en ongelooflyke voor geevingen van zulken, die belooften allen tyde te zullen slaagen.

Tusfchen het zevende en twaalfde jaar, terwyl de Tand en nog groeijen, en de kassen nog in ftaat zyn van langzaamerhand eenige drukking in te volgen; als dan het fcherpe van een Tand buiten zyn behoorlyke rigting ftaat, kan hy dikwils te regt gebragt worden, mids de Lyder een band, als boven befchreeven, wil verdraagen en 'er langen tyd mede aanhouden, en by gelegenheid wat vaster aangehaald laaten worden; mids nog, dat de afwyking van den Tand uit deszelfs natuurlyken stand niet zeer groot zy, en de drukking niet alleen gefchiede op de twee naaste Tand en; want ze moet altyd verdeeld worden door eenige flingeringen van het draat, of koord, over eenigen die verder afstaan. Het gebruik van een veerplaatje is ongemaklyker voor den Lyder, en niet beter dan deeze wyze, en de werking met

in-

instrumenten, om de Tandeneenstoets in hunnen stand te wringen, is in allen leeftyd zeer gevaarlyk; want dit zal dezelve veel eer losmaaken en doen uitvallen, dan geregeldheid en schoonheid geeven.

V. H O O F D S T U K.

HET GEBRUIK EN MISBRUIK VAN HET VYLEN, OM DE ONGELYKHEDEN DER TANDEN WEG TE NEEMEN.

Veele gevallen zyn 'er waar in het vylen der Tandene goed, veilig is en het sieraad bevordert; doch niets kan verderflyker zyn, dan zo als het gemeenlyk gedaan wordt.

Wyl men niet kan stellen dat iemand zo weinig eerlykheid en schaamte heeft, van zynen Lyder, geduurende zyn leven aan pyn en ongemak bloot te stellen, alleen om een geringe belooning, moet men het vylen der Tandene, zonder onderscheid, 't welk tegenwoordig zo gemeen is, alleen toeschryven aan de onkunde, en hopen dat het beteugeld zal worden door het onderwerp in een klaar ligt te stellen, en net aan te wyzen waar het met veiligheid mag en niet mag gedaan worden.

I. In bejaarde menschen kunnen de Tandene tot behoorlyken stand gevyld worden zonder eenig ongemak; want de zenuwen zyn dood,

de Tand en kunnen van de bewerking geen pyn gevoelen, ook naderhand niet van koude, zuur, of suikergebak, ook krygen ze zo ligt geen bederf of verdorring.

2. Als een Tand te hoog opgereezen is, en de overigen verhinderd op malkander te koomen, of alleen alle drukking moet verdraagen, welke over het geheele stelzel moest verdeeld worden, is het vylen in allerhanden ouderdom noodzaaklyk, om eenig erger kwaad voor te koomen.

3. Het vylen is ook noodzaaklyk tot het wegneemen van eenige scherpe punten, door een verbreking of op eenige andere wyze veroorzaakt, welken de lippen en tong steeken en kwetzen; want in dit geval is het beenig gedeelte van den Tand reeds bloot; en het afneemen van de scherpe uitsteekzels kan niet maaken dat hy ligter bederf of pyn krygt, dan anderszins zou geschieden.

4. Als een Tand met de punt schuin staat tegen de tong of de lippen, gelyk dikwils gebeurt, door de tegenstand der Melk-tanden, moet het scherpe noodzaaklyk rond gevyld worden, om de kwetzing der zachte deelen voor te koomen.

5. Als de sneede van de Voor-tanden ongemeen scherp en dun is, en ligt kan splinteren, is het best dezelve wat af te vylen, om 'er een stomper en duurzaamer sneede aan te geeven.

6. Ook is het vylen nuttig om het beenbederf weg te neemen, een Tand bekwaam te maaken om 'er een nieuwe kroon op te zetten, en in eenige dergelyke gevallen, waar van in het tweede Deel van dit Werk gesproken is.

7. Als de Tand onregelmatig staan, en te breed zyn om regt gebragt te worden, mag men ze tusfchen beiden wat afvylen, om de breedte te verminderen tot een zekere mate; doch dan moet men wel zorge draagen het verglaasd niet geheel weg te neemen, gelyk by zulke gelegenheden al te dikwils geschiedt.

Als iemant geen gevoel en geen ander gebruik van zyne Tand en heeft, dan tot fieraad van het aangezicht, zou ik het gebruik van de vyl aan deeze gevallen alleen niet bepaalen. Maar wyl de meeste menschen, van de kindsheid af tot den middenbaaren ouderdom, onverdraaglyke pyn voelen, zo dra de vyl de beenige zelfstandigheid raakt; en deeze pyn dikwils zal weeromkoomen, om dat elke volgende oppervlakte van de beenige zelfstandigheid eenigen tyd nodig heeft om te verdorren, en een gedeelte van haare gevoeligheid te verliezen, eer ze de vyling beneden zekere diepte kan verdraagen; om dat ook het verglaasd, eens weggenomen, niet hergroeit; dat een Tand in deezen naakten staat, lang van pyn aangedaan wordt door de geringste indrukzelen van koude, zuure dingen of banket enz. dat hy fchielyk verflyt, en zeer ligt verdroogt; kan ik aan

de gemeene manier, van zonder onderscheid te vylen, myne toestemming niet geeven; ik meene dat het bepaald moet worden aan de gevallen boven aangewezen, want in zodanigen denk ik dat het alleen te pas koomt.

Hierom weigere ik zo dikwils deeze bewerking tot sieraad te doen aan myne Lyders, en heb jonge menschen, die ligtgeloovig het oor geleend hadden aan zodanige bekendmakingen en beloften, geraaden, een veiligen en waardigen staat niet te verruilen voor zulk een pynlyk, gevaarlyk en kortduurend sieraad: want gebreklyk staande of onregelmaatige Tandén kunnen gezond en zonder pyn duuren tot den hoogsten ouderdom, en de mismaaktheid is in 't algemeen niet zeer groot, midsze zuiver, wit en glad gehouden worden.

De oplettendheden welken in het vylen moeten waargenomen worden, en de behandeling om uitwykende Tandén wederom met het stelsel gelyk te maaken, zo dat de bovenste en onderste ry malkander raaken, als de kaaken tot malkander gebragt worden, zal ik tegenwoordig niet aanroeren; want ik heb dit Werk niet willen doen uitdijen door beschryvingen welken alleen verstaan kunnen worden door Operateurs, die het werktuiglyke van deeze konst moeten leeren door ondervinding en niet uit schriften. Ik zal dit Hoofdstuk echter niet besluiten zonder aan te merken dat de luiden van dit land, die over de Tandén prak-

tizeeren, niet zo ruimschootig zyn in hunne beloften, of zo gereed tot knypen en vylen, als de *Snoesbaanen*, die *onzen halve* het vaste land verlaaten, en in een verhevener kreits omzwerven, zich beroemende *Graaven* en *Markiezen* gediend te hebben, in den staat van *kamerdienaars*, en de kunst van het vylen in *twintig provincien* te hebben zien praktizeeren.

ZESDE HOOFDSTUK.

HOE DE TANDEN WIT EN GLAD TE HOUDEN.

De voortkomst en het samenstel van kalkagtige en andere stoffen, welken de Tandden een kwaaden kleur doen krygen, de heldere gladheid van het verglaasd vernielen, en de kwaalen, welken lang verwaarloosde klagten hier over na zich sleepen, te gelyk met de wyze van genezing hebben wy in het tweede Deel van dit Werk breedvoerig genoeg overwogen: maar de behandeling tot voorkoming en al wat de schoonheid der Tandden betreft, tot hier toe uitgesteld.

De behandelingen om de Tandden wit te houden, dezelve te bewaaren voor kalkagtige aangroeiingen of wankleurend beslag, zyn in deeze stad veelerlei, en schynen alleen ooreentekoomen, in alle zeer verderflyk te zyn, zo alsze nu gedaan worden, behalven alleen

wanneer de kalkagtige stoffe door een instrument wordt weggenomen; want ze werken alle regtstreeks om het verglaasd te vernielen, het zy door *werklyke verbryzeling of scheikundige verknagging*.

Die van de eerste soort, 't zyze verkocht worden onder den naam van een poeder of likking, wit of donker, of, door byvoegzelen, op eenige andere wyze gekleurd, zyn altyd samengesteld uit Puimsteen, Amaril of eenig ander snydend poeder. De laatste soort, hoe ook gekleurd, met Sanguis draconis, Cochenille, wortel van Osse-tong of andere drogery; en hoe ook van smaak veranderd door geestryke, gekamferde en andere vermengingen, zyn altyd gemaakt uit *mineraale zuren*, voornaamelyk vitriolieke; en schoonze, met *zedigheid* tinctuuren enz. genoemd worden, zy zyn inderdaad kragtige ontbindvogten, om het verglaasd week te maaken en te vernielen.

Dat de poeders welken gewoonlyk verkocht worden om de Tandten te zuiveren, het verglaasd benadeelen, is te bekend om beweezen te worden; doch men gelooft in 't algemeen niet dat ze zo schaadelyk zyn van te verdienen; dat 'er byzonder gewag of waarschouwing tegen gedaan worde. Ik heb het hierom niet ondienstig geoordeeld, het ding tot een proef te brengen, om te verklaaren zo naby als mooglyk is, in hoe veel tyd zy al of niet vernielende zyn.

Ik zette een gezonden en wel verglaasden Menschen-Tand in een schroef, met de verheven zyde naar boven: toen nam ik een schuier wel voorzien met een zeker Tand-poeder, met voordagt hier toe gekoft; en door schielyk met deezen schuier en het poeder te wryven, was het verglaasd van het gedeelte welk aan deeze werking was blootgesteld, in minder dan een uur, geheel weg.

Ik herhaalde deeze proeve met alle verscheide Tand-poeders welken in deeze stad verkoft worden, en bevond dezelfde uitwerking, alleen met een gering verschil in den tyd, naar de grofheid of fynheid van het poeder en de verschillende hardheid van het verglaasd.

Men weet, dat veele menschen hunne Tandden met zodanige poeders schuieren twee of driemaal in een week; als men nu stelt, dat de schuier en het poeder, in 't algemeen, op de Voortanden met kragt werken telkenmaale een vierde van een minuut, werkenze in een' maand drie minuten, of in twee jaaren twee-en-zeventig minuten; dat is te zeggen, in den tyd van twee jaaren hebben de Tandden al meer wryving geleeden, dan bevonden was genoeg te zyn, om het beste en fynste verglaasd te vernietigen.

Die maar eens in een week met poeders schuieren, vernietigen hun verglaasd in minder dan vyf of zes jaaren; en die maar nu en dan eens poeders gebruiken kan men niet doen

ge-

gelooven dat 'er hunne Tandén door befchadigd worden, wyl de vernieling te langzaam gefchiedt om gemerkt te worden.

Tegen dit alles, verwacht ik zal men inbrengen, dat het bekend is, dat het verglaasd toeneemt in dikte vande kindsheid tot volwasfenheid, alſchoon eenig gedeelte van de oorfpronglyke groei, in dien tufchentyd, zekerlyk wordt verſleeten; en wyl hier uit duidlyk blykt, dat men een' groei van herftelling moet toeftaan, dezelve dan in meerdere bejaardheid ook kan plaats hebben, en het gene door de Tandpoeders verlooren is wederom aanvullen. Men zal 'er nog kunnen byvoegen, dat alhoewel het zelden of noit herfteld worde, als het geheelénal van het been gefcheiden is, het evenwel, gelyk de *bast van boomen*, nieuwe laagen kan krygen en herfteld worden, zo lang als eenig deel van de binnenſte zelfſtandigheid beneden onbefchadigd blyft. Maar deeze geheele redenkaveling rust op onderſtelling, welke niet beweezen is, en by gevolg niet ingebragt kan worden tegen daaglykfche waarneming en gebeurte, welken ons leeren dat het verglaasd ſchielyk afflyt, zelfs onder het kaauwen, na het twintigſte of dertigſte jaar, en dat het zeer vroeg geheel verlooren wordt by zulken, die onvoorzichtig Tandpoeders gebruiken.

Sommigen, die door onbetwiftbaare voorbeelden van deeze waarheid overtuigd zyn, verbeelden zich dat dit gevaar kan vermyd worden

den door het gebruik van een doek in plaats van een schuijer. Om te zien of deeze gedagte gegrond ware dan niet, nam ik een welverglaaasde Menschen-Tand, en hem, als boven gezegd is, in een schroef vastgezet hebbende, wreef ik hem styf met een doek in Tand-poeder gestoken, een half uur; in welken tyd ik bevond dat het verglaasd geheel gesleeten was. Dezelfde proeve verscheide maalen herhaald hebbende, ontdekte ik, dat een doek het verglaasd vernietigt in de helft van den tyd, welke hier toe met den schuijer was besteed; weshalven hy, en om dat hy in de tusfschenruimten der Tandē niet kan koomen, nog vernielender is, en minder bekwaam om de kalk weg te neemen.

Nademaal ik de werking van de Tand-poeders dus heb getragt te verklaaren, en de onheilen van een gebruik zonder onderscheid aan te wyzen, is het nodig tot onderregting van myne Lezers, en tot rechtvaardiging van de menfchen, welker belang het is zodanige dingen te verkoopen, te toonen, waarze zonder gevaar gebruikt kunnen worden, en hoe ze, met behoorlyke achtneemingen, dienen kunnen tot bewaaring zo wel als fieraad der Tandē.

1. Als de Tandē een kwaaden kleur hebben door een zeer dunne korst van kalkagtige stoffe, of, door een oppervlakkig beslag van het verglaasd, kunnen de gemeene Tand-poeders gebruikt worden, tot dat die zelfstandigheid verdweenen zy; doch niet langer om geen' oorzaak altoos.

2. Na dat een dikke korst van kalk door instrumenten is weggenomen, kan eenig Tand-poe-der gebruikt worden, om de overige stoffe, welke het verglaasd wankleurig maakt en 'er nog aanzit, te doen verdwynen; doch als deeze weg is, moet 'er niet langer mede aangehouden worden.

3. Die genen, eindelyk, die hunne Tand-ten niet dikwils kunnen schuieren, by gebrek van tyd of gelegenheid, mogen wel, eens in een maand, grove Tand-poeders gebruiken, om de kalk schielyk en wel weg te neemen; om dat de onheilen welken uit een volstrekte verwaarloozing ontstaan, voornaamlyk by zulken welken een natuurlyke gesteldheid hebben van ligt kalk te krygen, in 't algemeen grooter zyn dan eenig 't welk voortgebragt kan worden door het bezuinigd gebruik van Tand-poeders.

Tinctuuren om de Tand-ten te zuiveren worden zo gemaklyk gebruikt, met zo veel goed gevolg, en strekken zo zeer ten profyte van de Tand-meesters, dat ik wenschte, zonder benadeeling der waarheid en veiligheid van de genen die ze gebruiken, ter begunstiging van dezelve te kunnen spreken, en herroepen wat ik in 't begin van dit Hoofdstuk gezegd hebbe.

De dagelyksche voorbeelden van de kwaade gevolgen, en datze uit mineraale zuuren zyn samengesteld, zyn, langen tyd, door onpartydige en bevoegde oordeelaars, als klemredenen

tegen dezelve gebruikt , doch vrugteloos ; want deeze verklaaringen zyn zo weinig geloofd , alsze kwaalyk ondersteund zyn , en zy zyn het volk niet op zulk een kragtige en algemeene wyze ter ooren gekoomen , als de listige vertoogen en bekendmaakingen van geheimventers. De zaak moet derhalve nog meer , en op een gevoeglyke en voldoende wyze , voor de meesten van onze Leezers , opgehelderd worden. Eer wy voortgaan , moeten we echter aanmerken , dat de meesten die Tinctuuren voor de Tand en het tandvleesch verkoopen , twee soorten hebben , en behoorlyk onderscheid maaken in ze te verkoopen. De eene wordt gegeven tot versterking van het tandvleesch , genezing van zweeren , voosheid , bloeding van het zelve , en stinkenden adem , hier door veroorzaakt. Deeze wordt in 't algemeen gemaakt uit onschaaadelyke famentrekende , aangename harsagtige middelen , geestryke dingen enz. en is een bekwaam vogt om mede te waschen , als het tandvleesch dit nodig heeft , ook geheel zonder nadeel te doen , het zy het dit nodig heeft dan niet. Doch de andere soort van tinctuur , welke verkocht wordt om de *Tanden wit te maaken* , enz. enz. enz. wordt in 't algemeen samengesteld uit minerale zuuren , door verscheide konststreeken aangengelgd en bedekt.

Dit is baarblyklyk uit de zuure famentrekende smaak ; uit de ruuwheid en het byzonder ge-

gevoel van de Tand en, waar aan deeze tintuuren gebruikt zyn; uit het verlies van deeze hoedanigheden en van een middefoortige natuur te worden door bymenging van een loogzout; uit de opbruizing met olie van Wynsteen, zo veel als men kan verwagten van eenig zuur zo aangengd, zoet gemaakt met geestryke dingen, en konstiglyk bedekt door Kamfer, kleurende droogerijen, enz. En eindelyk door het witmaaken der Tand en, 't welk door geen ontbindmiddel *zo spoedig* kan geschieden als een mineraal zuur. Laaten we dan de kragt en uitwerkingen van de mineraale zuren, dus gebruikt, eens onderzoeken.

Ik wierp een half dozyn gezonde en wel verglaasde Tand en in een glas met geest van Salpeter gevuld: in een kwartier uurs was de glinsterende gladheid van het verglaasd vernietigd. In zes of agt uuren was de zelfstandigheid van het verglaasd en van de beenige wortel van elken Tand tot een merkelyke diepte verteerd, en het verglaasd welk nog overig was, zo veranderd, dat het gemaklyk met de punt van een mes kon afgeschraapt en weggesneeden worden. In drie dagen waren de Tand en geheel en al versmolten.

Hier op leidde ik een gelyk getal gezonde Tand en in een glas vol geest van Salpeter, met gelyk veel water vermengd, en zette het glas by het vuur, dat het een' warmte kreeg byna als van een menschelyk lichaam. De uitwerking

king was dezelfde als in de vorige proeve, de smelting geschiedde alleen langzaamer. Het zuur van Salpeter kan derhalve, 't zy sterk of aangelengd, het verglaasd zo wel als de beenige zelfstandigheid der Tand en vernielen, al wordt het spaarzaam gebruikt, en niet gelaa- ten om lang te werken: en het is zeer klaar dat de zagtheid welke het veroorzaakt in het gedeelte van het verglaasd, welk het geen tyd gehad heeft te doen smelten, ten uiterste na- deelig is voor de gladheid en duuring van het zelve.

Het *Zuur van gemeen Zout*, op dezelfde wyze beproefd, maakt week en doet versmelten het verglaasd en de beenige zelfstandigheid van een Tand, byna even kragtig als de geest van Salpeter. En het is aanmerklyk, dat wyl het de buitenste oppervlakte tot een taaije slym doet smelten, de inwendige deelen tot vry wat diepte miskleurig, en in een half doorschynen- de hoornagtige zelfstandigheid veranderd zyn geworden. Mischien koomt de kwaade kleur der Tand en, zo merklyk in zeevaarende perfoo- nen, hier van daan, wyl zy van gezoute spy- zen leeven, en hun bloed gezegd wordt met zee. of Ammoniak-zout belaaden te zyn.

Ik heb ook verscheide gezonde Tand en op dezelfde wyze behandeld met het *Vitrioliek Zuur*, en dezelve na eenige uren zeer wit bevonden; doch de verglaasde of beenige dee- len scheenen niet versmolten, als wanneer ik

het Zuur van Salpeter of gemeen Zout had gebruikt. Ik lietze drie of vier dagen liggen, en ook toen was de verfmelting niet van veel belang; doch het verglaasd was ruuw en zo verre van famenstelling veranderd, dat ik het gemaklyk met een mes kon schraapen: de kleur was ook, in plaats van by de tanden half doorzichtig te weezen, een dood wit als kryt.

Ik beproefde het zelfde Zuur op verschillende wyze aangelengd, en bevond dat het even kragtig en op dezelfde wyze werkte als het met zesmaal zo veel water was vermengd, als on-aangelengd. Het blykt, derhalve, dat het kragtiger is om de Tandens wit te maaken dan anderen, dat het dezelve niet zo spoedig vernielt, en, met reden, verkoozen wordt van luiden die tinctuuren verkoopen om de Tandens wit te maaken, als het minst schaadelyke van de mineraale zuuren.

Doch al werkt het langzaam, de vernieling welke het aanbrengt, is niet te min zeker. Wanneer de Tandens eens hunne gladheid verloren hebben, koomt 'er geduurig Kalk, en het zuur moet gestadig herhaald worden; en eenige maanden met het Vitriool-zuur doen het zelfde welk eenige dagen zullen doen met dat van Salpeter of gemeen Zout.

Ik voorzie wel dat zy die tinctuuren tot zuivering der Tandens aanpryzen, deze redenen zullen tragten te wederleggen, door te zeggen datze alleen gebruikt worden waar de Kalk het
ver-

verglaasd bedekt en beschermt, of datze zo aangengelgd zyn, dat ze het zelve niet kunnen aandoen. Maar het is bekend, dat de sneeden der Tandén zelden met Kalk bedekt worden, zelfs in zulken welker Tandén veel Kalk naby het tandvleesch hebben; weshalven het bloote verglaasd, op die plaatsén ook zal te lyden hebben, terwyl de Kalk op anderen langzaam versmelt: en het behoeft geen bewys, dat wyl de olie van Vitriool met zes deelen water het verglaasd, in drie dagen, zichtbaar kan aangrypen, zy het zelve, in eenige weinige jaaren, geheel kan vernielen, al ware ze schoon nog merklyk meer verslapt.

Zeker, het is van gering belang, van de aanlenging te spreken, om de waarheid te ontwyken; want als het Vitriool-zuur dermaate verslapt is, dat 'er het verglaasd in merklyken tyd niet van te lyden hebbe, zal het ook even onvermogend zyn om de Kalk te verteeren, gelyk ik door herhaalde proeven ondervonden hebbe: het scherpste Vitriool-zuur welk op deeze wyze kan gebruikt worden, zal de Tandén zo weinig nadeel doen als het zwakste, om dat het niet behoeft lang gebruikt te worden; en zo het verglaasd twintigmaal minder versmeltbaar is dan de Kalk, zal by elke twintig deelen van de Kalk, een gedeelte van het verglaasd, welk blootgesteld is, vernield worden, het zy de tinctuur welke men gebruikt sterk of slap is, in een minuut of in een jaar.

Gemerkt dat een van de berugstte tinctuuren tot witmaaking der Tandén, eenige aarde op den bodem laat vallen, als 'er eenig loogzoutig vogt bygedaan wordt; onderstel ik dat men zal inbrengen, tot verdediging van dezelve, dat het Vitriool-zuur in een middebaare of aluinagtige staat is, en derhalve niet als een schaadelyk versmelt-middel kan werken.

Is het niet meer een smelt-middel, hoe doet het dan de aardagtige Kalk-groeijingen van de Tandén versmelten? Kan het deezen vernielen, waarom niet de aarde van het verglaasd ook, gelyk gewoonlyk, en naar maate van het ontbindend vermogen? Stel eens wy moesten toegeeven, dat de meeste tinctuuren om de Tandén wit te maaken, waren samengesteld uit Aluin-water en geestryke dingen, want de droogerijen welken 'er eenige geur en kleur aan geeven doen niets ter zaake, zal dit bewyzen datze onschaadelyk zyn? In geenén deele.

Gesmolten Aluin met eenige *spiritus* vermengd, laat een groot deel van zyne aarde vallen: het zuur dus op zich zelf gelaaten, vereenigt zich niet zeer vast met de *spiritus*, en grypt ten eerste eenig aardagtig lichaam aan, waar mede het eenige gemeenschap heeft. Aluin-water, gevolgelyk, en geestryke vogten, hoe gekleurd of welriekend gemaakt, verschaffen een vogt zo schaadelyk voor de Tandén, als een mengzel van olie van Vitriool met
geest-

geestryke dingen, als bevattende een gelyke maate van ontbloot zuur.

Behalve de uitwerkingen van dit zuur als een smelt-middel der aardagtige deelen van het verglaasd, is 'er nog een andere omstandigheid welke nog gewigtiger en betoogbaarer is aangaande de schaadelyke uitwerkingen. Ik bemerk, dat het verglaasd van de Tand en berst en afsplintert by de genen die zuure tinctuuren gebruiken, en dus geheel verlooren wordt, lang eer het zuur tyd gehad heeft om het zelve, tot een merklyke diepte, te verknaagen: Ware het voor mynen staat niet onbehoorlyk naamen te melden, ik zou hier van een menigte voorbeelden kunnen opgeeven.

Niet tegenstaande de dagelyksche ondervindingen deezer uitwerking van het Vitrioliek zuur, welken my in de praktyk voorkwamen, moet ik bekennen, altyd van gedagte geweest te zyn, dat de splintering en vergruizing van het verglaasd aan andere oorzaaken moest toegeschreeven worden, zelfs in de zulken die zuure tinctuuren gebruiken; tot dat de volgende proeve my leerde, hoe gemaklyk zyne hardheid en maakzel kan vernield worden, zonder eenig *zichtbaar verlies van zelfstandigheid*.

Als men een Tand legt op een gloeienden vuurwroeter, en hem houdt boven een stuk schoon papier, zal het verglaasd 'er schielyk in kleine brokjes met eenig gekraak afvallen. Maar als het langzaam heet gemaakt en naby het hee-

te gedeelte van het yzer gebragt wordt, tot dat het beenig gedeelte van den Tand begint te rooken en zwart te worden, kraakt en brokkelt het verglaasd niet zo ligt als in het voorgaande geval; en door een' menigte proeven kan het van het verdroogde been geheel afgescheiden worden in de gedaante van een kapje: het behoudt zyne gedaante en grootte, maar de gladheid is weg; zyn half doorzichtig wit is veranderd in een kryt-wit met eenig grys vermengd, veroorzaakt door den olieagtigen rook van het been; en in plaats van een keiagtige hardheid, breekt het tusfchen de vingers, en kan gemaklyk met een mes geschraapt worden.

Het beginzel, derhalve, welk den samenhang geeft aan het verglaasd, wordt 'er ligt uit verdreeven, is een zeer klein, ja, onzichtbaar gedeelte van het geheel, waar op een Vitrioliek zuur zo wel als een geringe hette kan werken. Wierden deeze proeven verder vervolgd, misfchien zou het blyken, dat de zuuren van Salpeter en gemeen Zout werken op de aardagtige en alle de deelen van het verglaasd, terwyl de Vitriolieke voornaamelyk het vasthegtend beginzel, en de *aardagtige* deelen langzaam aangrypen.

Doch de gevaarlyke eigenschap van zuure tinctuuren om de Tand en wit te maaken, fchynt zich niet te bepaalen aan een enkele werking op het verglaasd en de beenige zelfftandigheid.

Want

Want in menschen die dezelve lang gebruikt hebben, heb ik doorgaans het verband tuschen de Tand en het tandvleesch zeer bedorven gezien, en somtyds wel geheel vernield, zo dat het knaagend vogt gemaklyk in de kassen kon vallen. Ik zal niet zeggen, dat dit aan de tinctuuren alleen was toe te schryven; maar ik ben wel verzekerd, dat zodanige tinctuuren by uitstek schaadelyk zyn, waar een kwaade gesteldheid van het tandvleesch gelegenheid geeft van in de kassen te kunnen vallen, of de Tand beneden het verglaasde gedeelte aan te grypen.

Laaten wy nu voortgaan om te leeren hoe de schoonheid der Tand bewaard kan worden, van de kindsheid af tot den ouderdom toe, door een toezicht en behandeling, welke vry is van alle de gevaaren van poeders, likkingen en tinctuuren.

Zo dra de tweede Tand te voorschyn koomen, moeten de ouders en gouvernanten zorg draagen, dat de kinderen alle ochtenden hunne Tand waschen met gemeen water en een bekwaame Tand-schuijer; en na den eten moet men hen gewennen den mond te zuiveren, en de Tand te wryven met hunne vingers, wanneer men niet wel een schuijer kan gebruiken. Die deeze onderregting op den duur volgen, kunnen gerust wezen voor altoos bevryd te zullen zyn van kalkgroeiing, rottig beslag, oppervlakkige wankleurigheid,

week tandvleesch , van pyn en losheid der Tand en welken uit deeze oorzaaken ontstaan.

Ik weet , het is een zeer gemeen gevoelen , dat de schuijers nadeelig zyn voor het tandvleesch ; en de eenige reden welke men hier van geeft , is , dat de schuijering het tandvleesch doet bloeden , hetzelve derhalve schynt te kwetzen , en het verband met de Tand en te vernielen. Het is waar , de schuijering van het tandvleesch zal dit in 't begin doen by zulken die het niet gewoon zyn , en welker tandvleesch week en voos is. Doch waar men het gestadig doet , maakt het , in plaats van te beschadigen , een heilzaame prikkeling , vervult de vaten , verlengt de vezelen , en geeft een vastheid aan het tandvleesch , welke zeer veel doet tot de welgesteldheid en duurzaamheid der Tand en : men doe hier by , dat de overblyfsels der spyze , of het beslag der Tand en op geen andere wyze zo bekwaam kunnen weggeveegd worden. Men vindt 'er die het vezelig eind van de bereide Heems - wortel , welke in de winkels , onder den naam van Draaken bloed , verkocht wordt , beter houden ; doch hy is op verre na niet zo goed als een schuijer , om dat hy niet zo wel tusschen de Tand en in kan koomen , ligt eenige afgebroke vezelingen tusschen de Tand en laat zitten , niet goed is op den duur , en voornaamelyk , om dat hy werkt als een doek , welken wy getoond hebben nadeelig te zyn.

Als de Tand en in 't begin verwaarloosd zyn, en reeds kalkagtige stoffe aan dezelve vast zit, moetenze, na dat men de Kalk door instrumenten heeft afgenomen, gelyk te voren gezegd is, eenigen tyd gewreeven worden met een fyn schelp-poeder, hoedanig ik gewoon ben aan te raaden, om alle overgebleeven stoffe, welke miskleurigheid maakt, te doen verdwynen. Als nu het verglaasd wel zuiver, wit en glad is, moet het poeder nu en dan nog eens gebruikt worden, en de kleur en gladheid zullen kunnen behouden worden door gestadige schuijering en wasfching.

Dikwils is het verglaasd zelf door zyn geheele zelfstandigheid miskleurig, zo dat het wegneemen van de Kalk 'er geen goede kleur aan kan geeven. In zulk een geval houdt de Lyder aan, als hy geen goed raadsman heeft, met het gebruik van de poeders en tinctuuren, tot dat het verglaasd vernield zy; of hy begeeft zich naar een onweetenden Operateur, die denkende dat het werk niet geeindigd is, of hy zyn loon verdiend heeft, voor dat de Tand wit zyn, zyn scherpe poeders en vylen gebruikt, tot dat het verglaasd geheel vernietigd zy, en hy de naakte Tand aan een reeks van ongemakken blootstelt.

Nademaal ik, boven, het gebruik van instrumenten, om de Kalk weg te neemen, heb aangepreezen meer dan eenige andere wyze van doen, is het noodzaaklyk dit in een behoorlyk

licht te stellen, en een zeer ongegrond vooroordeel van 't Gemeen uit den weg te ruimen.

Men verbeeldt zich in 't algemeen, dat het veiliger en gemaklyker is, de Kalk door middel van Tand-poeders, likkingen en tinctuuren te doen vergaan, dan door staalen gereedschappen weg te neemen. Hierop behoeft alleen geantwoord te worden, dat het verglaasd van de Tandten zo hard is als het hardste staal, en de scherpte van een staalen instrument schuin over het zelve glydende, 'er niet meer kwaad aan kan doen dan de sneede van een mes, op gelyke wyze, iet van een glas kan afschraapen. Maar dat vernielende poeders, welken het hardste staal snyden, of vogten door de Scheikunde bereid, het verglaasd kunnen vernietigen, is baarblyklyk door de reden en daaglyksche ondervinding.

Het onderscheid welk ik maake tusfchen zagte schelp-poeders, en die ruuwen, van amaril en puimsteen samengesteld welken doorgaans verkocht worden, is zeer gegrond; want de eersten maaken het verglaasd glad, zonder het te vernielen, na dat de kalkagtige stoffe is weggenomen; maar de laatsten vernielen het fchielyk, en laten een ruuwe en oneffen oppervlakte na, welke aanleiding geeft tot nieuwe groei en aankleeving van dezelfde stoffe.

 ZEVENDE HOOFDSTUK.

VAN ZUUREN UIT GEWASSEN, BANKET, GE-
WELDIGE POGINGEN, HET STOOKEN
DER TANDEN EN HET ROOKEN VAN
TABAK, ENZ.

Dewyl ik van de mineraale zuuren gehandeld, en het onmatig gebruik der zelve heb gepoogd tegen te gaan, oordeele ik het nodig ook iet te zeggen van de Zuuren uit Gewassen en de Suiker; om dat 'er, in de voorgaande Deelen van dit Werk, dikwils van gesproken is als nadeelig voor de Tand en in sommige ongesteldheden, indien niet ook in hun gezonden staat.

Uit proeven op Menschen-Tanden genomen blijkt niet, dat zuuren uit gewassen kragtige smelt-middelen van het verglaasd zyn; wyl men echter weet dat zy op kalkagtige aarden werken, en bevonden worden de beenderen en eijer-schaalen week te maaken, en ligt te kunnen doordringen tot de naakte beenige kalkagtige deelen der Tand en beneden het verglaasd, meene ik, zullen ze uit deeze beginzels de Tand en ligt konnen benadeelen; daarenboven de ruuwheid, stompheid der Tand en en de pijn welken zy verwekken, gevoegd by de dagelyksche waarneming van de vernielende uitwerkingen, bewyzen duidlyk, dat zy het doen. Hierom hebben de bewooners van de West-Indische

sche eilanden en andere zuidelyke landen, waar veel zuure vogten en vrugten gebruikt worden, zelden goede Tanden.

Wat het suiker-gebak belangt, het is niet gemaklyk te zeggen hoe het op de Tanden werkt, schoon het onaangenaam gevoel door het zelve verwekt, en de menigvuldige onder-vinding bewyzen, dat het indedaad benadeelend is.

De Scheikundigen zeggen, dat nademaal zuuren uit Gewassen de Tanden bederven, de suiker het zelfde kan doen, om dat hy een zuur is onder olie bedekt, welke hy ligt kan verlaaten, om zich met de kalkagtige aarde der Tanden te vereenigen. Zy voegen 'er by, dat veel zagte vogten harde lichaamen doen smelten; de Kwik ontbindt het Goud, olie zwavel, de zagtste zuuren doen metaalen en steenen smelten, water zout, of wynsteenige droessem van wyn; en gesmolten suiker, welke door een geringe warmte schielyk in een zuur vogt verandert, kan zeer wel ondersteld worden in staat te zyn om de aardagtige steun der Tanden te doen smelten en vernietigen.

Het zy dit waar zy dan niet; het zy de suiker werkt door de beenige vezelen week te maaken of te verknaagen, of, naar de gedagten van anderen, door de Zenuwen te beledigen en inwendige ongesteldheden aan te brengen, of anders, door de samenhegting van het tandvleesch te beschadigen, het is zeker dat gesuiker-
ker-

kerde kost of drank de Tanden aandoenlyk maaken van pyn, door ligte indrukzelen van koude of kaauwing, en dat die het meeste suiker-gebak eeten ook de meeste ongesteldheden en kwaade Tanden hebben. De boeren en gemeene luiden hebben hier van minder ongemak *dan aanzienlyken en ryken*, die veel nageregten eeten; en my is met geloofwaardigheid verzekerd, dat de menschen in de Nederlanden, waar suiker, thee en koffy in overmaat gebruikt worden, zelfs heel vroeg slegte Tanden hebben. Het is derhalve best, zodanige dingen spaarzaam te gebruiken, en na het gebruik altyd de Tanden te waschen.

Het kraaken van nooten is dikwils nadeelig aan de Tanden, door het verglaasd te verbreeken; en zo is ook de gewoonte van sommige meisjes, die onder het naaijen een draad met haare Tanden afbyten, om de moeite niet te doen van een schaar op te neemen.

De gewoonte van jongens om gewigten op te heffen met de Tanden; of, een tafel of stoel in den mond te draagen, is zo gevaarlyk als verkeerd, en moet door geen verstandig mensch gevolgd worden.

Wat de gestadige gewoonte van de Tanden te stookten belangt, ik ben van gevoelen, dat het een zeer kwaade manier van doen is. Want alle Tand-stookers, inzonderheid die van metaal of hout gemaakt zyn, vernielen, door zo dikwils tusfchen de Tanden ingevoerd te worden,

den, het tandvleesch, verwyden de tusschenruimten der Tandén, zo dat 'er meer gelegenheid gegeven wordt voor de spyze om 'er tusschen te raaken, en maaken dus het stookén der Tandén van dag tot dag noodzaaklyker.

By die zich door een lange gewoonte hier van niet kunnen onthouden, doen de Tandstookers van pennen of van den spaanschen distel gemaakt, minder nadeel aan het tandvleesch dan anderen. Maar die de veiligste en beste wyze willen volgen, raade ik, het gebruik van een regte Tandschuier, welke de borstels aan het eind heeft, byna als een schilders penseel. Zulk een schuier, als hy wel gemaakt is van korte styve borstels, neemt oogenbliklyk weg al wat van de spyzen tusschen de Tandén is blyven zitten, en maakt, in plaats van het tandvleesch te beschadigen of los te wringen, een heilzaame prikkeling, gelyk wy bovengesegd hebben, om de groei en vasthegting van het zelve te bevoordeelen.

In menschen die gestadig Tabak rooken merke ik, dat het verglaasd van de Voor-tandén veele scheuren heeft, welken voornaamlyk van het scherpe naar beneden loopen: dit doet my besluiten, dat het rooken kwaad is voor de Tandén, schoon het dienstig bevonden wordt in zinkingen, wegens de ontlasting welke het maakt, en de verdoovende kragt. Doch dit gevoelen zy gegrond of niet, zeker is, het dat
het

het verglaasd, by de genen die de pyp tusfchen de Tandén houden, in dat gedeelte, door den tyd, merklyk verlooren wordt, door die gestadige wryving.

AGTSTE HOOFDSTUK.

VAN HET TOEZICHT OP EN DE BEHANDELING DER TANDEN IN DEN OUDERDOM, VAN KONST-TANDEN EN KONST-TANDVLEESCH.

De gebreken der kaaken, welken doorgaans in den ouderdom koomen, zyn, afwyking van het tandvleesch, overhanging van de Tandén, loswording en het verlies der Tandén; al het welk, benevens de verscheide handelwyzen om dezelve tegen te gaan, of ten minste een spoedigen voortgang derzelven te verhinderen, reeds in overweging genomen zynde; moet ik, om herhaaling te vermyden, den Lezer verzoeken, uit ieder hoofdstuk over deeze onderwerpen, zich te herinneren, wat in een tegenwoordig geval noodzaaklyk en dienstig is bevonden: ik zal hier nu nog maar alleen iet byvoegen raakende de Konst-Tandén en 't tandvleesch.

Alhoewel nagmaakte Tandén baarblyklyk strekken tot sieraad, het aangezicht een gezonde en jeugdige gedaante geeven, de stem ver-

verbeteren, de uitspraak aangenaamer en onderscheidener maaken, de kaauwing helpen, en de tegenoverstaande Tandén beletten van te veel uit te groeijen; zyn 'er echter veele menschen tegen ingenomen, om zekere ongemaklykheden welken bevonden worden 'er nevens te gaan. Want men zegt, zy worden zeer schielyk geel en vuil; maaken een stinkenden adem; zitten niet vast op het tandvleesch; staan zelden behoorlyk vast; maaken na eenigen tyd de naaste Tandén waar aan zy gebonden zyn los; of, de harde draat, welke gemeenlyk gebruikt wordt, heeft dikwils zeer diepe insnydingen in de gezonde Tandén gemaakt.

Het is waar, somtyds zyn 'er regtmaatige redenen voor zodanige klagten; doch zy hangen in 't gemeen af van een gebrek in den konstenaar, de verwaarloozing van den Lyder, of ontbeering van goede onderregting.

Nagemaakte Tandén van zagt been of ivoor, verliezen ras hunne kleur: doch zy kunnen gemaakt worden van duurzaamer stoffen, welken lang glad en wit zullen blyven; en de menschen die dezelve draagen moeten geleerd worden hen dikwils met poeders te schuijeren, en, zo veel moogelyk is, roode wynen en besmettende vogten te vermyden. Met zodanige voorbehoedzelen en menigvuldige wasfchingen, zullenze noit een stinkenden adem maaken.

Datze niet gemaklyk zitten op het tandvleesch, is, om dat zy 'er ongelyk op rusten,
en

en niet wel uitgehold en geschikt zyn naar iedere hoogte en laagte van het zelve.

Datze niet vast staan is eeniglyk de schuld van den konstenaar, die ze niet gemaakt heeft om wel te pasfen, of, den draad kwaalyk heeft aangelegd.

Men moet toestaan, dat als een konststuk te groot is gemaakt, het de naaste Tand kan prangen en naar buiten dringen. En wanneer het te klein is, trekt de draad den naasten Tand naar binnen, en kan hem doen los worden. Maar als een Konst-Tand, of een stuk uit verscheide Konst-Tanden bestaande, wel van pas gemaakt is, om de ledige plaats te vullen, steunt het veel eer de naaste Tand, en behoedt de hier op staande der andere kaak van uitgedreeven te worden. En dit wordt niet wedersproken door de gemeene opmerking, dat de Tand en dikwils los worden en schielik uitvallen, zelfs in zulken die de beste konststukken draagen, en welken van de bekwaamste Tand-meesters gegeven worden: want het algemeen verval of ongesteldheid, welke in 't eerst een konststuk nodig heeft gemaakt, kan ligt ondersteld worden, en wordt gemeenlyk bevonden ook de naaste Tand aan te grypen; en deezen zouden op hun beurt verlooren worden, het zy 'er een konststuk ware gebruikt dan niet. Of, laten we eens voor een oogenblik toegeeven, dat een konststuk, hoe wel uitgewerkt, eenen naasten Tand,

waar aan het vastgemaakt is, kan doen los worden, in een tyd van vyf of zes jaaren; kan de bedenking van zulk een verlies alle de tegenwoordige voordeelen van Konst-Tanden opweegen? Of, is het van veel belang, dat iemand eens in vyf of zes jaaren genoodzaakt wordt nog eenen by zyn nagmaakte Tand te voegen?

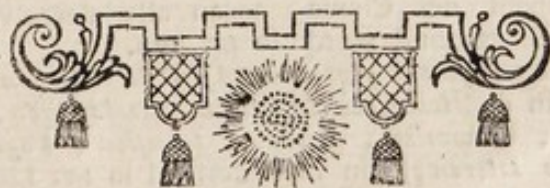
Dat de natuurlyke Tand en ingesneeden worden door den band, welken men gebruikt heeft om de Konst-Tanden vast te maaken, moet men toeschryven aan den misflag der genen die een metaalen draat, in plaats van zyde, gebruiken. Metaalen draaden beschadigen zekerlyk de natuurlyke Tand en zeer schielyk, maar een zyden kanze niet op eenige wyze beledigen, in meenige jaaren.

Het gebruik van nagmaakte Tand en is niet bepaald aan gevallen waar natuurlyke Tand en zyn, omze aan vast te maaken. Men kan een geheel stel van Konst-Tanden maaken voor een of beide kaaken, zo geschikt om alle nodige bewegingen toe te laten, en zo bekwaam in behoorlyken stand te houden, door middel van veeren van een nieuwe en byzondere samenstelling, dat zy, in allen opzichte, natuurlyke Tand en gelyken, uitgenomen, gereinigd en wederom ingezet kunnen worden door den Lyder zelve, met veel gemak. Ik zeg, veeren van een byzonder maakzel, om datze in gedaante en werking geheel verschillende zyn van

van die welken door myne voorgangers gebruikt zyn; want zy volgen zeer vry alle de bewegingen van de kaak, en de drukking, welke zy maaken, is overal gelyk en zagt, het zy de mond geflooten is dan niet.

Als het Tandvleesch ongelyk of weggevallen is, kan de Lyder zich bedienen van een *Nagemaakt Tandvleesch*. Dit woord luidt heel vreemd, en maakt geen klein gerugt in een' Bekendmaking. Doch de uitvinding is niets meer dan een konststel van Tandten, beneden gekorven en gekleurd om gezond tandvleesch te vertoonen. Deeze bedriegery is waarlyk goed, en beantwoordt het oogmerk zo wel, dat niemant in de gemeene verkeering het *nagemaakte* van het *natuurlyke* tandvleesch kan onderscheiden.

E I N D E.

De Drukker dezès heeft ook gedrukt, of door
Inkoop verkreegen, de volgende Genees-
Heel- en Natuurkundige Werken.

Verhandeling over de *Lichaamelyke Opvoeding van jonge Kinderen*,
of Geneeskundige Aanmerkingen over de middelen om Bur-
gers van eene Maatschappye eene betere gesteldheid te doen
verkrygen. Door den Heere DES-ESSARTZ. M. D. Uit het
Fransch vertaald door JOANNES GRASHUIS, M. D. &c. in
groot 8vo.

NB. By dit Werk kan deeze Verhandeling over de *Gebreken
der Tanden* gevoegd worden; voor zo verre de Auteur meest
handelt over de eerste Groei en het Uitkomen der Tanden in *Jon-
ge Kinderen*; waarom hy dit Werkje aan de Moeders en Op-
voeders van jonge Kinderen opdraagt.

Verhandeling van de ETTERWORDING: welke met den prys,
door de Koninglyke Academie der Heelkonst te Parys voor het
jaar 1746. voorgesteld, beschonken is. Door JOANNES GRAS-
HUIS, der Med. Doctor. Lid van de Keizerlyke Akademie van de
Onderzoekers der Nature, van de Koninglyke der Heelkonst te Pa-
rys, en van de Hollandsche Maatschappye der Weetenschappen te
Haarlem. Nieuwe vermeerderde Uitgaave. Hier is agter gevoegd,
*Korte Schets van eene Ziekte tot nog toe niet genoegzaam beschree-
ven*. Door denzelfden. In 't Latyn en Duits in groot 8vo. de
prys is

Genees- en Heelkundige Verhandeling van de *Scirrbus* en *Cancer*,
of het Knoest- en Kreefgezwel. Waarin ook de natuur van de
Fungus en *Sarcoma*, of het uitwas en Vleeschgezwel onderzocht
wordt. Hier is bygevoegd eene waarneming van *Spina Bifida*;
benevens eenige bedenkingen over de Oorzaken van dat Ge-
brek, en andere tegennatuurlyke Gesteldheden waar mede Kin-
deren ter wereld komen, door JOANNES GRASHUIS. M.
D. &c. Nieuwe Uitgaave, in groot 8vo. met een Plaat. f 1-5-:-
L. ROUPPE Verhandeling van de ZIEKTEN DER SCHEEPVA-
RENDEN. In gr. 8vo.

A. DE HAAN, Brief over de *Cicuta* aan B. L. TRALLES waarin de
Kragteloosheid der *Cicuta*, tegen alle derzelver voorstanders
ten klaarsten getoond word. In gr. 8vo.

J. RAY, Gods Wysheid geopenbaard in de Werken der Schoppinge.
Namelyk in de Hemelsche Lichamen, Hoofdstoffen, Verbevelingen,
Mynstoffen, Gewassen, Dieren, (Beesten, Vogelen, Vissen en
Floedelooze Dieren;) en inzonderheid in het Lichaam der Aar-
de, derzelver gedaante, bewegingen en bestaanlykheid, en in
het verwonderlyk gestel des Menschelyken Lichaams en dat van
andere Dieren; en vervolgens in de Voortteelingen &c. met be-
antwoordingen op sommige Tegenwerpingen. Volgens den
12den Druk uit het Engels vertaald. Derde Nederduitsche Druk.
Met het Leven van den Schryver en zeer veel keurige Aanmer-
kingen van eene bekwaame hand vermeerderd. II. Deelen in gr.
8vo.

Vervolg op J. RAY, behelzende Beschouwingen van de Werken der
Natuur, ten opzichte van de Piervoetige Dieren, Vogels, Vis-
schen, tweeslagtige en kruipende Dieren, Insecten, Plantgewassen
en Bergstoffen. Ter betoginge van Gods Magt, Wysheid en
Goedheid. In gr. 8vo.

f 2-16-:-

p - g

